

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

L. III.

ŠT. 5-6

MIROSLAV KRLEŽA:

Baraka Pet Be.

NIKOLAJ BUHARIN:

O godbi (Konec).

BRATKO KREFT:

Malomeščani (Odlomek iz komedije).

UPTON SINCLAIR:

Victor Hugo.

BRATKO KREFT:

Literarne beležke (Ob 50 letnici »Germinala«).

MIRA KNEZ:

Večeri (Pesmi).

GEORGIJ PLEHANOV:

O materialističnem pojmovanju zgodovine (I).

FRAN KRAJNC:

Potreba študija marksizma.

ANTON LOCNIK:

Katoliški strokovnjak za marksizem.

VL. K.:

Nekaj misli o enotnosti delavskega pokreta.

VL. ŠK.:

A. Vode: Žena v današnji družbi.

M. P.:

Kaj ve profesor Veber o materializmu.

NOVE KNJIGE:

Krleža: Evropa danas. — Gorki: Mati. — Kranjec: Os življenja. — Engels: Izvor rodbine, privatne lastnine in države. Program Cankarjeve družbe za l. 1936.

19

MAJ—JUNIJ

35

UREDNIK BRATKO KREFT

Vestnik „Enakosti“ iz Jesenic

Sodrug Merlak France.

Za mladim s. Resmanom nam je umrl starejši sodrug Merlak France. Pokojni je bil kurjač v tovarni KID na Jesenicah. Ves čas je bil zvest član marksističnih organizacij. S prerano smrtjo je izgubila njegova številna in neprekrbljena družina svojega rednika. Pokopali smo ga v soboto, 30. marca t. l. — Zdaj leže na jeseniškem pokopališču že trije naši sodrugi: Viko Koren in Pavle Resman, ki sta mlada morala od nas, ter France Merlak. Naj bodo odselej grobovi dolgo zaprti, kajti mi potrebujemo za naše delo in boje živih ljudi!

Občni zbor našega društva se je vršil v nedeljo, 17. marca dopoldan v dvorani kina Radio. Vodil ga je predsednik s. Jožko Gregorčič. Udeležba članstva ni bila ravno sijajna, vendar mnogo boljša ko lani. Zastopane so bile tudi sodruške korporacije: Spl. gospodarska in konzumna zadruga za Gorenjsko, Zveza del. žena in deklet in »Svoboda« iz Gorij. »Svoboda« iz Dobruj je sporočila svoje pozdrave. O društvenem delovanju je obširno poročal tajnik s. Kralj Nace, o denarnem prometu blagajnik s. Stražišar Jožko, za posamezne odseke so poročali njihovi načelniki. Iz vseh poročil je bilo razvidno aktivno in uspešno delo »Enakosti« za prosep proletarske kulture na Jesenicah. Debata je bila stvarna. Odboru je članstvo izreklo popolno, soglasno zaupanje in priznanje.

Novi odbor »Enakosti«, izvoljen na tem občnem zboru, je sestavljen takole: predsednik Znidar Anton, podpredsednik Gregorčič Jože, tajnik Cufar Tone, njegov namestnik Thalar Tone, blagajnik Stražišar Jože, njegova namestnica Stražišar Malka, odbornika Pibernik Albin in Demšar Slavko. Nadzorstvo: Kralj Nace, Braje Filip, Perko Venceslav, namestnika nadzorstva: Sedej Ivan in Stražišar Polde.

Na prosvetnem večeru 17. marca so uvodoma prvič nastopili naši najmlajši. Okrog 60 jih je bilo, ko so v zboru deklamirali dve Klopčičevi pesmi »Veja vija« in »Udar na udar« ter pesem »V nas plapolaj«. Otroke je izvežbal s. Oblak. Pevski zbor je pod vodstvom s. Rinalda odpel tri pesmi, nakar so sledile posrečene deklamacije: Satanov ponos (Molek), Brez rok (Cufar) in Občinstvu (Tuholsky-Maček). V režiji s. Polda Stražišarja je dramske odsek vprizoril Molekovo satirično enodejanko »Neutrlni amore«, ki ima dobro protivojno tendenco. Godi se ob napovedi svetovne vojne med našimi amerškimi rojaki. Med dvema sosedoma se vname prepir, ker je prvi za Avstrijo, drugi za Rusijo (carsko), nazadnje pa spoznata, da je delovno ljudstvo v vojni samo klavna živina za koristi svojih tlačiteljev. V igri so igrali: Bučeglava s. Polde Stražišar, ki je zlasti v uniformi dobro učinkoval, Kozoglava s. Stravs, Toneta s. Sedej, Lenko s. Komicova, Roglja s. Mohorič, Prunka s. Klemenc, kolporterja s. Koren in trempa s. V. Stražišar.

Velik koncert pevskih zborov »Enakosti« in javniški »Svobode« ter kovinarske godbe se je vršil na praznik, 19. marca v Delavskem domu. Prvotno je bil mišljen za radio prenos, kar se pa ni izvedlo. Koncert je nudil s svojim bogatim peštrm sporedom velik užitek delavski publiki, za katero je bila to pot dvorana premajhna. Naš zbor je odpel sedem pesmi, javniški deset, godba je imela na programu tudi deset koncertnih točk, uvodoma sta pa oba zbora skupno zapela Delavski pozdrav. Takih skupnih nastopov je še želeli! Dirigirali so sodrugi: Rinaldo, Mencinger in Fr. Čelesnik. Upamo, da kmalu doživimo spet kaj podobnega!

Naš pevski zbor se udeleži pevskega zleta »Svobode« v Celju. Delavska glasbeno-pevska podzveza »Svobode« v Ljubljani nas je s pristankom centrale sprejela med svoje članstvo. Naši pevci se zleta zelo vesele. Vsi pa smo zadovoljni, da nam je omogočeno skupno delo vsaj z delavskimi pevskeimi zbori v Sloveniji.

Miroslav Krleža:

BARAKA PET BE

Grof Maksimilijan Akselrode, komtur suverenega malteškega Reda, je postal v svojem štirinajstem letu johaniterski chevalier de justice v popolni gali s srebrnim križem. Namesto šestnajstih plemenitih in viteških prednikov na liniji svojega gospoda očeta in svoje gospe matere, ki so bili potrebni za rang visokega dostojanstvenika visokega malteškega reda, je štel grof Maksimilijan Akselrode v svojem rodovniku osem in dvajset perjanic in čelad, pod katerimi je že plala modra kri; in ko je veliki priorat suverenega malteškega Reda poslal kabinetski pisarni Njegovega Veličanstva dragoceno listino z zlatimi pečati na visoki in najvišji »Imprimatur«, je bil to potem velik dogodek, kakršen se redko pripeti na zemeljski krogli.

Grof Maksimilijan Akselrode je imel vse svoje življenje zgolj eno idejo, da bi za svojo visoko malteško devizo — Pro Fide — izdrl gol meč, da bi se ogrnil s svojo črno, v težkih gubah padajočo pelerino in da bi se pognal v smrt z vedrim in smelim čelom. Kakor takrat, ko je potoval prvikrat v Jeruzalem in se na marmorju Santa Mariae Latinae grenko razjokal od žalosti, ker mu ni bila dana velika sreča, da bi tu pred osemsto leti posejal svoje plemenite kosti z velikim Gotfridom Bujonskim, če pa že ne to, da bi se vsaj rodil tristo let pozneje, ko so grmeli topovi na Rodu in na Malti. Toda ne! Pal je sem na globus v klavrnem in bedastem času, ko so plemeniti Villiers de l'Is-Adami postali kakor nekakšni socialistični agitarji in puntajo sodrgo prvega maja, in ko je največji vojni pripetljaj kakšen manever, na katerem streljajo slepo, pa še to bolj malo, ker nekak »žid«, finančni minister in nekakšni prismojeni parlamenti vpijejo, da armada mnogo stane. Fej, ta idiotska doba parnih lokomotiv, ko je vse vpeto v tirnice in tako zvano demokracijo in ko se plemeniti malteški vitezi sestajajo po hotelih s purgerskimi polcilindri, pa tudi dvoboji so po zakonu ukinjeni.

Tako se je grof Maksimilijan Akselrode sterilno žalostil polnih tri in šestdeset let, ko se je nekega jutra prebudil in mu je bilo, kakor bi sanjal. Lakaj mu je izročil depešo priorata visokega Reda, da je proglašena mobilizacija in da bo suvereni malteški Red v skladu s svojo visoko tradicijo dvignil zastavo

v imenu velike dèvize »Pro fide« in da bo nekje zunaj v cesarski etapi postavil šotore in organiziral bolničarsko službo. Tako je postal grof Maksimilijan Akselrode šef velike malteške bolnišnice, ki je sestojala iz dva in štiridesetih velikih lesenih barak, lastne električne centrale, cele kompanije sester rdečega križa in tako dalje in tako dalje. Armade so se premikale sto kilometrov proti vzhodu, potem dvesto kilometrov proti zapadu, pa spet proti vzhodu, od ene vojne sezone do druge, in to je bila vojna in tako potuje grof Akselrode s svojim malteškim cirkusom od vzhoda proti zapadu, od Stanislavova do Krakova in narobe polna tri leta, sedaj pa je avgust, sonce greje devet in štirideset stopinj celzija in položaj je resen in napet.

Bolnišnica je kompletna s poldrugim tisočem patientskih lobanj in vse kaže, da bo Rus presekala železniško črto na levi in desni in da bo gospod grof, veliki malteški mojster, čez dva tedna že v Moskvi. Opoldan je prišla depeša, da je Rus zares potisnil linijo severno med dve postaji, toda bolnišnica naj stoji, ker da je protiakcija v teku. To, da je Rus na severu predril linijo, to je pomenilo, da so se jeli vsi transporti na tej črti pomikati na jug, in tako je prišlo kajpada do trčenja (dva in sedemdeset mrtvih, iks ranjenih) in do tega, da so ostali vsi vlaki brez provianta, ranjenci pa vpijejo že peti dan brez vode in jih hranijo — (oh, ne smejte se, to je resnica!) s sredstvi proti glistam in so vse postaje na liniji izgubile glavo in je tako grof Akselrode moral sprejeti poleg kompleta še petsto pacientov. Prav tedaj je bil najtoplejši dan vsega leta in je sonce s svojo ognjeno maso malone zdrobilo zemljo in tako se je zdelo, kakor bi nekdo vrgel na bele, lesene barake goreč mlinski kamen, da se je vse vnelo. Deske so se zvijale in pokale od suhote, omet se je luščil s sten ko koža starcev in zeleni slak in tulipani po dekorativnih rondojih, vse to je venelo, gnilo, trhlo in poteptano.

V četi novih petsto ranjencev, ki jih je moral sprejeti grof Akselrode vrhu svojega kompleta, je ležal tudi Vidović, študent, imel je prestreljena pljuča in je krvavel. Zares, nikjer se človek ne more tolikanj zamazati kakor na fronti, ali ko so Vidovića tako strašno umazanega, kakor so blatni pacienti iz transporta ranjencev v živinskih vozovih meseca avgusta, prenesli v veliko parno kopel, je še mogel občutiti gnus.

In če bi tolikanj bedno, nervozno bitje, kakor je Vidović, prinesli iz nekih evropskih življenjskih oblik v tisto kopalnico, bi bilo zelo verjetno, da bi takšnega Vidovića prijeli krči in da bi začel bruhati. Toda po vsem tistem, kar se je z njim zgodilo včeraj in danes, po onem požaru prejšnje noči na postaji, ko so druga za drugo eksplodirale posode za benzin, in po onih sredstvih zoper gliste, ko je tisoč dvesto grl kriče prosilo vode, vode pa ni bilo, pa še po tistem svinjskem vagonu, po vsem tem Vidović ni bljuval v sopari kopalnice, a gabilo se mu je vendarle.

Fej! Kako je to gnusno in odurno! V betoniranem bazenu je klokotala smrdljiva, žolta voda, se je penila sivozelena milnica in so plavali krvavi zavoji in vata. Gnojna, odurna vata. Voda se kadi in smrdi po blatu in ilovici, parne prhe pljuskajo, v gosti sopari pa je videti črne sence, ki tekajo v megli sem in tja in vsi človeški obrazi so otečeni in krvavi in neke žužnja dinamo in poldan je v avgustu. Tu umira pod pregrinjalom na stekleni mizi človek, tam stoka drugi, ventilatorji brnijo ko nevidne žuželke, Rusi pa nosijo v rutah kaki-barve kakor vreče nov človeški material in vse sestre in ranjenci in doktorji vpijejo, vsi begajo, vsi so izgubili glave.

Tako so Vidovića okopali v tistem blatnem in krvavem peklu in ga prinesli v barako »Pet Be«, ki se je zdela odnotraj kakor drob velike barke. V okrutni protestantski pedantnosti je stalo tam šestdeset precizno razvrščenih postelj, na vsaki je ležalo telo, nad vsakim telesom etiketa, da se je vedelo, kako je s tem telesom. Barka je razdeljena v tri skupine. Prva skupina, polomljene kosti. (Kosti štrlijo kakor iveri. Čez dan leže ljudje brez glasu. Samo ponoči se oglašajo ranjenci golgotsko in na ves glas.) Druga skupina, amputirani. (Roka ali noga, ali roka in noga. Ran ne povezujejo, marveč se pod tilom suše ko prekajeno meso.) Tretja skupina, levo poleg vhoda, skupina »cuvaksa«. Ta cuvaks je samo na popotovanju skozi Pet Be. Popotuje iz kopalnice v mrtvašnico. In kadar nekoga postavijo v tretjo skupino, potlej baraka Pet Be že ve, kakšna je zadeva.

Ko so ranjenega Vidovića prinesli v barako in ga položili na številko osem, potem je nek Madžar, velikan iz skupine »številka ena« (polomljene kosti), prezirno pljunil in napravil s prstom v zraku križ:

»No hát, Istenem! Tega bi lahko prenesli naravnost v mrtvašnico.«

»Prišla je nova številka osem! Fantje!«

»Številka osem! Številka osem!«

Glas se je razlil po baraki in mnogo glav se je dvignilo, da bi videle to novo številko osem. Resnica je! Vse je življenje temeljito zmrcvarilo in razmesarilo! Ali predvsem, čeprav človek nima noge, vendarle ni številka osem! Je številka osem in dvajset. Ali številka petnajst!

»Nimam roke! Da! In kost je zdrobljena! Da! Pa živim! Gospod bog! Še zmerom živim! In ko bodo jutri Rusi prinesli črno krsto in bodo vanjo stlačili novo številko osem, bom lepo natlačil svojo pipo in gledal muhe, kako se lepijo na želatino, in bom pil mleko! To je vendar še življenje! Ni to usoda številke osem!«

Štiri dni se že po vrsti menja številka osem! Še zjutraj so ruski sužnji odnesli nekega svojega ruskega tovariša. Imel je predrta čreva in je kričal dva dni in dve noči. Pred Rusom je bil tu nek dober Dunajčan, zdaj pa je prišel Vidović.

Na številki sedem, levo od Vidovića, leži Mongol, Sibirec, ki ima kroglo v glavi in kriči že tretji dan v agoniji. Nekaj kriči, neke ostre samoglasnike, toda tega nihče ne razume in vsi mislijo, da je ž njim že pri koncu, ko se jame zmeraj znova metati in lomiti, skozi obvezo na glavi pa vre curek rdeče, goreče krvi. Na številki devet, desno, umira mladi pan Slovak s prestreljenim goltancem. Sapnik ima prerezan in diha skozi stekleno cevko in razločno se sliši, kako grgrajo v cevčici penaste sline, gnoj in sokrvca.

In tako je pričela baraka Pet Be staviti za Vidovićevo glavo, da ne bo živel do jutra.

»Jaz poznam našega doktorja! Kadar noče kar koj pod nož, potem je amen!«

»Ni res! Če bi bilo tako, ga ne bi puščal do jutri! Mlad je še!«

»Tisti ,bači' z Dunaja je že jedel riž in smejal se je! Mi pa smo šli pri priči pod nož.«

»No, torej kaj? Velja steklenica črne? Do jutra?«

»Velja! Steklenica črne!«

In tako se je spustila avgustova noč.

Vzgale so se velike in bleščeče zvezde, ogromni modri svod pa je pokril ko kristalna skleda vso dolino z Akselrodovo malteško bolnišnico, tisoči in tisoči ton razžarjenih plinov so se vlegli na barako Pet Be, in nikjer niti sapice, da bi zatrepetala le za trenutje. Muhe so zdaj pospale v baraki in več ne brenčijo, tam nekje v sredi te perversne ladje, natovorjene s človeškim mesom, pa gori zelena svetilka in vse plava v poltemi. Tema, tema, poltema, in bolečina, neizrekljiva bolečina, bolečina, ki se je potajila čez dan, zdaj pa diha skozi vse znojnice in bije s slehernim utripom srca. Zdaj čutiš slednjo trsko celó najdrobnejše prepiljene kosti, zdaj trese živce potres in meče iz globin človeka glasove kakor meče lavo vulkan. Človek stiska zobe, šklepeta v potu, peni se in grize jezik in ustnice, pa se naenkrat vsa spodnja čeljust nekam iztegne in obraz se skrivenči v živalsko grimaso in glas kriči z dna drobovja kakor iz luknje vodnjaka.

»Mamma mia, mamma mia!« vpije nekdo po italijansko na dnu sobane.

»Gospodi, gospodi, gospodi!« stoka Rus s kroglo v črevesju, potlej spet mir, zelen mir, poltema,

Ižerpan od izgube krvi je spal Vidović ves popoldan, a zdaj se je prebudil in ne ve, kje je in kaj se je pripetilo in kako je padel semkaj. Sliši, kako stokajo človeški glasovi, tisto vrenje v njegovih ranah se je nekako umirilo, žarenje, se zdi, kakor bi ugasnilo, in izmučeni Vidović je komaj našel na blazini primeroma hladnejši prostor. Spet se mu lepijo opečene veke in nanje lije gluha in težka tihota in žeja nekam hlapi in baraka se že pričinja taliti in se razblinjati v prijetni črnini, ko vnovič predre barako živinski krik utelešene bolečine in ta glas nena-

doma razbije vso zgradbo spanca, ki ga je tolikanj mučno gradil nekje na hladnejšem robu blazine, in vse se podre v enem samem trenotku.

In takó zmerom znova vso noč.

»Oh! Samo pet minut! Le minuto spanca!«

Gotovo je že globoka noč, zakaj jasna svetloba lije skozi zelene mreže. Zunaj vpijejo stražarji, slak pa, ki se vzpenja po vrhovi, se zdi, da podrhtava na jutranjem vetru. Vešče krožijo okoli nočne svetilke in frfotajo s krili.

»Koliko je ura?«

Ni časa! Ničesar ni! Samó bolečina.

»Mamma mia! Mamma mia! Gospodi! Gospodi!«

»Oh, ko bi zaspal le za minuto! Samo za sekundo!«

»Gospodi!«

D drugega jutra se je pričel položaj resno izpreminjati. Rus je zgodaj ob zori prodril na jugu in je tako presekala poslednjo cesarsko in kraljevsko železniško zvezo, vlaki so se jeli vračati in mašinisti so dobili zapoved in so lokomotive letele v zrak ko igračke. Vse je nasedlo. Topništvo, ranjenci, skladišča, velike divizijske peči s sajastimi dimniki, pontoni, konji, potop; le detonacije razstreljenih lokomotiv so zamolklo grmele. In célo jutro so korakale čete, pacienti malteške bolnišnice iz barak A in Ce in De (lahko ranjeni, ki ne popotujejo na nosilih, marveč se gibljejo sami) so veselo gledali skozi bodečo žico ven v grozo, kjer je »rikcug« in kjer bodo danes padali ljudje po cestah od sončarice, glej, njim pa je vendarle dobro. Tu stojijo pod rdečim križem in nikamor jih ne bodo gonili, a če pride Rus, jih bodo spet transportirali nekam daleč, v ruske bolnišnice in taborišča, in tam ne bo vojne in ostali bodo živi in takó se bo zanje vojna bržkone končala še drevi.

Grof Maksimilijan Akselrode, šef malteške bolnišnice, je odpravil zlahtno žensko osebje (dve, tri baronice in eno generalico) z avtomobili, sam pa se je odločil, da bo ostal s svojo malteško zastavo tu v nevarnosti do zadnjega. Zvon na mrtvašnici je klenkal, grof Akselrode pa je kakor sleherno jutro hodil po barakah v svoji črni uniformi z malteškim križem in je gledal rumena, gola trupla, ki so jih Rusi nosili v rakvah; in Rusi nosijo mrliča in še pozdravljajo grofa in snemajo pred njim kape do tal.

»Človek ne bi dejal, koliko tega je v vsej bolnišnici popustilo v poslednjih dvanajstih urah.«

»Da! Res je! Včeraj je bil nenavadno nervozen dan. Prekletó razbeljeno sonce je zažgalo vse možgane, alarmančne vesti pa in depeše in minirane lokomotive, vse to je delovalo na »štimungo! In tisti novi transport, ki je docela zmedel hišni red bolnišnice in v kuhinjah in po ambulatorijih. Da! In ta transport! Toda danes, ko gredo zunaj čete in ko gledaš vse to kakor na šahovski deski, ko vidiš, kako padajo figure, danes je vse bolj zaznatno in vse

vidiš bolj destruktivno. Kje bi se bil tisti sanitetski korporal še včeraj ob tem času predrznil, da bi pred ekscelenco pil konjak iz velike steklenice? Ná, glej, opazil je, da prihaja grof, pa je vendar mirno pil naprej, kakor da se ga vse to ne tiče nič. In kaj se domala vsi pacienti tako porogljivo smejejo? In kaj prepelajo Rusi? (Ruski sužnji pojo pri svoji službi v baraki, kajti danes je pravoslavni praznik.) Ná! Danes nihče ne zaliva rondojev, čeprav je to posebej naglašeno v špitalski zapovedi! In nikjer nikogar!«

Tako stoji grof sam kakor senca in sam je presunjen in ne čuti v sebi energije, da bi postavil stvari tja, kamor spadajo, in ne ve, kaj bi. Zveze z Oberkomando ne more dobiti, ne ve za dispozicijo, divizijska generaliteta pa je pridrvela mimo v avtomobilih pred nekaj minutami in se ni ustavila! In grof je sklical v svojo barako šefe oddelkov na posvet, da bi odločili, kaj je treba storiti.

Nekateri so bili za to, da petdeset odstotkov osebja ostane, drugih petdeset odstotkov pa naj odide; drugi spet niso bili za to, tretji pa niso bili ne za eno ne za drugo, ampak za nekaj tretjega, in to prerekanje je trajalo tako dolgo, dokler navsezadnje niso »do nadaljnega« sklenili ničesar.

To »nadaljno« pa je prišlo že okoli pete ure popoldne, ko je postalo nedvomno jasno, da bo bolnišnica še to noč po vsej verjetnosti ostala med linijama; kajti Rusi, kakor se zdi, na tem delu fronte niso držali stikov z našimi četami. In če zasnovani protiudar velikega sloga, ki so ga napovedali že pred osem in štiridesetimi urami, ne bi uspel (in to je zelo verjetno), potem bo jutri ob tem času o malteški bolnišnici odločal najbrže sanitetski referent kake ruske divizije.

Tako so potlej vendar sklenili, da se bo grof Akselrode s kirurgi, najdragocenejšim materialom in s petdesetimi odstotki osebja za to noč umaknil na neko posestvo kakšnih petnajst kilometrov proti zapadu, da bi tam našel zvezo s kakšno večjo skupino in da bi se pismeno pritožil, ker so pozabili nanj in na njegovo bolnišnico; kakor bi bil šivanka, toda saj ni šivanka, marveč malteška bolnišnica s tisoč petsto ranjenimi glavami.

Zadnje pehotne formacije so že odšle mimo in topovi so se oglašali iz bližine. Potlej so že pacienti raztrgali ograjo iz bodeče žice in sedeli po cestnih jarkih in se pogovarjali z ljudmi, ki so prihajali iz bitke.

»Kje je On?«

»Kaj dela On?«

»Kdaj pride On?«

Toda čete so bile utrujene in žejne in vsakdo je govoril drugače in nihče ni vedel nič.

Nastal je večer in reflektorji so jeli mahati čez nebes, topovi so grmeli daleč in poslednje čete so odšle. A Njega ni bilo.

Tri kilometre pred bolnišnico je tekla med vrbovjem blatna, razlita voda, tam so goreli mostovi in to je človek jasno razločeval, onkraj na drugi obali pa je bil mir kakor bi ne bilo nikogar. Ob tem skrivnostnem času, ko ni nihče vedel nič, je začutila vsa malteška bolnišnica, da visi v zraku med Dunajem in Moskvo in da je zelo verjetno, da je skoraj bliže Moskvi kakor Dunaju — pa je bil nekdo duhovit in je iz skladišča ukral prvo steklenico konjaka, zakaj kdo ve, kaj bo jutri?

V skladišču je bilo polno konjaka, črnega burgundca, vitanjskih madžarskih vin in šampanjca, in uro potem je bila vsa bolnišnica pijana do grla in vino je kar teklo po barakah in razbijali so polne steklenice piva, kajti kdo bo pil pivo! Ruski sužnji, omamljeni od svetle iluzije, da bodo šli že jutri v svoje derevnje na Ural, na Volgo, so jeli plesati skozi vse barake, in ko je nek madžarski doktor streljal z revolverjem in hotel premagati alkohol s smodnikom, je prišlo do prave majhne bitke in streljanja in se je ta madžarski doktor premagan umaknil pred elementom in izginil s sestrami bolničarkami v temi. Dve Švabici, sestro Frido in Marijano (kateri je pal zaročenec pred Verdunom in ki je zmeraj brala Ulštajna) so vjeli še v njunih sobah in ju posilili, in potem je počilo vse in množica je jela piti svobodo vse globlje in vedno silnejše ter se je napila te iluzije do blaznosti in je vse postalo ko pijan sen. Sleherno raketo, ki se je od minute do minute dvignila onstran iz gozdov, so pozdravljali ti pijanci v srajcah in s steklenicami v rokah z divjaškim vriskanjem in žvižganjem, in vse je izgubilo glavo kakor na ljudskih veselicah.

Tistim ranjenim revežem v baraki Pet Be so nosili vino v škafih, in tiste polomljene kosti in tiste odrezane noge, ki se suše pod tilom kakor prekajeno meso, vse to se je kajpa napilo in na Vidovičevi postelji so Madžari zaigrali »ajnc«.

»Banka, resto!« »Resto banka«, tako padajo vzkliki in karte se mešajo, ljudje pijo in vsa obličja se zde kakor maske kitajskih razbojnikov, izmaličena in spačena, nabodena z votlimi zobmi in režeča se: »resto, ajnc!« Nekkakšen zlodej je zlezal na podstrežje barake in jel tam plesati, da se je pričel luščiti omet in se je zdelo, da se bo podrlo podstrežje in da se bo vse nekam pogreznilo. Iz Ce-barake je slišati harmoniko in gosli — tam so Sremci in vse odmeva od pesmi: »i mama i tata«, razposajeni in razuzdani skerco drhti in se razločno sliši sem v Pet Be, kjer leži ko rešeto prestreljeni obupanec Vidović in mu v glavi koplje ena sama misel: »Ali me bodo operirali? Če bi danes izvlekli vse to iz mene, ne bi krvavel! Kje so? Zakaj me ne operirajo? Kaj se dogaja?«

»Resto! Ajnc! Resto! Banka!«

»Mert arról én nem tehetek, hogy nagyon nagyon szeretlek, taralala lalalala,« poje nekdo izmed amputiranih budimpeštan-

ski kuplet, s pokrovom organtina za amputirano nogo si je pokrtil glavo kakor s klobukom ter se koketno klanja na levo in desno. Nek Italijan poje iredento, njegov tenor čuvstveno odmeva — amor, amor, amor! Pojo, pijejo, žganje se razliva, garkjevcj so se začeli z metlami preganjati skozi barako in se dero, in vse se reži ko menežarija in tako se zdi, da se bodo vse te barake zbrale ko ranjene, umazane, slepe kokoši in bodo jele poskakovati na eni sami odrezani in povezani nogi sem ter tja po taktu topovske glasbe, ki grmi od železniške postaje vse bolj silovito in glasno.

»Hände waschen vor dem Essen,
Nach dem Stuhlgang nicht vergessen«,

so začeli jodlati Tirolci v zboru, pojoč po listih, ki vise v tako zvanih treh državnih jezikih po bolnišnicah. Madžari se ne dajo in pojejo potem tudi oni svoj madžarski stih:

»Egyél igyál de mindig elöbb mosdjál!«

Tretjega stiha pa:

»Peri ruke svagda prije jela,
peri poslije ispražnjenja tijela«,

tega tretjega stiha v hrvatski domobranščini ne poje nihče, iz njega se samo norčujejo kakor iz nečesa afrikanskega. Kratkoviden štajerski »kajzerjeger«, (ki mu stekla naočnikov povečavajo oči, da so se mu zelene izbuljile ko steklene frnikule), ta cesarski lovec bo skorajda počil od smeha. V njem kipi in hrope kašelj, ves je zaripel in še zadušil se bo, lomi si jezik in bi hotel prebrati to slavno hrvaško pesem: »Peri ruke svagda prije jela, peri poslije izpražnjenja tijela«.

»Haha! Ist das aber wirklich dumm! Ist das dumm, dieses peri! Was ist das, du — dieses — peri?«

»Vazistas!« »Vazistas!« Tepec zabiti. Niks! Niks! Reci mu no ti, Štef, kaj vprašuje! Ti si bil v Gradeu! Kum! Kum! Šnaps!

In pijo in se režijo, zategujejo, pojo, rjovejo: veliki Babilon! Nekdo se je naučil v taborišču italijanskih ujetnikov: »Porka Madona io parlo italiano!« in zdaj to vpije Italijanom in jim maha z roko, Porka Madona, porka, porka, porka, nekdo pa se roga Rumunom s citatom iz tifoidne epidemične bolnišnice: Nueste permis aščipi per podele! Haha! Šči rumunješči!

»Bratje dragi! Prosim vas! Mir! Mene boli! Mene strašno boli«, kriči Vidović, toda njegov glas se izgublja in samo hrope in kri mu udarja v zobe.

»Te! Mi az? Boli? Mindig ez a boli? Mi az boli?«

»To je, kadar te boli, moj dragi«, razklada obstreljen Bunjevec Madžaru. »Veš, ko si ranjen, potem boli! Ali če se udariš! Tudi tedaj boli!«

»Mičoda? Dariš? Boli? Haha, boli! Boli!«

»I mama i tata — —«

Topovi pa vse močnejši, kakor bi nekdo cepil drva pred barako.

Že pred osem in štiridesetimi urami napovedani protiudar velikega sloga se je zares posrečil in ob zori so vrgli Ruse, ki so jih zgrabili na obeh krilih, v enem samem zaletu daleč nazaj. Zajeli so okrog petnajst pehotnih bataljonov in nekaj baterij in tako je grof Akselrode v spremstvu baronice Lihtenštajn že ob pol desetih prispel z avtomobilom v bolnišnico.

Predvsem je bila velika preiskava zavoljo posilstva Švabic, okrog pol ene so ustrelili sedem Rusov, ki so si morali poprej sami izkopati grob, okoli tristo petdeset goljufov (bolnih na trahomu, garjah in spolnih boleznih, tistih z lahkimi štrajfšusi in vse interne barake A 2, 3, 4, 5 razen temperature nad 38° C) so vrgli v borbo in že ob pol enajstih je v bolnišnici spet zavladal trezni johaniterski malteški red.

Da bi povrnili avtoriteto cesarski zastavi in disciplini, ki se je zdela te noči kakor kompromitirana, je grof Akselrode izdal bolnišnici zapoved, da se bo ta velika zmaga pretekle noči proslavila z bakljado in mimohodom. Vsi pacienti (brez razlike) bodo defilirali pred črno-žolto zastavo, tiste pa, ki ležijo, bodo nosili Rusi na nosilih, toda defilirali bodo vsi. Tako je tudi bilo.

Vse barake so se razporedile v čete in vsakdo je dobil v roko goreč lampion, sprevod pa je vodil nek proviantni oficir, ki še nikoli v življenju ni sedel na konju, a vendar žvenklja z ostrogami in kakor režiser urejuje množico. Zbral se je sprevod nekaj sto glav v sivih, krvavih rutah, in vsakdo drži v roki zelen ali rdeč lampion in na pepelnato modri tekočini zatona se vse kričee barve zažigajo plastično in vse je kakor pošastna vizija.

Sprevod koraka.

Vnuki davnih mrtvecev, ki so padli na dunajskih barikadah osem in štiridesetega leta, otroci Garibaldijevih praporščakov, husiti, božji bojovníki, Jelačičevi graničarji, Košutovi madžarski honvédi — vsi krevljasti, šepasti, spačeni, povezani, amputirani, na bergljah, vozičkih, nosilih, vsi se prerivajo, nosijo in porivajo, tam stoji velika črno-rumena zastava in pod njo, grof Akselrode v črnini z malteškim križem, za njim doktorji in bolniške sestre z rdečimi križi, in vsi pojo v zboru: Gott erhalte! Ljudje stopajo potihoma kakor bi jih bilo sram, še neprespani od pretekle noči nosijo žolte lampione kakor voščénke na pogrebu, nekakšen hornist pa je zlezal na streho barake ter intonira »general de šarž«. Ko so Vidovića prinesli s tega sramotnega mimohoda v barako Pet Be nazaj, je plamtel v visoki vročici.

Vse se je poslabšalo še pretekle noči in vsa baraka, ki jo je razigral alkohol, čuti zdaj rane v visoki potenci. Sibirec na šte-

vilki sedem se je prejšnje noči napil, zjutraj je bil že mrtev in so ga šele popoldne odnesli iz barake, in vse je strašno smrdelo, ker se je vnelo toliko krvi. Slovak s cevko na številki devet se še zmeraj trpinči in slišati je, kako diha. Nekje zdolaj, tam med Madžari, grozno kriči neki Rus. Nocoj je hotel plesati, zdaj pa pije kakor brez uma.

»Az atya úr istennet, ennek a Ruszinak! Ruszki!«

»Kuš! Ti Ruski! Kaj se dereš?«

»Tudi mene boli, pa molčim!«

»Spati hočem! Mater vam prekleto!«

»Ruski kuš!«

»Pst! Mir! Psst! Psst!«

Vidović leži in posluša barako, kako se prepira, in čuti konec.

»Čemu sem se prav za prav rodil in kakšen namen je to ime-lo? Roditi se v takšni prismuknjeni 'Gassenhauer civilizaciji', kjer niti žalosti ni in kjer je vse opereta. Kako sramotna je moja smrt! Kako globoko sramotna! Hotel sem doživljati in se izživeti! In kaj se je zgodilo? Špital in sami špitali! Katera fraza zemeljske krogle more odkriti smisel tega špitala? Sami špitali! Sedaj popotujem že dve leti skozi same špitale. Dekorativni mestni špitali z gosposkimi cipami! Samostani, kjer umirajo jetičniki! Brizgajo jim serume, a nihče ne veruje v ta serum. Barake! Take-le uma-zane, smrdljive, ušive lesene barake! Oh, kako gnusno je to! Fej!«

In v potrebi nekega dejanja, v potrebi, da bi se premaknil, da bi skočil, da bi se pognal, da bi zakričal na ves glas, se je hotel Vidović vzravnati, toda ni mogel. Stisnilo ga je. Bolečina je nadvladala upor njegovih živcev, izgubil se je v meglah in je prišel stokati na glas.

»Pst! Pst,« se vznemirja baraka in sika iz temote.

Ali bolečina je jela vse bolj vrtati po neštevilnih krvavih in raztrganih udih, ki so bili razmetani po vsej baraki Pet Be. Bolečina je začela dobivati nadnaravne oblike in ljudje so pričeli klicati boga. Samega Gospoda Boga so klicali kot poslednjo instanco, kakor pišeš prošnjo na dvorsko pisarno, kadar je vse drugo odpovedalo.

Klical je nek Madžar svojega Ištvana! Da bi mu pomagal! Da bi prišel ta Ištvan v velikih čikoških hlačah in da bi izpil dve, tri steklenice bikove krvi in da bi zaigral kakšen hudič na gosli in da bi človek že enkrat umrl ali vstal od mrtvih. Tako ne gre več naprej! Gospodi, gospodi, gospodi, kriči Rus, ves prozoren in bled ko bizantinska ikona, in moli k ruskemu gospodu bogu v boljarskem kožuhu, ki sedi na zlatem prestolu v gradu Krem-lju, vpije ruski človek, vpije, da se sliši njegov glas vse do Ma-tere Moskve, tako vpije in sklepa roke in joka kakor novorojen-ček! Gospodi! Gospodi!

Vidović se je zdrznil in zdelo se mu je, da je prišel lšten k

Madžaru, da je sédel k njegovi postelji in ga napaja iz čutare. Madžar pa pije zmerom bolj, pije in gosli tenko igrajo, ah, dobro je piti iz kakšne roke ob igranju gosli! To je dobro! Od tega spiš! Tudi ruski carski gospod bog, tudi ta hodi skozi barako v svojem bogatem spremstvu in ikone se bleščijo in zvonovi Svete Matere zvonijo in tisti stari gospod z belo brado in v svileni kamizoli koplje po ruskih črevesih in vlači iz ruskega čelovjeka tisto krvavo kroglo in lažje je, ah, lažje je, hvala ti gospod, lažje je!

»Glej! Oni imajo vsak svojega boga! Vsakdo med njimi ima svojega boga!«

Tudi tisti Fijumanec (»Mamma mia! Mamma mia!«), tudi ta ima svoje kardinale in papeže in rimske zastave, in Rus in Madžar, tudi tadva imata svoje gospode bogove, koga pa imam jaz? Tudi mene boli! Tudi jaz sem prestreljen prav tako kakor oni! Jaz pa nimam nikogar!

In Vidovića je zbolelo tolikanj, da je dvignil roke in jih iztegnil za nekom, pa roke so mu ostale v zraku in občutil je strašno praznino in v grlu ga je stisnilo in glasno je zajokal.

»Oh, da! Videl sem pred našimi gostilnami viseti Kristuša! Bil je pravi hrvaški Kristuš in vseh tri in trideset reber je imel polomljenih in prsa preluknjana in krvavel je iz neštetih ran! Jaz pa nisem nikoli vanj veroval! Tak lesen Kristuš ob blatni cesti, kjer se cedi gnojnica; mimo katerega ne gre noben pijanec, ne da bi ga preklel; tak hrvaški bog iz lesa, gol, beden, brez leve noge, oh, bog s soldaško kapo, on, on — da bi molil k njemu za pomoč. —«

»Lieb' Vaterland, magst ruhig sein,
Wir wollen alle Mütter sein —
Treu steht und fest die Wacht am Rhein.«

»Kaj je? Ali sem znorel? H komu molim? Boli me! Molim! Kakšni glasovi so to?«

Od zunaj je tekla skozi zeleni organtin nad Vidovićevo glavo rumena syetloba in slišati je bilo v molu ženske glasove, ki so tiho prebirali stihe. In slišal je, kako zveni kristal kozarcev! Tiho zvonijo in glasovi so tihi, toda jasni. »Lieb' Vaterland, magst ruhig sein...«

Tik ob baraki Pet Be je bila uta in v njej so redno večerjali doktorji in templarske dame rdečega križa. Nocoj pa se je izjemoma udeležil te večerje tudi grof Akselrode, da bi z osebjem proslavil zmago.

Razigran od veličastnega dogodka zmage (ko se je že zdelo, da je kocka padla napačno, potlej pa se je vse vendarle tako krasno zaobrnilo) in navdušen od patriotske melodije gospá, ki so bile pripravljene, zanositi za interese vojne in vojevanja, je grof Maksimilijan Akselrode, komtur malteškega reda, vstal in

dvignil kozarec, da bi napil zmagi. Govoril je z zanosom o zmagah Njegovega Veličanstva, ob katerih se vije neporažena in suverena tudi malteška zastava.

»Moje dame! Luogotenente Fra Giovanni Battista Ceschi a Santa Croce, ki je s svojimi rodnimi očmi doživel napad jakobincev na ta naš sveti malteški križ, ki ga imam jaz čast tu reprezentirati, ta plemeniti vitez je zapisal v svojo kroniko, moje dame, da bodo takrat, ko bo Njegovo Božanstvo nad pogašenim soncem delilo dobro od zlega, da bodo v senci božji kot garda stale črne malteške pelerine...«

Vidović je slišal žvenketanje čaš v uti, spoznal je glas grofa komandanta in se je spomnil njegove maske na bakljadi in mimohodu nocojšnjega večera.

»Znorel sem! Že moliti sem hotel! Oh! Ti tam zunaj pa pojol! Res! Zmago slavijo! In ta malteški vitez govori —«

»Kaj se godi s številko devet? Iztrgal je cevko iz svojega grla! Krvavi! Sestra!«

»Pst! Pst!«

»Ali številka devet krvavi! Sestra!«

»Nikogar ni nikjer! Kje je sestra? Številka devet —«

Zunaj v uti, na drugi strani z apnom ometane deske, so žvenketale čaše, tu pa je številka devet v agoniji iztrgal cevko in kri se je vlila. Številka devet je težko dihal, hropel je kakor hrope zaklan prešič, potlej pa vse tiše in tiše...

Vidović je hotel kričati, toda glasu ni spravil iz sebe. Jasno mu je bilo, da bi bilo treba številki devet prižgati svečo.

»Svečo bi bilo treba prižgati! Za mir duše bi mu bilo!« Samo to je ponavljal neprenehoma, oči pa so se mu prilepile na mlako črne krvi številke devet. Hotel je zarjoveti na vso moč, ali v njem je komaj piskalo kakor v rešetu.

»Kuš! Mater ti božjo!«

»Az apád istennét! Csönd!«

»Kuš!«

»Številka devet je umrl! Številka devet je umrl! A ti kavalirji zunaj pojo in trkajo s kozarci! Fra Giovanni Battista a Santa Croce! Naj ga vidim! Naj ga vidim, kavalirja z Malte...«

In v zanosu poslednjega napora, ki je bil prav za prav že smrtni krč, je vstal Vidović kakor pošast in raztrgal organtini nad svojo glavo! Tam je bil svetel kvadrat in v svetlozeleni osvetljavi med listjem ute je videl bele dame z rdečimi križi, polpijane, nasmejane, glasne, bodoče matere bodočih krvolokov.

»Fej,« je hotel zakričati Vidović, in še ga je preblisnila svetla misel, da bi bilo treba zagnati na tisti beli prt njegovo porcelansko posodo z blatom in vse zamazati — zamazati —, da bi ostal na tistem belem prtu velik, strašen madež in da bi vsi zapili — madež — madež.

V realizaciji te svoje poslednje, klavrne misli je posegel Vidović po svoji posodi in še med padcem je začutil, kako mu tonejo roke v strašni gmoti — in potem se je vse potopilo v krvi, ki se je vlila ko hudournik...

N. Buharin:

NEKAJ O GLASBI

(Konec.)

5. »Formalni elementi« (ritem, harmonija itd.) so prav tako v zvezi z družbenim življenjem. Dejstvo je namreč, da so mnogi izmed teh elementov obstojali že v prazgodovinski dobi: nanje naletimo tudi v živalskem svetu. Karl Bücher govori n. pr. o občutju ritma pri konjih: »Ritem izhaja iz organskega bistva ljudi. Zdi se, da obvladuje vse delovanje živalskega telesa. Bežeči konj in natovorjena kamela se premikata prav tako ritmično kakor veslajoč ribič in kovač, ki kuje. Ritem vzbuja čuvstva veselja; radi tega ni samo neka olajšava dela, temveč tudi eden izmed virov estetskega dopadenja in tisti element umetnosti, katerega morejo občutiti vsi ljudje brez razlike.« (Karl Bücher: »Arbeit und Rhythmus«, Leipzig 1919.) Vse to je pravilno. Ampak obenem se je ritem razvijal — kot to dokazuje omenjeno delo Bücherja — pod vplivom družbenih razmer in predvsem pod neposrednim vplivom materialnega dela. (Na tej podlagi so nastale tudi t. zv. »pesmi dela«, n. pr. ruska pesem Dubinuška »Ej u h n e m...«; tu je bil ritem sredstvo za organizacijo dela.) Torej ne glede na to, da so »formalni elementi« (kot ritem) nastali lahko že v predzgodovinski dobi, t. j. še preden je postal človek — človek, se ne razvijajo sami iz sebe, temveč pod vplivom družbenega razvoja.

6. Tudi tip oblike, stil, določa gibanje družbenega življenja. Je nekako vtelešenje vladajoče psihologije in ideologije, je izraz čuvstev in misli, občutij in vere, vtisov in velikih in malih idej, »ki vise v zraku«. Stil ni samo zunanja forma, temveč »izoblikovana vsebina z odgovarjajočimi nazornimi simboli«; v zgodovini stilov je vtelešena »zgodovina sistemov življenja« (Fritz Burger: »Weltanschauungsprobleme und Lebenssysteme in der Kunst der Vergangenheit«, Delphin-Verlag, München). »Slog oblik je refleksi socialnega življenja« (Wilhelm Hausenstein: »Die Kunst und die Gesellschaft«, München, Verlag Piper). Religiozna glasba starogrških himn ima drugačen »stil«, je drugače konstruirana kot n. pr. kakšna francoska pivska pesem, ali kot bojna pesem revolucije — marseljeza. Te melodije so nastale pod drugačnimi pogoji, v različnih okoljih, in radi tega je tudi njihova oblika različna: religiozna himna, bojna korač-

nica in pivska pesem ne morejo biti na isti način sestavljene. Saj izražajo že s svojo obliko različna čuvstva, misli in nazore. In ta razlika izhaja iz razlike v položaju odgovarjajočih družb in njih razredov, iz razlike, ki jo lahko pojasnimo s pogoji ekonomskega razvoja in torej s stanjem produktivnih sil. Nadalje moramo poudariti, da vplivajo v veliki meri na stil tudi materialni pogoji določene umetniške stroke (v glasbi — glasbeni instrumenti), tako kakor metode umetniškega ustvarjanja (primerjaj — organizacija oseb v glasbi) itd. Toda vse te strani so odvisne tudi od temeljne zakonitosti družbenega razvoja.

7. Vsebina umetnine (njen »sujet«), ki je od oblike skorajda neločljiva, je očitno določena v družbenem okolju, kar z lahkoto zasledujemo v zgodovini umetnosti. Razumljivo je, da bodo ljudje umetniško oblikovali tisto, kar stoji v nekem določenem času v središču zanimanja. Kajti kar zanima in zaposluje družbo ali posamezne razrede, to obravnavamo tudi na specialnem področju duševnega delovanja, v umetnosti. »V resnici obstoja neko duhovno okolje, ki ustvarja splošno stanje običajev in nazorov« (H. Taine: »Philosophie de l'art«, Paris 1909). »Umetniška družina« se nahaja v obsežnejši družbi; to je svet, ki jo obdaja in čigar okus ji je enak. Kajti stanje običajev in duševnega življenja je isto za navadne ljudi in za umetnike; ti namreč niso izolirani.« Navedena Taineova opazovanja so popolnoma pravilna, toda on ni v stanju, da bi jih mislil do konca, ker bi sicer moral dospeti do brezbožnega materialističnega nazora. Kajti, s čim je določeno to »duhovno okolje«, ta »milieu«, o katerem govori Taine? To vprašanje smo že mnogokrat srečali, samo v drugi obliki. Vemo, da se tako »običaji« kot ostalo »duševno življenje«, čuvstva in občutja niso razvila sama iz sebe; vemo, da je ta »družbena zavest« določena z družbenim bivanjem, t. j. z eksistenčnimi pogoji družbe in njenih posameznih delov (razredov in grup). Iz teh eksistenčnih pogojev izhajajo tudi odgovarjajoči »okusi«. Iz tega sledi torej, da je tudi vsebina umetnosti koncem koncev določena s temeljno zakonitostjo družbenega razvoja: ta vsebina je funkcija družbenega gospodarstva in obenem funkcija produktivnih sil.

8. Glasbena teorija je očitno v neposredni zvezi z vsemi prej preiskanimi stranmi in je torej odvisna tudi od gibanja produktivnih sil družbe.

Skicirali smo tukaj osnovne poteze odvisnosti, ki so v glasbi. Ne smemo misliti, da je s tem že vse izžrpano: prvič nismo našli vseh odvisnosti in drugič učinkujejo opisani elementi med seboj. Križajoči se medsebojni učinki tvorijo mnogo bolj kompliciran in zapleten vzorec, toda njegovi deli se zbirajo na osnovni sliki, ki smo jo zgoraj podali. Nadalje ne smemo pozabiti, da smo vzeli glasbo le kot primer. Iz tega nikakor ne sledi, da je stvar pri drugih vrstah umetnosti natančno ista. Vsaka

umetnost ima določene posebne značilnosti: n. pr. v petju so materialno-stvarni elementi minimalne važnosti (tu so note, toda »glasbeni instrument« ostane isti: glas). V arhitekturi je vloga materiala, orodja, namen stavb (najsí bo to stanovanjska hiša, palača, muzej itd.) ogromna. Tega se mora raziskovalec zavedati. Toda v vseh primerih najdemo pri pazljivem opazovanju predmeta eno in isto: umetnost določa na različne načine direktno ali indirektno, neposredno ali s pomočjo mnogih vmesnih členov ekonomska zgradba in višina družbene tehnike — in to z različnih strani.

Bratko Kreft:

MALOMEŠČANI

Vesela slovenska legenda v treh dejanjih.

- Dr. Miran Kostanjšek**, odvetnik, občinski odbornik itd. (okrog 36 let).
Niko Komar, politični uradnik pri deželni vladi (okrog 40 let).
Polde Tomšič, sodni oficial (okrog 40 let).
Matija Medved, uradnik na davčni upravi (okrog 45 let).
Amalija, njegova žena (okrog 45 let).
Breda, njegova hči, v službi pri Rdečem križu (okrog 22 let).
Svitoslav Grile, profesor in oberlajtnant v r. (okrog 45 let).
Slava Mojskerc, učiteljica (okrog 36 let).
Tone Sevnik, rezervni kadet, pesnik in novinar pri »Slovenskem glasu« (okrog 25 let).

Dejanje se godi leta 1914. v privatnem stanovanju dr. Kostanjška v prvi polovici oktobra, ko je bila Evropa že v divjih plamenih svetovne vojne in ko so voditelji slovenskega naroda pošiljali naše ljudstvo po vladarjevem geslu: »Viribus unitis« kot klavno živino na bojišče zoper sovražnike avstro-ogrske monarhije, ki ji je vladalo Njegovo apostolsko Veličanstvo cesar in kralj Franc Jožef I.

Vsebina I. in II. dejanja: Mladi nacionalni revolucionar Ivan Tome je v družbi svojih prijateljev, ki so hoteli 28. junija 1914. l. ustanoviti ekstremno nacionalistično stranko, izrazil svoje simpatije atentatorju Princípu. Čez dva dni je aretiran. Tri mesece presedi v avstrijski ječi, ker pa je bila anonimna ovadba pravno premalo tehten dokaz za njegovo obsodbo, ga sodišče izpusti, le vojaška oblast ga kot navadnega vojaka pošlje s prvo marškompanijo naravnost v prve strelske jarke, kar pomeni zanj gotovo smrt. Njegov zagovornik dr. Kostanjšek pripravi pri sebi poslovilno večerjo. Med zbirajoče se goste, ki so isti kot 28. junija, pade vest, da je Tomca izdal nekdo izmed njih. V II. dejanju se začne med njimi prepir, pri katerem se razkrinkajo vsi. Na ta ali oni način so Tomca izdali vsi. Tako se je znašla spodobna družba denunciantov — narobe svetnikov, kakor v legendi. Zdaj hočejo biti dobri in skušajo rešiti Tomca pred fronto. Začetek III. dejanja kaže, kako tisti, ki niso šli intervenirati za Tomca, bero slovenski časnik iz l. 1914.

TRETJE DEJANJE

(O d l o m e k)

Sprejemnica pri dr. Kostanjšku. Soba je precej lepo in razkošno opremljena. Na stenah više razne slike, seveda posebno izrazite so tiste iz slovanske narodne zgodovine (Kralj Samo, Gosposvetski prestol, Matija Gubec, Slovo Zrinjskega itd.). Na srednji steni dva sabljaška meča s šlemom, vse skupaj spomin na Kostanjškova visokošolska leta. Pod meči visi večji portret, ki ga kaže kot visokošolca. (Precej realistično akademsko delo, ki ga je delal slikar za kruh in zato pazil, da bo vseh portretirancu.) Preko prs se mu vije slovenski trak z napisom v zlatih črkah: S. A. D. Črtomir. Na drugi strani visi na precej vidnem mestu znana slika Nj. Vel. cesarja Franca Jožefa I., kako v globoki pobožnosti moli za svoje narode in za zmago svoje armade. Skratka: soba in ljudje predstavljajo sliko cesarsko-kraljevega slovanstva, v čigar imenu je ban Jelačić že leta 1848. streljal avstrijske federaliste, carjevi kozaki ogrske revolucionarje, Palacký ga je ovekovčel z besedami: »Če bi ne bilo Avstrije, bi jo bilo treba ustvariti!«, naš Koseski in z njim cele generacije pa so se mu poklonili z besedami: »Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovence ne gane!...« itd., itd.

V isti sobi kot prej. Nekaj časa po koncu II. dejanja. Kadet, Slava in Amalijsa. Matija je še v obednici, iz katere so med tem časom že prinesli gramofon.

KADET (bere iz časnika): »... Ko pišemo te vrstice, se še ozira vsa Avstrija v veliki nestrpnosti proti avstrijsko-ruskemu bojišču v Galiciji ter pričakuje izzida velikanske bitke, ki se tamkaj bije. Upamo, vzdihujemo in molimo, da bo ta izzid za našo ljubljeno Avstrijo ugoden. In mogoče in verjetno je, da bo že v hipu, ko bo naš list dotiskan in prihajal na domove svojih naročnikov, prišla iz bojišča vesela novica o naši zmagi in se razširila, kakor blisk po vsej domovini. Vi-harji navdušenja bodo odmevali po hribih in dolinah, mogočen glas bo šel iz hiše do hiše, ki bo slavil naše junake na severnih bojiščih. Boga vojskinih trum prosimo in molimo, da bi se tako zgodilo in prav kmalu zgodilo...«

MATIJA (je med tem časom vstopil, se ustavi pred vrati in posluša; zdaj se zakrohoče): Zmagoslavna poročila! V resnici pa nas tepejo Rusi kakor živino! To je resnica v vojni!

AMALIJA: Bodi oprezen, Matija!

MATIJA: Kdo ve, če niso našega Lojzeta že poslali na oni svet. V znamenju slavne zmage našega orožja in presvitlega cesarja —

KADET: Oprostite, gospod Medved, ampak...

MEDVED: No, le kar dalje berite!

KADET (bere): »Mestni svet našega mesta je prejel od stotnika pl. Hohenstuhla tole pismo: „Usojamo si naznaniti, da se je četrti bataljon domačega pešpolka udeležili bitke pri Krasniku in bistveno pripomogel k zmagi. Naši Kranjci se borijo kot levi.“ Ta vest in pohvala bo vse slovensko ljudstvo zelo razveselila.«

MATIJA: Heil!

KADET (bere dalje): »V bitki pri Krasniku je bil navzoč tudi poddesetnik Jožef Stergar, doma iz Globeli na Dolenjskem. V svoji zvesti službi do presvitlega cesarja in domovine se je izvrstno izkazal. Pred navzočim gospodom majorjem in nadporočnikom je ustrelil v desetih minutah dva ruska častnika in osem pešcev. Bodi mu slava junaška!«

AMALIJA: Ta pa je bil junak! Eden proti desetim!

MATIJA: Slava mu!

KADET: Naš narod je dal Avstriji že veliko junakov in prvi meseci vojne dokazujejo, da je ostal zvest sveti tradiciji. Slovenski vojaki se bore na vseh bojiščih v prvih vrstah in kažejo največji pogum med vsemi avstrijskimi vojaki. Ko so sporočili sivolasemu cesarju o junaštvu naših vojakov, je izjavil: »Ich bin stolz auf meine Krainer! Das sind Kerle! Waren immer gute Soldaten und Beamte!« Tako zavrača slovenski vojak vsa natolcevanja in obrekovanja raznih zahrbtnih nasprotnikov in sovražnikov našega naroda, ki nam očitajo, da se je našlo med našim narodom nekaj brezvestnih brezdomincev, ki so hoteli ruvati proti državi, toda zadela jih je zaslužena kazen. Nekateri so zbežali čez mejo in stopili v sovražno armado ter se borijo proti nam! Vsakega od teh čakajo vislice! In to po pravici! Vsak narod najostreje kaznuje izdajalce. Zato nas čisto nič ne moti poročilo dunajskega nemškega dnevnika, ki pravi, da je bilo v zadnjih mesecih zaradi veleizdaje in drugih političnih prestopkov obešenih ali ustreljenih v Bosni in Hercegovini 500, v Hrvaški in Slavoniji 295, v Sloveniji 196 oseb. Nemški list se baha, da med usmrčenimi ni bilo niti enega Nemca ali Madžara. Kdor se je izneveril tradiciji svojega naroda, ni več njegov član, ampak izvržek, s katerim je treba brezpogojno obračunati.

MATIJA (ironično): To bi moral slišati dr. Kostanjšek. Še enkrat bi nocoj zatajil svojega sina, ki se je šel na drugo stran borit za svoje smotre, in ne k aprovizaciji avstrijskega Rdečega križa kakor njegov oče. Vse te lističe bo treba dobro shraniti, da bodo nekoč v muzeju dokument naše preteklosti. Lepo podobo bodo dobili o nas zanamci.

KADET: Zadnje čase so se ponovili žalostni primeri, da je nekaj mladih ljudi zbežalo čez mejo. Policijska oblast zadevo skrbno preiskuje. Upamo, da se ji bo posrečilo odkriti tajno organizacijo, ki ruje proti Avstriji. — Okrog Lvova se bijejo hude bitke. Naše čete zmagoslavno branijo svoje postojanke, četudi je naval sovražnika ogromen. Kakor smo izvedeli, je v zadnjih bitkah padlo precej Slovencev, ki so navdušeni položili svoje življenje na oltar domovine... (Kadet je obstal.)

SLAVA: Zakaj ne berete naprej?

MATIJA: Le naprej, da bomo šteli žrtve tradicije!

KADET: Padli so: stotnik v rezervi Ivan Komac, praporščak France Kotnik, enoletni prostovoljec Marijan Živko...

AMALIJA: Ali vam je slabo?

KADET: Samo trenotek, prosim —

MATIJA: Ali se je kaj zgodilo?

KADET: To sem pisal jaz.

AMALIJA: Vi?

KADET: Da. Vsak dan dajem častnikom poročila.

MATIJA: (mu vzame časnik): Ali je kdo od naših znancev?

KADET: Dva moja sošolca. To se pravi eden — Tine Kos, saj ste ga poznali — padel je.

MATIJA: Dolga vrsta jih je! Skoro cela stran. Sami mrličji. Kdo ve, koliko jih je v resnici? Ali ste vse napisali?

KADET: Zakaj to vprašate?

MATIJA: Ker vem, da ne smete napisati vseh, kadar jih je preveč, ampak tako počasi morate pošiljati liste mrtvih. Zakaj ne odgovorite?

KADET: Ne morem.

SLAVA: Kaj pa vam je naenkrat?

MATIJA: Ali niste prej rekli, da sta padla dva vaša sošolca? Odgovorite!

KADET: Da!

MATIJA: Kdo je drugi?

AMALIJA: Moj bog, zdaj se že bojim.

MATIJA: Ali ni drugi — naš Lojze?

KADET: (čez nekaj časa komaj slišno): Da!

AMALIJA: Moj bog, saj to ni mogoče.

KADET: Je.

AMALIJA: (zajoče).

MATIJA: Tiho Amalija! (Strmi v časnik.) Že dva dni sem slutil. Torej vendar. Zakaj nam niste sporočili?

KADET: Nisem mogel — nisem si upal. Ves večer me že spremlja njegov obraz. Ne morem najti pokoja. Zdaj sem se izdal. Vedel sem, da vas bo strašno zadelo. Tudi zaradi nocojšnjega večera nisem hotel. Da bi ne spremila Lojzetova smrtna senca Ivana na fronto. Tu v žepu nosim sporočilo za vas. Oberlajtnant Grilec ve zanj. Že danes zjutraj bi ga moral oddati; ko sem dajal seznam častnikarjem, sem ga črtal. Vzemite! (Mu dá pismo v rjavi kuverti.)

MATIJA (ga razgrne in bere): »Polkovno poveljstvo vam sporoča, da je vaš sin Alojz Medved, enoletni prostovoljec-desetnik, padel v bitki pri Krasniku junaške smrti za domovino in cesarja.«

AMALIJA: Moj ubogi Lojzek — ni ga več!

SLAVA (si briše solze in tolaži Amalijo): Gospa, ne jokajte! Naša usoda je v božjih rokah.

MATIJA (mrko, sam zase): Zdaj se ne da nič več pomagati! Vse za vero, dom, cesarja...

AMALIJA: Vsak dan sem molila zanj. Prosila sem boga —

MEDVED: V vojnem trušču bog ne sliši tvoje molitve. Pozabila si, da molijo tudi drugi. In da molijo drugi drugače. — Za zmago, za uspeh orožja. (Pokaže na cesarjevo sliko.) Poglej ga, tudi ta moli. Kako pobožno sklepa roke! Bog ga mora uslišati, kaj pa hoče! Njegova molitev bo uslišana. On moli za zmago, — ki gre preko trupel. — In jaz nimam več sina. To je vse! To je bog, cesar in smrt...

KADET: Pomirite se, gospod Medved! Niste edini.

MEDVED: Vem, da nisem edini. Toda tudi jaz sem sokriv. Mi vsi. V svoji strahopetnosti sem ga bil prisilil, da se je takoj javil.

KADET: Zdaj bi bil že davno vpoklican. Nič si ne očitajte radi tega!

MEDVED: Nič naj si ne očitam?... Da... zdaj naj samo še molim... Ni ga! Vse je tiho. Le srce težko bije in tam vidim njegov mrtvi obraz. Iz senc in prs, od povsod mu teče kri, rdeča, topla, mlada kri!

AMALIJA: Za božjo voljo, Matija, saj se ti blede!

MEDVED (se nasmehne): Da, tako je, saj ni nikogar. Samo človek je. Brez boga. Molčite! Bredi ne smemo povedati. Breda zdivja, zblazni. (Se nenadoma povzpne in zavpije): Zemljo bi premaknil iz tečajev, pobil bi vse tiste, ki so začeli krvavi ples. (Vsi trije so planili k njemu.)

AMALIJA: Matija, za božjo voljo —

KADET: Ne vpijte, gospod Medved, lahko vas kdo sliši.

MEDVED: Naj me slišijo, naj me zapro! Pustite me!

SLAVA: Zapro vas, nikar!

MATIJA (še ves divji, suva jih v stran): Pustite me, mene duši, pa če me obesijo, jaz ne bom molil, samo on naj moli, toda ne tukaj pred mojimi očmi. (V naglici je planil do cesarjeve slike, jo strgal s stene in jo vrgel skozi okno.) Tam zunaj, v dežju in blatu naj moli, ne tod, kjer se sprehaja njegova smrtna senca. (Vse to se je zgodilo tako naglo, da nihče od navzočih ni mogel preprečiti. Kadet, Slava in Amalija stoje kakor okameneli.)

AMALIJA (gleda preplašeno okrog sebe. Nenadoma vsa v strahu radi cesarjeve podobe, vzklikne): Kadet, skočite hitro po cesarja! (Kadet zbeži.)

ODMOR. — Matija je napravil nekaj korakov od stola in se zrušil. Zdaj zre topo predse. Oči so stopile iz globeli, bes mu sije raz obraza. Kadet se vrne s cesarjevo sliko.

KADET: Dajte hitro kakšno cunjo, v blato je padel in obraz je pomazan. (Amalija in Slava obrišeta cesarjevo podobo z žep-

nimi robci. Nato jo kadet obesi spet na svoje mesto. Amalija stopi k Mevedu, da ga pomiri.)

MEDVED: Saj je že dobro! Molčite! Nikomur ne povejte, da sem vrgel cesarja skozi okno. Nekaj sem moral napraviti! Zadušiti me je hotelo. Nikomur nič ne pripovedujte! Radi Brede. Breda zdivia, zblazni, ko izve, da je Lojze padel... In radi Ivana, ki bo šel za Lojzetom. Vsi bodo šli za njim. Zato, da zmagamo, da oni zmagajo... tisti... in jaz sem bil socialdemokrat, da, proletariat in buržuazija... (se ironično zasmije), pa smo vtaknili rep med noge, ustrašili smo se lastnih gobcev in se šli klat. Zdaj je vojna, zdaj imajo besedo samo puške in topovi. In moj Lojzek, moj mali Lojzek, ki je skupaj z Ivanom sanjaril o lepši bodočnosti nas vseh, je mrtev. (Začne krčevito jokati.) Kje je pravica? Kje je resnica? Zakaj smo tako majhni, tako slabotni? Zakaj se ne postavimo na noge?...

Upton Sinclair:

VICTOR HUGO

(Ob petdesetletnici njegove smrti.)

Victor Hugo* se je rodil l. 1802. tri leta po Balzacu. Zrasel je v istem svetu, ni se pa zadovoljil s tem, da bi samo opazoval njegove bolezni, marveč je tudi iskal zdravil in je postal pristaš revolucionarnih idealov. Zategadelj trdijo njegovi kritiki še sedaj, da trpijo njegova dela zavoljo njihove propagandistične vsebine. Victor Hugo je dosegel starost tri in osemdesetih let;

* Pred kratkim so obhajali v Franciji petdesetletnico znanega pisatelja Victorja Hugoja. Njegovo pisateljsko delo je po nekaterih spisih močno povezano s socialnimi problemi tiste dobe in Hugo velja po njih kot eden izmed prvih socialnih pisateljev, čeprav ne moremo o njem govoriti v današnjem pomenu te besede, ker ga je prav Zola po svoji realistični motivov, po gledanju ter analizi prekosil. Victor Hugo je bil romantik, pisatelj z veliko srčno, čuvstveno socialno noto, ki sta ga nagonsko usmiljenje, dobroti in ljubezen vzpodbujala v borbi zoper socialne krivice, ki se gode vsem »ponižanim in razžaljenim«. Ta izraz iz Dostojevskega, toliko uporabljan in velikokrat zlorabljan, je vprav hugojevski. Ker imamo tudi v slovenščini nekaj Hugojevih del in ker Hugo vsekakor zasluži kot prosvitljenci, s humanizmom navdahnjeni pisatelj, ki se je bil zoper krivico in zatiranje v človeški družbi in je pri tej borbi mnogokrat mislil na prav najbednejši razred te družbe — se ga spominjamo tudi mi. Sinclair, čigar članek prinašamo v prevodu, se ga spominja sicer nekoliko preveč nekritično, ker ga kot revolucionarja in starega komunarda — kakor je v originalu naslov tega članka — postavlja ideološko previsoko in za naše gledanje vendarle pretirano, toda kljub temu upamo, da bodo naši bralci s tem člankom dobili nekakšno dopolnilo k poročilom in člankom, ki so jih ob Hugojevi petdesetletnici brali v ostalem slovenskem časopisu. — O. ur.

pisal in delal je do svoje smrti, tako da nas vodi njegova življenjska zgodba skozi célo devetnajsto stoletje.

Njegov oče je bil revolucijski vojak, ki je v Napoleonovi vojski dosegel generalsko čast. Kot majhen deček je popotoval pesnik z armado od kraja do kraja po Švici, Italiji in Španiji. Njegova mati je bila rojalistka, in njegov domači učitelj, star katoliški duhovnik, ga je učil starih literarnih, religioznih in političnih dogem. Šele s šest in dvajsetimi leti je postal pesnik revolucionar. Njegova spreobrnitev pa je imela velikanski vpliv na duhovno življenje Evrope.

Bil je genialen otrok in njegova čudovita nadarjenost se je pokazala zelo zgodaj. S štirinajstimi leti je spisal dramo, s sedemnajstimi pa je izdal časopis: »Literarni konservator«. Ludvik XVIII., ki so ga postavili na prestol, da bi zagotovili katoliško reakcijo, je s penzijo tisoč frankov omogočil pesniku ženitev. Karel X. ga je v njegovem tri in dvajsetem letu odlikoval z redom častne legije. Vendarle se pojavijo v njegovem oboževanju »prestola in altarja« že tudi znaki neodvisnega mišljenja. Napisal je delo, v katerem je predstavil Richelieu-ja kot gospodarja svojega kralja in to je veljalo v onih kritičnih časih za nevarno. Cenzor je delo prepovedal in posredovanje mladega pesnika pri kralju je ostalo brez uspeha.

Tisti čas je bila francoska umetnost še zmeraj pod vplivom »klasičnih idealov« Voltaireja in Racinea, to se pravi, da so morali dramatik ohraniti »tri enotnosti«, če so hoteli videti svoja dela na odru. V letu 1830. pa je bil francoski narod vendarle do grla sit reakcije in je bil pripravljen ponoviti svojo revolucijo. V umetnosti se pokaže ta obrat s pojavom romantike. Takrat so v Parizu prvič igrali Shakespeareja. Victor Hugo je izdal dramo o Cromwellu, v katere uvodu si je dovolil bogokletno trditev, da »Racine ni dramatik.« Med novo revolucijo je spesnil romantično dramo »Hernani«, katere glavni junak je bil revolucionaren Španec, ki na odru neprenehoma deklamira in čudovito umira.

Igranje tega dela je izzvalo pet in štirideset večerov zapored nepretrgane nemire. Nositeljica glavne vloge je protestirala in klika je stavkala. Victor Hugo je poklical na pomoč mlade umetnike iz ateljejev; prišli so v gručah z Monmartre-a in zasedli gledališče. V tistih časih je stremela romantična mladina predvsem za enim: dražiti buržuazijo z nenavadno obleko. Devetnajstletni Théophile Gautier se je pojavil z dolgimi kodri, ki so mu padali po ramenih, v škrlatno rdečem svilenem suknjiču, v hlačah motne morsko-zelene barve, v črnih nogavicah in sivem, z zeleno svilo podloženem plašču. Večer za večerom sta sovražni stranki rjoveli in ropotali vso predstavo. In vse to zgolj zato, da pribore dramatikom pravico, da pokažejo v svojih delih več ko eno pozorišče in več ko štiri in dvajset ur iz junakovega življenja.

Victor Hugo je pisal tudi romane in drugo prozo in na tem področju je postal novo solnce Francije. Ali literarne laborike mu

niso zadostovale; iskal je še dalje sredstva zoper buržuazno zlo. Zavzel se je za zadevo nekega revnega delavca, ki je umoril ravnatelja jetnišnice, ker so ga v ječi trpinčili. Mladi pesnik je odkril novo zdravilo: po vsej Franciji je treba razširiti sveto pismo. »Sveto pismo naj bo v sleherni kmečki kočli!« Pri nas v Ameriki so poskušali izvesti to idejo »gedeoniti«, in sicer tako, da so polagali v vsako hotelsko sobo sveto pismo; po čudnem naključju pa se pojavlja v Združenih državah več težkih zločincev kakor v vseh ostalih civiliziranih deželah.

Revolucija l. 1830. je prinesla novega kralja: Ludvika Filipa, idealnega meščanskega monarha, ljubeznivega gospoda, ki je ostajal doma pri svoji ženi in je pustil vladati bankirje in poslovne ljudi. Ta kralj je imenoval Victorja Hugo-ja za »paira« Francije. Toda že se je pripravljala nova vstaja, l. 1848 so meščanskega kralja odstavili in izvolili Hugoja v novi parlament; označeval se je kot »zmeren republikanec«. Tedanje francosko ljudstvo je bilo približno v istem razpoloženju kakor sedanje amerikkansko, to se pravi: verjelo je, kar so mu pripovedovali in je bilo pripravljeno, vzeti za državnika vsakega našarjenega cirkuškega klovna. Izvolilo je za predsednika bedno kreaturo, ki je bila slučajno nečak Napoleona Bonaparte-a in ki je obljubila Franciji povratek starega bleska.

Že po enem letu te vlade je spoznal Victor Hugo v programu radikalov edino upanje na napredek. Oba njegova odrasla sinova sta bila zaprta, ker sta napadla politiko Louisa Napoleona v časopisu, ki sta ga izdajala; to je dalo očetu moči, da je nastopil za idejo velike revolucije, za »človečanske pravice«. Prestrašeni finančniki so prisilili Napoleona, da je razgnal parlament in se pustil proglasiti za cesarja. Victor Hugo si je prizadeval zdramiti ljudstvo; po cestah so zgradili barikade, sto in sto ljudi je bilo postreljenih. Le z velikimi težavami se je pesniku posrečilo zbežati v Brüssel. Odondod je napadal uzurpatorja »Napoleona Malega«, kakor ga je imenoval, čemur je sledilo to, da ga je katoliška vlada Belgije izgnala. Zbežal je na otok Jersey v Kanalu. Tu je napisal knjigo pesmi: »Les Chatiments« (Kazni), eno najmočnejših obtožnic svetovne literature. Kmalu nato sta se zedinili meščanski vladj Francije in Anglije, da prepodita Ruse s Krima. Izbruhnla je velika vojna in prebivalci Jerseyja so nastopili proti pesnikovim napadom na francoskega cesarja; napadli so njegovo stanovanje in moral je zbežati na sosedni otok Guernsey, kjer se je naselil, da bi živel za pravo nalogo velikega umetnika: preoblikovati svet z ustvarjanjem drugačnih idealov za novo pokolenje. Devetnajst let je preživel v pregnanstvu, dokler ni »Napoleon Mali« pahnul v propast samega sebe in svoje dežele. Hugo je med tem časom napisal nekaj zvezkov čudovitih pesnitev in dokončal po desetletnem delu svoje mojstersko delo »Les Misérables«, ki je izšlo hkratu v osmih glavnih mestih sveta in je prineslo avtorju štiri sto tisoč frankov.

V ta roman je izlil Hugo vso svojo strastno vdanost idealom »svobode, enakosti in bratstva« in svoje goreče sovražstvo do okrutnosti in tiranstva. Pripoveduje zgodbo ubeglega kaznjenca, ki se poboljša in lepo uredi svoje življenje, vendar pa ga zasleduje policija in ga znova vrže v ječo. V tem romanu nam pisatelj podaja podobo Francije njegovih dni, življenje in borbe delavskega razreda. Postava Jeana Valjeansa je ena najlepših stvaritev človeške domišljije in njegova življenjska zgodba je dragocen zaklad revolucionarnega gibanja vseh modernih dežel.

»Napoleon Mali« je zapletel svojo deželo v vojno z Nemčijo in je bil popolnoma premagan. Victor Hugo se je takoj vrnil domov in se udeležil obrambe Pariza. Sledila je grozotna vstaja sestradanih, izmučenih množic »Pariške komune«. Toda krvoločno meščanstvo je imelo topove in je temeljito pomedlo z idealizmom in vero ljudstva. Zmagujoča reakcija je postavila petdeset tisoč delavcev, mož, žen in otrok ob zid in jih hladnokrvno postreljala. Victor Hugo, ki se je zavzel za komunarde, si je moral drugič z begom rešiti življenje.

Po miru z Nemčijo je postala Francija zopet republika. Veliki pesnik se je vrnil domov, da bi živel s svojimi vnuki, da bi deloval za delovni razred in s svojo čudovito govorico oznanjeval socialne ideale. Ali prišla so nova gibanja in stari mož je moral slišati, da je marsikje teatralen, bombastičen in oddaljen od resničnosti. To je do neke meje tudi res, zakaj Hugo ima prav kakor Shelley senčne strani svojih dobrih lastnosti. Če ga namreč zapusti navdih, tedaj ga skuša posnemati, postane izumetničen in zapade v pozo.

V skladu z Miltonovo zahtevo po ustvarjenju umetnine iz lastnega življenja, gradi Hugo svojo osebnost kot utelešenje revolucionarnega idealizma; iz sebe samega naredi legendo, živ spomenik, tako rekoč literarno katedralo. Od vzvišenega do smešnega je zgolj en korak in Victor Hugo ga stori večkrat. Množice pa so vendarle vedele, da je jedro njegove notranjosti strastna udanost svobodi in pravičnosti. Zategadelj so sprejele pesnika v svoje srce in njegovo življenje se je tolikanj stopilo z življenjem ljudstva, da sta Victor Hugo in revolucionarna Francija dva izraza za eno in isto stvar.

B. K.:

LITERARNE BELEŽKE

(Ob petdesetletnici »Germinala«.)

Nobene literarne struje ni oficialna kritika, ki je vedno konservativna, ker hote ali ne hote zastopa načela in okus vladajoče družbe, bolj odklanjala kakor naturalizem. To smo doživeli povsod, tudi pri nas, kjer sicer daleč zaostajamo v pozitivnih

stremljenjih vsakokratne sodobnosti. Toda kadar je treba pokazati reakcionarno žilico, takrat pri nas kriče na vse viže, da bi jih slišali tudi drugod in da bi nas reakcionarni elementi od drugod prijazno in očetovsko potrepljali po ramenih in nam izkazali svoje priznanje in upoštevanje, ker smo s takim kričanjem dokazali svojo visoko kulturno stopnjo, ki se lahko meri z drugimi narodi, kakor se to kaj rado trdi.

Naturalizem je še danes strašilo za vse pomehkužene estete, katoliške in nekatoliške moraliste, ki vidijo v njem belcebubove sadove, toda kljub vsemu temu straši še vedno v literaturi. Naturalizmu v umetnosti se godi kakor materializmu v filozofiji. Oba so nasprotniki skušali pred občinstvom prikazati v spačeni, neresnični podobi, da so sploh potvorili prvotni pojem naturalizma kakor materializma. Pri naturalizmu jim je do neke mere uspelo, toda ne po njih lastni zaslugi, temveč po zaslugi raznih zakotnih pisunov, ki so ali kot epigoni (netalentirani), ali pa kot spretni preračunljivi pisunski trgovci pod krinko naturalistične umetnosti proizvajali pornografične romane. Vendar je bilo (in je) početje takih ljudi tako otipljivo, tako jasno, da je naravnost znak duševne omejenosti, če se hoče kdo pri odklanjanju naturalizma sklicevati na take njegove »zastopnike«, ker to niso nikakršni njegovi zastopniki, temveč so njegovi potvarjalci, vprav taki, kakor vsi konservativni kritiki, ki so iz strahu (tako svojega, kakor vladajočega razreda) pred resnico sploh, še prav posebej pa pred razkrinkavanjem resničnega življenja, pred prikazovanjem življenjskih dejstev — naturalizem vsestransko — idejno in oblikovno — odklanjali in ga še odklanjajo.

Naturalizem so smatrali (in ga v zaostalih, zanemarjenih, konservativnih zelotskih razmerah še smatrajo) za družbeno nevarno zlo v umetnost. To je do neke določene mere tudi res. Kajti naturalizem Emila Zolaja, kateremu vendar danes ne moremo več odrekati niti genialnosti niti umetnosti, je v prikazovanju življenja svoje dobe postal zavestna in relativno močno progresivna kritika družbe in svoje dobe. Zolajevi romani so v umetniškem in tudi zgodovinskem smislu najvernejša zgodovina francoske družbe zadnjih petintrideset let francoske republike. Še več: življenje vladajočega razreda kakor tudi malomeščanov in francoskega proletariata je prikazano s tako umetniško silo, z zaletom in obenem z realistiko, lahko bi skoraj rekli z znanstveno objektivnostjo, da se v njegovih delih zrcali precejšnji del življenja (in njegovih značilnosti) takratne zapadne Evrope sploh.

Priznati je sicer treba, da je pri nas prav Finžgar (v Izo Cankarjevih »Obiskih«) od katoliških pisateljev priznal, da se je načina opisovanja največ učil pri Zolaju, toda to je storil še marsikdo drugi, čeprav tega ne prizna. Idejno pa se pri nas (razen nekaj izjem pri Vladimirju Levstiku in v Kraigherjevem »Kontrolorju Škrobarju«) nihče ni povzpел do Zolaja. Prav tako še do danes nimamo v naši literaturi resne, kritične študije o

evropskem naturalizmu, ki bi njegov pojav v umetnosti ne samo znala analizirati, temveč tudi razumeti, idejno kakor oblikovno. Sovraštvo in predsodki pred to literarno strujo, ki je kot struja že davno izginila, še traja in se prenaša na vse sodobne pisatelje, ki z isto ostroostjo in jakostjo prikazujejo sodobno življenje — brez olepšavanja — lahko bi rekli brez šminke in pudra. Oficialnost zakriva resničnost življenja, resnico našega sodobnega bivanja, s prav tako rafiniranostjo, kakor si starajoča devica ali tudi dama s šminko in pudrom lepotečita obraz in ga kažeta pred ljudmi v drugi, neresnični podobi. Tako je danes z 90% vse literarne produkcije. Pisatelji pišejo z mislijo, kako bo to in ono dobro pred očmi oficialne družbe, ki tako ljubi šminko in puder v literaturi kakor na ženskem obrazu. Znani nemški pesnik Bert Brecht, ki živi danes v emigraciji (znan je kot avtor predelane »Beraške opere«, lani je izdal »Beraški roman«, po vojni eden izmed hudih ekspresionistov), je pred kratkim zapisal, da ima sodobni pisatelj, ki hoče pisati resnico, pet težkoč. »Kdor se hoče danes boriti zoper laž in nevednost, mora premagati najmanj pet težkoč. Imeti mora pogum, da piše resnico; pamet, da jo spozna, umetnost, da jo zna uporabljati kot orožje, razsodnost, da izbere tiste, v katerih rokah bo učinkovita, in zvitost, da jo zna med njimi razširjati.« Bert Brecht je sicer nekoliko hudomušen in dovtipen gospod, vendar ima prav. Za resnico se časi niso nič spremenili, resnica je v obdobjih, ko vladajoči razred začenja propadati, ko se temelji določene družbe že majejo — že sama po sebi progresiven element.

Danes ne more nihče več zanikati, da je Zolajev roman »Germinal« prav gotovo najboljši socialno-umetniški delo iz proletarskega življenja v vsej svetovni literaturi devetnajstega stoletja. (Slovenski prevod tega znamenitega dela je oskrbel Alfonz Gspan. Uvod je napisal dr. Sturm, izdala ga je Tiskovna zadruga v Ljubljani.) Kljub ogromni socialni književnosti, kar je je bilo napisane v zadnjih dvajsetih letih, še vedno stoji to delo z vso svojo elementarnostjo, s svojo pristnostjo in preprostostjo, z načinom, kako prikazuje Zola gigantsko borbo francoskih rudarjev s podzemeljskimi elementi in z družbo, ki ne pozna mej v svoji eksploataciji, med najboljšimi deli socialne književnosti sploh.

Popis prizorov, ki sledijo drug drugemu, ko se je zasul velik del rova, in borba za rešitev — to so poglavja v romanu, da človek težko najde boljših. Naraščanje vode v zasutem rovu in borba dveh rudarjev za dekle, dokler eden ne podleže, so dokaz genialne stvariteljske sile Emila Zolaja. Pomisliti moramo, da je bil pisatelj iz malomeščanskega rodu, da je živel večino svojega življenja med malomeščani in meščani, tako, da se je pred pisanjem tega romana podal v rudarske revirje severne Francije, da prouči življenje rudarjev. Vživeti se v osebno (sebi) tuje okolje, ki je direktno nasprotje tvojega okolja, in znati vse to uporabiti za tako sijajno delo, kakor je »Germinal« — se pravi

imeti v sebi ogromno moč stvariteljstva. Za Zolaja je bilo znano, s kako pretirano vestnostjo je zbiral gradivo za svoje romane, kako se je za vsako stvar, ki je sam ni dodobra poznal ali doživel na samem sebi, fanatično pripravljaj in študiral. Neka sodobna karikatura ga prikazuje, kako se je vrgel pod voz pariškega kočijaža, da bi na samem sebi doživel občutke povoženega človeka. Kakor prikazuje karikatura v pretirani obliki Zolajev fanatizem za vestnost in pristnost pri doživetju različnih, bodisi zunanjih bodisi notranjih dogodkov človekovega življenja, tako je vendarle v idejni osnovi resnična. Njegova predanost delu, ki si ga je zasnoval, odgovornost, ki jo je čutil do predmeta, ki ga je hotel popisati — presega vse meje. Mi vsi se lahko pri tem od njega učimo in ni čuda, da vidi novejša ruska literatura tudi v Zolaju svojega velikega učitelja-mojstra. Tega pisatelja so vse življenje zmerjali in natolcevali, sovražili so ga kot malokoga, Zola pa je mirno delal, delal naprej. Isto vestnost in marljivost pri proučevanju življenja, ki ga hoče umetnik upodobiti, najdemo pri slavnem ruskem režiserju Stanislavskem. Že v prvem letniku »Književnosti« smo objavili iz knjige njegovih spominov odlomek, v katerem pripoveduje, kako se je skupaj s svojimi igralci podal med bosjake in brezdomovince, da na licu mesta vidi in resnično podoživi tisto življenje, ki ga je Maksim Gorki prikazal v svoji drami »Na dnu življenja«. Isto so storili, ko so pripravljali Tolstega kmečko dramo »Moč teme«. Do takrat so ruski igralci povsem šablonsko prikazovali kmečke like. Stanislavski je hotel s tem prelomiti prav pri uprizoritvi drame Tolstega. Zato se je podal z nekaterimi sodelavci v vas tulske gubernije, kjer so dva tedna proučevali kmečko življenje in kmečke ljudi. Skicirali so kostume, sobe, hiše, ljudi, vse podrobnosti iz dnevnega kmečkega življenja so si zapisali, da bi lahko čim verneje in pristneje prikazali kmete na odru. Za uprizoritev Shakespearejevega »Julija Cezarja« so si poskrbeli zgodovinsko gradivo naravnost iz Rima. Da bi se igralci naučili nositi stare rimske kostume, so jih nosili cele dneve, ko so imeli vaje itd.

Taka vestnost pri umetniškem ustvarjanju je sorodna vestnosti, ki je potrebna pri znanstvenem delu. Zato so nekateri Zolaju tudi očitali, da dela bolj kot znanstvenik kakor kot umetnik. Ta način dela in ustvarjanja pa je bil Zolaju umetniški princip. V tisti dobi so zelo napredovale razne materialistične znanosti (darwinizem itd.), ki so začele analizirati človeško življenje z do takrat neobičajne strani. To je doba, ki je dala tudi Karla Marxa in Engelsa, doba prvih delavskih podvigov, ko se je utopični socializem vzporedno s raznimi odkritji v tehniki, biologiji itd., z razvojem materialistične filozofije začel umikati znanstveno utemeljenemu socializmu. Vse se je vrglo na študij konkretnega življenja, fantazija, s katero so tako radi operirali romantiki, se je umaknila, ker je bila resničnost »novega življenja« že sama po sebi bolj fantastična kakor vsi prividi romantikov, ki so izgubili

vso vez z življenjem. Zato je Zola povsem upravičeno zapisal o svoji »metodi« te-le besede: »Mi razširjamo vlogo eksperimentalnih znanosti, raztezamo jo na študij strasti in na prikazovanje šeg. Tako nastajajo naši romani, eksperimentalni romani, naturalistični romani, ki naravo razčlenjajo in nanjo vplivajo. Na lažeh takozvanih idealistov ni mogoče zgraditi nikake zakonodaje. Na osnovi resničnih dokumentov, ki jih doprinašamo naturalisti, bodo zgradili nekega dne brez dvoma boljšo družbo, ki bo živela po logiki in metodi. Ker smo resnica, smo morala.«

V teh nekaj stavkih je zapopadena ideologija vsega. Zolajeva dela. Zola je bil po svojem nazoru mehaničen materialist (sam se je skliceval, da svoje metode ni »odkril« sam, ampak da jo je našel pri materialistih 18. stoletja) in utopičen socialist, ki je bolj upal in veroval v novo bodočnost človeštva, kakor jo pa znanstveno poznal. V teh svojih upih, slutnjah in verah je idealist, utopist, kakor je bil v analizi svoje sodobne stvarnosti — konkretno, jasno, čeprav je gledal pod vplivom takrat prevladujoče materialistične filozofije — na pojave v družbi in naravi mehanično in je mogoče ponekod prehajal celo v »metafizični materializem« — v protislovje, v kakršno zaide človek, ki se ni mogel dokopati do dialektičnega materializma. Toda naj bo, kakor hoče, ta pisatelj druge polovice 19. stol. je s svojim »Germinalom« za svojo dobo največji in najprogresivnejši socialni pisatelj, ki si je drznil — živeč sredi meščanske družbe — pokazati ne samo njeno nagnito in počasi propadajoče telo, temveč si je v romanu »Zemlja« drznil pokazati življenje na kmetih in v »Germinalu« življenje rudarjev, borbo francoskega proletariata v dobi I. internacionale. Bakuninizem, marksizem, utopični socializem itd. — vse razne struje, ki so vladale v I. internacionali, so našle v romanu kljub temu, da je bil Zolaju marksizem tuj in nepoznan — svojo dosti objektivno podobo tako, da je »Germinal« v tem smislu celo eden izmed zgodovinskih romanov o delavskem pokretu v določeni dobi in na določeni razvojni stopnji. Takrat so mnogi forsirali predvsem strokovne organizacije, ker so bile potrebe vsakdanjega življenja tako pereče in so naravnost nasilno pritiskale na obliko borbe delavskega pokreta, da so videli v strokovnih združenjih delavcev najsilnejše in najuspešnejše defenzivno in ofenzivno orožje. Zato končuje tudi Zola s podobno mislijo svoj roman, ko citira besede delavke Maheujke na str. 616: »moralo bi se mirno zbrati, se spoznati, se združiti v strokovne zveze, kolikor dopuščajo to postave; ko bi pa čutili, da so močni, ko bi stal milijon delavcev proti nekaj tisočem postopačev, prevzeti oblast in zagospodovati. O, kako lepa zmaga resnice in pravice bi to bila. Pri tej priči bi potem poginil bog, ta nakazni idol, potuhnjeno ždeč, skrit v svojem tabernaklju, v daljnem, neznanem kraju, ki ga pitajo ti siromaki s svojim mesom, ne da bi ga kedaj videli.« Tako se prepletejo misli delavke Maheujke z Zolajevimi mislimi in naravnost z romantičnim revolucionarnim zanosom

konča Zola svoj roman. In ta konec, ki ga hote ne citiramo, berite vedno znova in znova! Kot odkritje vpliva, kot topel žarek bodočnosti obsije vse temne, mračne strani, ki smo jih prej brali v romanu in človek odloži knjigo s spoštovanjem pred avtorjem, ki mu lahko očitamo filozofsko idejno nedognanost, mehanično-materialistično gledanje itd., nikoli pa mu ne bomo mogli odreči iskrenega hotenja in iskrene vere v novo bodočnost človeške družbe. Pot, po kateri se pride do nje, je Zola v »Germinalu« na koncu zanosno zaslutil, zaveroval je v njo in ko bo nekôč (kdo ve kdaj) cilj dosežen, se bo moralo človeštvo spominjati z lepimi mislimi in s hvaležnostjo na Zolaja, ki ni bil samo pisatelj, ki je bil več — da se izrazimo z besedami Victorja Hugoja — ki je bil borec. Če je bilo njegovo orožje za naše sodobno gledanje zastarelo, nas to pri njem ne sme motiti — boril se je s tistim orožjem, do katerega se je dokopal — z orožjem, ki mu ga je neposredna okolica nudila odnosno, kakršnega si je v tisti okolici lahko skoval. Tudi Spartak se je bil s kopji in meči, ki so danes zastarelo orožje, kakor so se komunardi iz l. 1871. bili z zastarelimi puškami, v katere so morali smodnik in krogle basati kot so si basali tobak v pipe — vse to je treba gledati historično, kajti edino potem bomo lahko pravični, edino potem bomo lahko pravilno razumeli in ocenili tako Zolaja, njegovo delo in dobo, v kateri je živel in se bil.

Mira Knez:

VEČERI

I.

Soparen, svinčeno težak večer.
 Očetova kletev reže večerni mir.
 V hlevu hrope koščena živina.
 Ob skledi neslane kaše
 štirinajst članov družine.
 Nad mizo sveti Duh
 s polomljenimi krili.
 V kobljišču staro vedro,
 kapnica skozenj sili.
 Ob sajastem ognjišču mati
 v žerjavico strmi,
 v razpokane dlani
 solze trinajstega sinu lovi.

II.

Zakaj neki oče tako mrko gleda?
 Saj mu res nisem ničesar storila,
 le »Sv. pismo« in »Življenje svetnikov«
 sem na podstrežje znosila.

Zakaj neki mama vso dolgo noč joče?
 Saj ji res nisem ničesar storila,
 le sliko svete Ludovike
 zamenjala sem s sliko fabrike.

Zakaj neki je počila struna na stari tamburi?
 (Saj bi tem mrkim ljudem lahko še dolgo tožila.)
 Morda se je zbalala nove pesmi,
 ki je kakor rdeča roža v mojem srcu vzknila.

Georgij Plehanov:

O MATERIALISTIČNEM POJMOVANJU ZGODOVINE

Tudi nam že dobro poznani marksist Plehanov razpravlja v tem svojem spisu, kako materializem (dialektični ali historični) obravnava človeško zgodovino. Spis je nastal v zvezi s kritiko knjige »Essais sur la conception matérialiste de l'histoire«, ki jo je spisal profesor rimske univerze Labriola in ki je izšla v francoščini leta 1897. Prav tako kakor danes so tudi takrat razni nasprotniki materialistične filozofije na vse načine skušali njeno stališče ne samo omajati, ampak jo kot filozofsko doktrino sploh likvidirati — in vendar živi materializem vedno bolj, se spopolnjuje in se v praksi uveljavlja vedno bolj kot najuspešnejše orožje v borbi za splošni družbeni napredek. Pri nas materializem res nima kdove kakšne tradicije, saj so se ga odrekli celo slovenski predvojni socialdemokrati v »Naših zapiskih« — vse se ga je takorekoč balo, na tihem pa je marsikdo vprav pri analiziranju zgodovine, zlasti pa ekonomskih problemov — nehotе zašel vsaj pod vpliv materialističnega gledanja. Ta »eksploatacija« je postala danes še prav posebno moderna, čeprav se ji razni fašistični »ideologi« skušajo na vse načine izogniti in se rajši zatečejo v metafiziko in abstrakcijo, kajti razmere so zašle v tako zagato, da je že ugotavljanje samih dejstev postalo nevarno za status quo današnje družbe. V naših zakrknjenih, s konservativnostjo natrpanih intelektualnih krogih, ki se pečajo s filozofskimi vprašanji s filistrsko in birokratsko mirnostjo, ki olimpijsko vzvišeno gledajo na probleme današnje družbe in vsakdanjega življenja, je že zgolj kot nasprotje tega nujno potrebno razmišljati o vsem dogajanju z nasprotnega, z dialektično materialističnega stališča, kajti potem bo prišel marsikdo do spoznanja, kako je olimpijska mirnost in vzvišenost, metafizična gostobesednost in vsa razna idealistična brklarija naših slavnih »filozofov« in »nefilozofov«, lajkov in strokovnjakov, profesionalistov in diletantov — zelo klaverno stališče kričačev, ki morajo ponavljati kot kakšen perpetuum mobile stare, zaprašene fraze in ki jih na koncu pobarvajo še z nacionalizmom, da mu dajo vsaj nekakšno modno obleko, rekoč: »slovenskemu narodnemu bistvu nasprotuje materializem, materializem je sovražnik slovenstva (prav tako jugoslovanstva) razkrajalna sila, zajedalec v naši narodni kulturi« itd., itd. — zato se ga je treba otepati v imenu narodne kulture itd. In tako se v znamenju borbe za narodov blagor vrši tudi borba proti materializmu. Najbolj smešno in žalostno dejstvo pa je poleg vsega tega še to, da vse razne napade proti materialistični filozofiji, proti marksizmu, spremlja kot stalen refren trditev: »Sicer pa je marksistična (ali materialistična) 'znanost' v vsem sodobnem znanstvenem svetu položena ad acta.« Tak in podoben refren je vedno in vedno znova dodan vsem

resnim in neresnim izpadom in se ponavlja in obnavlja kakor refreni v starih in modernih operetah v večni bojazni, da kmalu ne bo več občinstva, ki bi temu filozofsko-operetnemu refrenu ploskalo, in človeku, ki mirno sedi v parterju in gleda komedijantsko kričanje in spakovanje sodobne idealistične filozofije in posluša to klaverno troben-tanje (pri nas bolj klaverno od piskanja najslabše hribovske bande), se mnogokrat zazdi, da ji ploskajo samo še plačani klakerji raznih delniških družb in časopisnih koncernov... Na drugi strani pa se mi zdi, da se skriva za tem refrenom še nekaj: strah, ki je podoben strahu znanega Gogoljevega junaka, ki je izgubil nos. Če bi Gogolj še živel, bi danes napisal novelo o junaku, ki je izgubil možgane in sedaj blazno išče svojo pamet, inserira svojo izgubo v vseh sodobnih dnevnikih in revijah in pričakuje vsak čas, da jo bo našel — nje (pameti) pa ni od nikoder...

Kakor so v umetnosti razglasili vse tisto, kar je res življenjsko resničnega, konkretnega v njej, za neumetniško, žurnalistično, prav tako so ožigosali konkretnost in najboljšo lastnost dialektično-materialističnega gledanja: gledati neustrašeno resnici v oči — kot neznanstveno, vulgarno — plitvo. Kljub vsemu temu se zdi, da je vsa ta borba donkihotski napad na vetrni mlin, kateremu je veter pognal lopate v gibanje, da se noče in noče več ustaviti. Saj se ne vrti vedno z isto naglico, včasih hitreje, včasih počasneje, toda dejstvo je, da se vrti in don Kichota oplazi v vsakem slučaju... In če preidemo zdaj iz te literarne primere (ki pa jo je treba razumeti zelo konkretno) spet k pričujočemu prevodu, ki spada prav tako med spise s področja dialektičnega materializma, ki jih smatra oficialnost za neznanstvene, smatramo za potrebno, da povemo še to: kdor hoče analizirati tako družbene in zgodovinske probleme s stališča modernega materializma, ga mora vsekozi obvladati, sprejeti ga mora vase kot del svojega bistva, kajti največja ambicija in istočasno dolžnost tega nazora je — biti vedno v neposrednem stiku z resničnim dogajanjem.

Moderno materialistično pojmovanje in razlaganje našega bivanja si počasi utira pot tudi v slovenskem kulturnem življenju. Do pred kratkim še naša javnost tega svetovnega nazora v njegovem bistvu in v njegovi pravi obliki sploh pozna ni, ker pravih zastopnikov v preteklosti pri nas ni imel, saj so se nekateri v preteklosti sploh bali izdajati se za materialiste, ker je to v splošni gonji in v falfificiranem prikazovanju in razlaganju pojma, kaj je materializem, bila naravnost huda psovka in človek, ki bi se drznil izpovedovati takšen nazor — izrodek, izobčenec, barbar, ki nima pravice prestopiti praga v salone slovenske kulture. Odkrito moramo priznati, da ni niti najmanj naš namen dobiti stolček v tistih salonih, kjer vlada zlagana malomeščanska in meščanska etiketa, senilnost in impotenca, nacionalna in rodoljubarska sentimentalnost, bleiveisovstvo in koseskijanstvo, ki je (zdi se) neumljivo pri nas, kajti ob oknih teh salonov še vedno stoje dr. Coste in trobijo za vsakogar, ki si drzne govoriti resnico, svoj edini življenjski credo: »Krepieren soll der Hund!« In ta slovenska salonsko bontonska narodna pesem v enem verzu in izrečena v nemškem jeziku je že od Frana Levstika sem maksima pri ocenjevanju progresivnega dela slovenskega kulturnega delavca, ki si upa misliti in delati proti oficialnim razmeram. Za tem ni nič drugega, za tem pride eventualno (po smrti) samo še lahko spomenik (nagrobni ali pa tudi javni: Prešeren, Cankar...) in slavnostne vigilije, ko nevidni zbori salonskih in nesalonskih pevcev pojo v znak oddahnjenja spet en sam verz, ki je zgolj majhna variacija prvega: »Gott sei Dank, der Hund ist endlich krepiert!«... Če že spomenik ni siguran (kajti gospodarske krize se periodično ponavljajo in takrat ni denarja za spomenike), take tihe, prikrite vigilije so sigurne. Toda naj bo, kakor hoče, saj ta pesem je stara že sto let — nekoč bo izpeta, mora biti izpeta — zato jo pustimo v nemar — in berimo, kaj nam bo povedal Plehanov o materialističnem

pojmovanju zgodovine. Mogoče homo potem vendarle nekoliko lažje razumeli, kako živimo in zakaj tako živimo in kako moramo obračunati s samim seboj in s tem življenjem. Mislim, da Plehanovljev recept nikomur ne bo naškodil, kvečjemu kakšnemu profesorju zgodovine, toda upanje je, da mu bodo potem njegovi slušatelji dobrodušno priskočili na pomoč.

H koncu še pripominjamo, da smo Plehanovljevo razpravo povsod tam krajšali, kjer se naravnost bavi s kritiko Labriolove knjige, ki je pa naši bralci ne poznajo in bi bili vsi tisti odstavki zanje brezpomembni. Pravtako smo spustili imena raznih ruskih kritikov in napadalcev materializma. Tako smo odgovor Plehanova njim posplošili, da se lahko nanaša pravtako na razne naše »subjektiviste in narodnike«, kakor so se imenovali razni ruski ugledni in neugledni, važni in nevažni »kritiki«¹ dialektičnega materializma. Različna imena za isto stvar, kajti sorodne in podobne »kritike«² imamo tudi pri nas, čeprav ne nosijo naziva »subjektivisti in narodniki«³ — ampak se skrivajo velikokrat pod še bolj zvenečimi imeni. (K. B.)

I.

Vprašajte poljubnega narodnika ali subjektivista, kaj je to ekonomski materialist? Odgovoril bo: to je človek, ki pripisuje ekonomskemu faktorju gospodujoči pomen v družbenem življenju. Tako naši narodniki in subjektivisti pojmujejo ekonomski materializem. In priznati je treba, da ljudje, ki ekonomskemu »faktorju«⁴ pripisujejo gospodujočo vlogo v življenju človeških družb, brez dvoma eksistirajo. G. Mihajlovskij je že večkrat omenil Louisa Blanca, ki je govoril o gospodstvu imenovanega faktorja že dosti pred znanim učiteljem znanih ruskih učencev. Mi samo nečesa ne razumemo: čemu se je naš ugledni subjektivni sociolog ustavil pri Louisu Blancu. Moral bi vedeti, da je imel Louis Blanc v stvari, ki nas tu zanima, dosti predhodnikov. Guizot, Mignet, Augustin Thierry in Tocqueville so vsaj v zgodovini srednjega veka in novega časa priznavali prevladujočo vlogo ekonomskega »faktorja«. Po tem takem so bili vsi ti zgodovinarji ekonomski materialisti. Omenjeni T. Rogers je v svoji knjigi »The economic interpretation of history«⁵ tudi nastopil kot prepričan ekonomski materialist; tudi on je priznal prevladujoči pomen ekonomskega »faktorja«. Iz tega kajpak še ne sledi, da so bili socialno-politični nazori T. Rogersa istovetni n. pr. z nazori Louisa Blanca. Rogers je stal na stališču buržuazne ekonomije, Louis Blanc pa je bil nekoč eden izmed predstavnikov utopičnega socializma. Če bi vprašali Rogersa, kako gleda na buržuazni ekonomski red, bi odgovoril, da v osnovi tega reda ležijo temeljna svojstva človeške narave in da je zatorej zgodovina njegovega nastanka postopno odstranjevanje ovir, ki so nekoč otežkočale razodetev imenovanih svojstev in jih celo onemogočale. Louis Blanc bi pa dejal, da je kapitalizem sam ena izmed ovir, s katerimi sta nevednost in nasilje zastavila pot ustvaritvi takega ekonomskega reda, ki bo končno zares odgovarjal človeški naravi. Kakor vidite, je to bistveno nesoglasje. Kdo bi bil resnici bližji? Če hočemo govoriti odkrito, sta bila po našem mne-

nju oba pisatelja skoraj enako oddaljena od nje, toda mi se tu nočemo in ne moremo ustavljati pri tem. Za nas so zdaj važne čisto druge reči. Čitatelja prosimo, naj pomni, da je bil ekonomski faktor, ki prevladuje v družbenem življenju, tako za Louisa Blanca kakor za Rogersa že sam, kakor se izraža matematika, funkcija človeške narave, v glavnem pa človeškega razuma in znanja. Isto moramo reči o zgoraj omenjenih francoskih zgodovinarjih iz časov restavracije. Toda, kako naj imenujemo ljudi, ki sicer trdijo, da ekonomski faktor gospoduje v družbenem življenju, ki pa so hkrati prepričani, da je ta faktor, — t. j. družbena ekonomika — s svoje strani plod človeškega znanja in pojmov? Takih nazorov ne moremo imenovati drugače kakor idealistične. Po tem takem torej ekonomski materializem še ne izključuje historičnega idealizma. Pa tudi to še ni povsem točno; mi pravimo — še ne izključuje idealizma, morali bi pa reči: morda je bil do zdaj skoraj zmerom enostavno njegova različica. Po vsem tem je razumljivo, čemu ljudje, kakršni je Antonio Labriola, nočejo biti ekonomski materialisti: vprav zato, ker so dosledni materialisti in vprav zato, ker so zgodovinsko njihovi nazori v popolnem nasprotju s historičnim idealizmom.

Nekdo nam bo morda dejal: »Po navadi, ki je lastna mnogim marksistom, se zatekate k paradoksom, se igrate z besedami, špekulirate. Pri vas so ekonomski materialisti postali idealisti. Kako naj pa po tem takem razumemo prave in dosledne materialiste? Ali mar zametavajo misel o prevladovanju ekonomskega faktorja? Ali mar priznavajo, da poleg tega faktorja v zgodovini delujejo tudi drugi in da bi torej zastoj iskali tistega izmed njih, ki gospoduje nad vsemi ostalimi? Zares smo pravih in doslednih materialistov kar lahko veselili, če dejansko ne marajo povsod vrivati ekonomskega faktorja.«

Vsem tem bomo odgovorili, da pravi in dosledni materialisti ekonomskega faktorja dejansko ne marajo povsod vleči na dan. In že samo vprašanje, kateri faktor gospoduje v družbenem življenju, se jim zdi neutemeljeno. Toda g. nasprotnik naj se nikar prezgodaj ne veseli. Pravi in dosledni materialisti nikakor niso prišli do tega zaključka pod vplivom gg. narodnikov in subjektivistov. Ugovorom, ki jih ti gospodje delajo proti misli o gospodstvu ekonomskega faktorja, se pravi in dosledni materialisti lahko samo smejejo. Mimo tega so gg. narodniki in subjektivisti prišli s temi ugovori malce prekesno. Neumestnost vprašanja, kateri faktor gospoduje v družbenem življenju, je postala precej očitna že od Heglovih časov sem. Heglov idealizem je izključeval že samo možnost podobnih vprašanj. Še tem bolj jo izključuje sodobni dialektični materializem. Odkar se je pojavila »kritika kritične kritike«, posebno pa še od tistih dob, ko je izšla znana knjiga »Zur Kritik der politischen Oekonomie«, se o relativnem pomenu

raznih socialno zgodovinskih faktorjev še lahko prepirajo kvečjemu v teoriji zaostali ljudje.

Kaj so socialno-zgodovinski faktorji? Kako nastane predstava o njih?

Vzemimo primer. Brata Grakha hočeta zaustaviti proces Rima tako pogubne grabitve javnih zemljišč s strani rimskih bogatašev. Bogataši se Grakhoma postavijo po robu. Prične se borba. Vsaka izmed borečih se strank strastno stremi za svojimi cilji. Če bi hotel to borbo opisati, bi jo lahko predstavljal kot borbo človeških strasti. Strasti bi bile tako »faktorji« notranje zgodovine Rima. Toda, kakor Grakha sama, zato so se tudi njuni nasprotniki v borbi posluževali sredstev, ki jim jih je nudilo rimsko državno pravo. Jaz kajpak v svoji zgodbi na to ne bom pozabil in bo tako rimsko državno pravo takisto postalo faktor notranjega razvoja rimske republike. Dalje: ljudje, boreči se proti Grakhoma, so bili materialno zainteresirani v ohranitvi globoko vkoreninjene zlorabe.

Ljudje, ki so Grakha podpirali, so bili materialno zainteresirani v njeni odpravi. Omenil bom tudi to okolnost, zaradi česar bo borba, ki jo bom opisoval, borba materialnih interesov, borba razredov, borba siromakov z bogataši. Po tem takem bo to pri meni že tretji faktor in tokrat najzanimivejši: znameniti ekonomski faktor. Če imate čas in če vas je volja, dragi čitatelj, lahko na široko razmišljate o tem, kateri faktor notranjega razvoja Rima je prav za prav gospodoval nad vsemi: v moji zgodovinski zgodbi boste našli zadosti podatkov, s katerimi boste lahko podprli poljubno mnenje, nanašajoče se na ta predmet.

Kar se mene tiče, bom za zdaj ostal v vlogi navadnega pripovedovalca in se zaradi faktorjev ne bom nič posebno razvnel. Njihov sorazmerni pomen me ne zanima. Kot pripovedovalec sem dolžan storiti le eno: po možnosti živo in točno postaviti dane dogodke. V ta namen moram ugotoviti izvestno, čeprav zgolj vnanjo zvezo med njimi in jih razpostaviti v izvestni perspektivi. Če omenjam strasti, ki so navdajale boreči se stranki, ali tedanji ustroj Rima ali končno premoženjsko neenakost, ki je obstojala v njem, delam to le v interesu vezane in žive razlage dogodkov. Ko ta cilj dosežem, sem popolnoma zadovoljen in ravnodušno pustim filozofom, naj odločijo, ali gospodujejo strasti nad ekonomijo ali ekonomija nad strastmi ali pa nazadnje ne gospoduje nič nad ničemer, ker se vsak »faktor« drži zlatega pravila: živi in daj živeti drugim.

Vse to bo v tem primeru, če bom ostal v vlogi navadnega pripovedovalca, kateremu je tuje sleherno nagnenje k »lokavemu modrovanju«. Kaj pa bo, če se ne bom omejil na to vlogo; če se bom spustil v filozofiranje o dogodkih, ki jih bom opisoval? Tedaj se ne bom zadovoljil z zgolj vnanjo zvezo med dogodki; tedaj bom hotel odkriti njihove notranje vzroke in tisti faktorji, — človeške strasti, državno pravo, ekonomika — ki sem jih prej zari-

sal in poudaril, pri čemer me je bil vodil skoraj edinole umetniški instinkt, bodo v mojih očeh dobili nov, ogromen pomen. Zazdeli se mi bodo vprav ti iskani notranji vzroki, vprav te »skrite sile«, s katerih vplivom si je moči razlagati dogodke. Ustvaril bom teorijo faktorjev.

Ta ali ona različica take teorije se mora dejansko roditi povsod, kjer ljudje, ki jih zanimajo družbeni pojavi, prehajajo od navadnega zaznavanja in opisovanja teh pojavov k raziskovanju zveze, ki obstoja med njimi.

Mimo tega narašča teorija faktorjev skupaj z naraščanjem delitve dela v družbeni vedi. Vse panoge te vede — etika, politika, pravo, politična ekonomija i. dr. — opazujejo eno in isto: dejavnost družbenega človeka. Toda vsaka jo gleda s svojega posebnega stališča. G. M. bi dejal, da vsaka izmed njih »ubira« posebno »struno«. Vsako »struno« lahko gledamo kot faktor družbenega razvoja. In v resnici zdaj lahko naštejemo prav toliko faktorjev, kolikor posameznih »disciplin« obstoja v družboslovju.

Upamo, da je po vsem povedanem jasno, kaj so socialno-zgodovinski faktorji in kako nastane predstava o njih.

Socialno-zgodovinski faktor je abstrakcija, predstava o njem nastane potem odmišljanja (abstrahiranja). Zaradi procesa abstrahiranja dobijo različne strani družbene celote obliko posamičnih kategorij, različna očitovanja in izrazi dejavnosti družbenega človeka — morala, pravo, ekonomske forme i. dr. pa se v našem razumu izprevržejo v posebne sile, ki naj bi povzročale in določale to dejavnost, ki naj bi bile njeni zadnji vzroki.

Ko je enkrat vzniknila teorija faktorjev, se morajo z nujnostjo začeti spori, kateri faktor je treba smatrati za gospodujoč.

II.

Med »faktorji« obstoja medsebojno učinkovanje: »vsak izmed njih vpliva na vse ostale in je s svoje strani podvržen vplivu vseh ostalih.« Kot rezultat dobimo tako zamotano mrežo medsebojnih vplivov, direktnih učinkov in odraženih protiučinkov, da se človeku, ki si postavi za cilj objasnitev toka družbenega razvoja, prične vrteti v glavi in da začuti neodoljivo potrebo, najti vsaj kako nit, ki bi mu omogočila izhod iz tega labirinta. Ker pa ga je grenko izkustvo prepričalo, da stališče medsebojnega učinkovanja privede le k vrtoglavi, zato išče drugo stališče; svojo nalogo poizkuša poenostaviti. Vprašuje se, ali ni morda kak socialno-zgodovinski faktor prvi osnovni vzrok nastanka vseh ostalih. Če bi se mu posrečilo rešiti to vprašanje v pozitivnem smislu, tedaj bi bila njegova naloga dejansko neprimerno enostavnejša. Recimo, da se je prepričal, da nastanek in razvoj vseh družbenih odnosov vsake dane dežele zavisita od toka njenega umstvenega razvoja, ki ga s svoje strani določajo svojstva človeške narave (idea-

listično stališče). Tedaj lahko stopi iz začaranega kroga medsebojnega učinkovanja in ustvari bolj ali manj harmonično in dosledno teorijo družbenega razvoja. V nadaljnjem proučevanju predmeta kesneje morda vidi, da se je motil, da umstvenega razvoja ljudi ni moči smatrati za prvi vzrok vsega družbenega gibanja. Ko se zave svoje napake, hkratu po vsej verjetnosti zapazi, da mu je bilo začasno prepričanje o gospodstvu umstvenega faktorja nad vsemi ostalimi vendarle koristno, ker brez tega prepričanja ne bi bil prišel z mrtve točke medsebojnega učinkovanja in se ne bi pomaknil niti za korak bliže k pojmovanju družbenih pojavov.

Nepravilno bi bilo, če bi obsojali tovrstne poizkuse, ugotoviti to ali ono hierarhijo med faktorji družbeno-zgodovinskega razvoja. Za svoj čas so bili prav tako nujni kakor je bil neizbežen pojav teorije faktorjev same. Antonio Labriola, ki je to teorijo ocenil popolneje in bolje od vseh drugih materialističnih pisateljev, popolnoma pravilno pravi, da »zgodovinski faktorji predstavljajo nekaj, kar je dosti manjše od znanosti in dosti večje od grobe zablode.« Teorija faktorjev je prinesla znanosti svoj delež koristi. Specialni študij zgodovinsko-socialnih faktorjev je služil, — kakor služi vsak empirični študij, ki ne gre delj od vidnega gibanja stvari, — izpopolnjevanju naših instrumentov opazovanja in omogočil najti v pojavih, potem abstrakcije umetno izoliranih, tisto vez, ki jih združuje z družbeno celoto. Dandanes mora poznati specialne družbene vede vsak, ki bi rad obnovil kak del prošlega življenja človeštva. Zgodovinska veda brez filologije ne bi prišla daleč. Ali so mar enostranski romanisti, ki so smatrali rimsko pravo za pisani razum, storili malo uslug?

Toda, naj bo teorija faktorjev za svoj čas še tako zakonita in koristna, zdaj kritike ne vzdrži več. Ona razčlenjuje dejavnost družbenega človeka, izpreminjajoč njene različne plati in manifestacije v posebne sile, ki naj opredeljujejo zgodovinsko gibanje družbe. V zgodovini razvoja družboslovja je ta teorija igrala prav tako vlogo kakor v naravoslovju teorija posameznih fizičnih sil. Uspehi v naravoslovju so privedli do nauka o edinstvu teh sil, do sodobnega nauka o energiji. Prav tako so uspehi v družbeni vedi morali privedi do nadomestitve teorije faktorjev, tega ploda družbene analize, s sintetičnim naziranjem o družbenem življenju.

Sintetično naziranje o družbenem življenju ne tvori posebnosti sodobnega dialektičnega materializma. Najdemo ga že pri Heglu, za katerega je vsa naloga obstojala v znanstvenem objasnjenju vsega družbeno-zgodovinskega procesa, vzetea v celoti, t. j. med drugim z vsemi tistimi platmi in manifestacijami dejavnosti družbenega človeka, ki so si jih ljudje abstraktnega mišljenja predstavljali kot posamezne faktorje. Toda Hegel je kot »absolutni idealist« objasnjeval dejavnost družbenega človeka s svojstvi vesoljnega duha. Ko so ta svojstva dana, je »an sich« dana

vsa zgodovina človeštva, so dani njeni končni rezultati. Heglovo sintetično naziranje je bilo hkratu teleološko naziranje. Novejši dialektični materializem je teleologijo iz družboslovja končno veljavno odstranil.

Pokazal je, da ljudje svoje zgodovine nikakor ne delajo zato, da bi šli po naprej začrtani poti progressa, in ne zato, da bi se morali pokoriti zakonom neke abstraktne (Labriola pravi — metafizične) evolucije. Delajo jo, težec po zadovoljitvi svojih potreb, in znanost nam mora pojasniti, kako različni načini zadovoljevanja teh potreb vplivajo na družbene odnose ljudi in na njihovo duhovno dejavnost.

Načini zadovoljevanja potreb družbenega človeka, v precejšnji meri pa tudi te potrebe same, so odvisni od svojstev orodij, s pomočjo katerih si v večji ali manjši meri podreja naravo; z drugimi besedami, odvisni so od stanja njegovih produkcijskih sil. Vsaka pomembna izprememba v stanju teh sil se odraža tudi v družbenih odnosih ljudi, t. j. med drugim tudi v njihovih ekonomskih odnosih. Za idealiste vseh vrst in različic so bili ekonomski odnosi funkcije človeške narave; materialisti-dialektiki pa smatrajo te odnose za funkcijo družbenih produkcijskih sil.

Če bi torej po tem takem materialisti-dialektiki smatrali za dopustno, govoriti o faktorjih družbenega razvoja drugače kakor z namenom, kritizirati te zastarele fikcije, tedaj bi morali takozvanim ekonomskim materialistom v prvi vrsti predočiti izpremenljivost njihovega »gospodujočega« faktorja; novejši materialisti ne poznajo ekonomskega reda, ki bi edini odgovarjal človeški naravi, med tem ko bi bile vse druge oblike ekonomskega družbenega ustroja posledica večjega ali manjšega nasilja nad njo. Po nauku novejših materialistov odgovarja človeški naravi sleherni ekonomski red, ki v danem času odgovarja stanju produkcijskih sil. In narobe, poljubni ekonomski red pride v protislovje z zahtevami te narave, kakor hitro pride v protislovje s stanjem produkcijskih sil. »Gospodujoči faktor je torej sam podrejen drugemu faktorju«. No, kako pa potem more biti »gospodujoč«?

Če je vse to tako, tedaj je jasno, da med materialisti-dialektiki in ljudmi, ki jih ne imenujejo brez razloga ekonomske materialiste, zeva globok prepad. H kateri smeri pa pripadajo ti povsem neprijetni učenci ne povsem prijetnega učitelja, proti katerim so gg. Karejev, N. Mihajlovskij, S. Krisenko in drugi pametni in učeni možje še nedavno tako vneto, čeprav ne tako srečno nastopali? Če se ne motimo, so »učenci« v celoti stali na stališču dialektičnega materializma. Zakaj so jim gg. Karejev, N. Mihajlovskij, S. Krisenko in drugi pametni in učeni možje vendar pripisovali naziranja ekonomskih materialistov in

¹ Marksisti. Op. prev.

grmeli nad njimi vprav zato, ker neki pripisujejo ekonomskemu faktorju pretiran pomen. Lahko domnevamo, da so pametni in učenjci možje delali to zategadelj, ker je zaključke ekonomskih materialistov blaženega spomina lažje pobijati, nego zaključke materialistov- dialektikov. Lahko pa tudi domnevamo, da so naši učenjci nasprotniki učencev njihova naziranja slabo razumeli. Ta domneva je še celo verjetnejša.

Ugovarjali nam bodo, da so se »učenci« časih sami nazivali ekonomske materialiste in da je naziv »ekonomski materializem« prvič uporabil eden izmed francoskih »učencev«. To je res. Toda niti francoski niti ruski učenci (Marxovi) niso z besedami »ekonomski materializem« nikoli združevali tiste predstave, ki jo z njo združujejo naši narodniki in subjektivisti. Dosti je, če se spomnimo, da sta bila po mnenju g. N. Mihajlovskega Louis Blanc in g. J. Žukovskij prav taka »ekonomska materialista«, kakor naši pristaši materialističnega zgodovinskega naziranja. Delj od tega mešanje pojmov ne more iti.

III.

Odstranjajoč iz družbene vede sleherno teleologijo in objasnjujoč dejavnost družbenega človeka z njegovimi potrebami, kakor tudi s sredstvi in načini njihovega zadovoljevanja, ki v danem času eksistirajo, dialektični materializem² prvič daje imenovani vedi tisto »strogost«, s katero se je pred njo često ponašala njena sestra — prirodoslovna veda. Lahko rečemo, da družboslovje samo postaja prirodoslovna veda: »notre doctrine naturaliste d'histoire«, čisto prav pravi Labriola. Toda to še nikakor ne pomeni, da se zanj področje biologije spaja s področjem družboslovja. Labriola je vnet nasprotnik »političnega in socialnega darwinizma«, ki je že zdavnaj »kakor epidemija okužil razum mnogih mislecev, posebno pa advokatov in deklamatorjev sociologije« in kot moderna navada vplival celo na jezik političnih praktikov.

Brez dvoma je človek žival, ki jo z drugimi živalmi vežejo sorodnostne vezi. On po svojem izvoru nikakor ni privilegirano bitje; fiziologija njegovega organizma ni nič drugega kakor delni primer obče fiziologije. Izpočetka je bil kakor druge živali v celoti podrejen vplivu obdajajočega ga naravnega okolja, ki na sebi še ni občutilo njegovega vseizpreminjajočega protiučinkovanja; boreč se za svoj obstanek, se mu je moral prilagajati. Po Labriolovem mnenju so rezultat takega neposrednega prilagajanja naravnemu okolju rase, v kolikor se po fizičnih znakih ločijo druga od druge — n. pr. bela, črna, žolta rasa, — a ne predstavljajo drugovrstnih zgodovinsko-socialnih formacij, t. j. nacij in narodov. Kot prav takšen rezultat prilagajanja narav-

² Labriola rabi naziv, ki si ga je izposodil od Engelsa, namreč — **historični materializem**.

nemu okolju v borbi za obstanek so vzniknili prvotni instinkti družbenosti in zarodki spolnega izbora.

Toda o tem, kakšen je bil pračlovek, lahko le ugibamo. Ljudje, ki dandanes prebivajo na zemlji, kakor tudi tisti, ki so jih kdaj opazovali verodostojni raziskovalci, so že precej oddaljeni od tistega momenta, ko se je za človeštvo nehalo živalsko življenje v pravem pomenu te besede. Tako so na primer Irokezi s svojo genis materna, ki jo je proučeval in opisal Morgan, prišli po poti družbenega razvoja že razmeroma precej daleč. Še celo sodobni Avstralci nimajo le jezika, — ki ga lahko imenujemo predpogoj in orodje, vzrok in posledico družbenosti — in ne poznajo le uporabe ognja, marveč živijo v družbah z določenim ustrojem, z določenimi običaji in uredbami. Avstralsko plemo ima svoj teritorij, svoje lovske prijeme; dalje ima izvestna obrambna in napadalna orodja, posebne priprave za shranjevanje zaloge, izvestne načine lepotičenja, skratka. Avstralec že živi v izvestnem, kajpak zelo elementarnem umetnem okolju, kateremu se prilagaja od najzgodnejše otroške dobe dalje. To umetno — družbeno — okolje je nujen predpogoj za sleherni nadaljnji progres. S stopnjo njegovega razvoja lahko merimo stopnjo divjosti ali barbarstva slehernega drugega plemena.

Ta primarna družbena formacija odgovarja takozvanemu prazgodovinskemu načinu življenja človeštva. Začetek zgodovinskega življenja predpostavlja še večji razvoj umetnega okolja in dosti večjo oblast človeka nad naravo. Komplicirani notranji odnosi družb, stopajočih na pot zgodovinskega razvoja, prav za prav nikakor niso odvisni od direktnega vpliva naravnega okolja, marveč predpostavljajo izum izvestnega delovnega orodja, udomačenje nekaterih živali, možnost pridobivanja nekaterih kovin in temu podobno. Ta sredstva in načini proizvodstva so se ob različnih okoliščinah zelo različno izpreminjali; v njih je bilo moči opaziti progres, zastoj in celo regres, nikdar pa te izpremembe niso privedle ljudi nazaj v čisto živalsko življenje, t. j. v življenje pod neposrednim vplivom naravnega okolja.

»Prva in glavna naloga zgodovinske vede je določitev in raziskavanje tega umetnega okolja — njegov izvor in njegovo izpreminjanje. Dejati, da to okolje tvori del prirode, pomeni, izreči misel, ki vprav zaradi svojega presplošnega in abstraktnega karakterja nima nobenega določenega pomena.«³

Nič manj odklonilno stališče kakor nasproti »političnemu in socialnemu darwinizmu«, zavzema Labriola tudi nasproti naporom nekaterih »milih diletantov«, združiti materialistično pojmovanje zgodovine z občo teorijo evolucije, ki se je po njegovi rezki, toda pravilni opazki izpremenila v navadno metafizično metaforo. Takisto se smeje naivni ljubeznivosti »milih diletantov«,

³ Essais, p. 141.

skušajočih postaviti materialistično pojmovanje zgodovine pod pokroviteljstvo filozofije Augusta Comta ali Spencerja: »To pomeni, dati nam za zaveznike naše najodločnejše nasprotnike«, pravi on.

IV.

Tako torej ljudje delajo svojo zgodovino, stremeč zadovoljiti svoje potrebe. Te potrebe prvotno kajpak daje priroda; nato pa jih v kvantitativnem in kvalitativnem oziru znatno izpreminjajo svojstva umetnega okolja. Produktivske sile, s katerimi ljudje razpolagajo, določajo vse njihove družbene odnose. Predvsem so odvisni od stanja produktivskih sil tisti odnosi, v katere stopajo ljudje drug nasproti drugemu v družbenem procesu proizvodstva, t. j. *ekonomski odnosi*. Ti odnosi naravno ustvarijo izvestne interese, ki dobijo svoj izraz v *pravu*. »Vsaka pravna norma ščiti določen interes«, pravi Labriola. Razvoj produktivskih sil ustvari delitev družbe na razrede, katerih interesi niso le različni, marveč v mnogih — in pri tem bistvenih ozirih, diametralno nasprotni. To nasprotje interesov poraja sovražne konflikte med družbenimi razredi, njihovo borbo. Borba privede do zamene *rodovne* organizacije z *državno*, katere naloga je ohranitev gospodujočih interesov. Končno na podlagi družbenih odnosov, zavisnih od danega stanja produktivskih sil, zraste običajna *nravnost*, t. j. tista nravnost, ki vodi ljudi v njihovi običajni življenjski praksi.

Tako torej pravo, državni ustroj in nravnost vsakega danega naroda *neposredno* in *nravnost* zavisijo od svojstvenih mu ekonomskih odnosov. Od istih odnosov zavisijo, — toda že *indirektno* in *posredno*, — vse tvorbe misli in domišljije: umetnost, znanost itd.

Da bomo razumeli zgodovino znanstvene misli ali zgodovino umetnosti v dani deželi, ni dovolj, če poznamo njeno ekonomijo. Treba je znati preiti od ekonomije k *družbeni psihologiji*, brez katere natančnega študija in razumevanja je materialistično pojmovanje zgodovine ideologij nemogoče. To kajpak ne pomeni, da eksistira nekaka družbena duša ali nekak kolektivni narodni »duh«, ki se razvija po svojih posebnih zakonih in ki se izraža v družbenem življenju. »To je najčistejši mysticism«, pravi Labriola. Za materialista je v danem primeru moči govoriti le o prevladujočem nastrojenju čustev in umov v danem družbenem razredu dane dežele in danega časa. Tako nastrojenje čustev in umov je rezultat družbenih odnosov. Labriola je trdno prepričan, da oblik družbenega bivanja ljudi ne določajo oblike njihove zavesti, marveč narobe, oblike njihove zavesti zavisijo od oblik njihovega družbenega bivanja. Ko pa oblike njihove zavesti na podlagi družbenega bivanja vzniknejo, tedaj tvorijo del zgodovine. Zgodovinska veda se ne more omejiti na samo anatomijo

družbe; pred očmi ima vso celokupnost pojavov, direktno ali indirektno zavisnih od družbene ekonomije, vključujoč tudi delo domišljije. Niti enega zgodovinskega dejstva ni, ki se za svoj nastanek ne bi imelo zahvaliti družbeni ekonomiji; nič manj res pa ni to, da ni niti enega zgodovinskega dejstva, pred katerim ne bi šlo, katerega ne bi spremljalo in kateremu ne bi sledilo izvestno stanje zavesti. Odtod ogromna važnost družbene psihologije. Če je treba z njo računati celo v zgodovini prava in političnih uredb, brez nje v zgodovini literature, umetnosti, filozofije i. dr. ni moči napraviti niti koraka.

Ko pravimo, da dano delo popolnoma odgovarja duhu n. pr. epohe renesanse, tedaj to pomeni, da popolnoma odgovarja prevladujočemu nastrojenju tistih razredov, ki so v tem času dajali ton družbenemu življenju. Dokler se niso izpremenili družbeni odnosi, se tudi psihologija družbe ne izpremeni. Ljudje se privadijo danim verovanjem, danim pojmom, danim načinom mišljenja, danim načinom zadovoljevanja danih naravnih potreb. Če pa razvoj produkcijskih sil privede do kolikor toliko bistvenih izprememb v ekonomski strukturi družbe in zaradi tega tudi v medsebojnih odnosih družbenih razredov, tedaj se izpremeni tudi psihologija teh razredov, z njo pa »duh časa« in »karakter naroda«. Ta izprememba se izraža v pojavu novih religioznih verovanj ali novih filozofskih pojmov, novih smeri v umetnosti ali novih naravnih potreb.

Po Labriolovem mnenju je treba upoštevati dejstvo, da v ideologijah dostikrat igrajo zelo veliko vlogo preživetja pojmov in smeri, podedovanih od prednikov in ohranjenih le v izročilu. Mimo tega se v ideologijah očituje tudi vpliv prirode.

Umetno okolje, kakor vemo, izredno močno preobrazi vpliv narave na družbenega človeka. Iz neposrednega postane ta vpliv posreden. Nikakor pa ne preneha eksistirati. V temperamentu vsakega naroda se ohranijo nekatere posebnosti, ustvarjene pod vplivom naravnega okolja, ki se do izvestne stopnje izpreminjajo, nikdar pa jih prilagoditev družbenemu okolju popolnoma ne odpravi. Te posebnosti narodnega temperamenta tvorijo tisto, kar imenujemo rasa. Rasa ima nedvomen vpliv na zgodovino nekaterih ideologij, na primer umetnosti. In ta okolnost še bolj otežkoča njeno že itak nelahko znanstveno objasnjenje.

V.

Nadejamo se, da smo zadosti podrobno in točno razložili Labriolina naziranja o odvisnosti družbenih pojavov od ekonomske strukture družbe, ki jo s svoje strani določa stanje njenih produkcijskih sil. Večidel se z njim popolnoma strinjamo. Mestoma pa nas njegova naziranja navdajajo s precejšnjimi dvomi, na račun katerih hočemo napraviti nekaj opomb.

Predvsem se bomo doteknili tegale. Po Labriolinih besedah je državna organizacija gospodstva enega družbenega razreda nad drugim ali nad drugimi. To je res. Toda resnica, ki jo s tem pove, skorajda ni popolna. V takih državah kakor Kitajska ali stari Egipt, kjer je bilo civilizirano življenje nemogoče brez sila kompliciranih in obširnih del pri regulaciji toka in razliva velikih rek in pri organizaciji namakanja, si je moči nastanek države v precejšnji meri razlagati z neposrednim vplivom potreb družbeno-produkcijskega procesa. Neenakost je tam v tej ali oni meri brez dvoma eksistirala že v prazgodovinskem času, tako v plemenih, ki so všla v sestav države, — in ki so bila po svojem etnografskem izvoru dostikrat popolnoma različna, — kakor tudi med plemeni. Toda tisti gospodujoči razredi, ki jih srečamo v zgodovini teh držav, so dosegli svoj bolj ali manj visoki družbeni položaj vprav zaradi družbene organizacije, ki so jo poklicale v življenje potrebe družbeno-produkcijskega procesa. Skorajda ne moremo dvomiti, da se je imel stan egipčanskih svečenikov zahvaliti za svoje gospodstvo tistemu ogromnemu pomenu, ki so ga imeli njihovi prvi znanstveni izsledki za ves sistem egipčanskega zemljedelstva.⁴ Na zapadu — h kateremu moramo kajpak prištevati tudi Grčijo, — ne opazimo vpliva neposrednih potreb družbenega procesa proizvodstva, — ki tam ni predpostavljajal kolikor toliko široke družbene organizacije, — na nastanek države. Toda tudi tam moramo ta nastanek v precejšnji meri pripisovati nujnosti družbene delitve dela, ki jo je povzročil razvoj družbenih produkcijskih sil. Ta okolnost države kajpak ni ovirala, da ne bi bila hkratu organizacija gospodstva privilegirane manjšine nad bolj ali manj podjarmljeno večino.⁵ Nikakor pa je ne smemo izpustiti izpred oči, da se izognemo nepravilnim in enostranskim pojmom o zgodovinski vlogi države.

Zdaj pa preidimo k Labriolovim naziranjem o zgodovinskem razvoju ideologij. Videli smo, da je po njegovem mnenju ta razvoj kompliciran z učinkovanjem rasnih posebnosti in vobče z vplivom, ki ga ima na ljudi obdajajoče jih naravno okolje. Zelo je škoda, da naš avtor ni smatral za potrebno, potrditi in pojasniti to mnenje s kakimi primeri; tako bi ga laže razumeli. Vse-

⁴ Eden izmed kaldejskih carjev pravi o sebi: »Proučeval sem tajne reke zaradi blaginje ljudi... Napeljal sem rečno vodo v puščavne ravnine; napolnil sem z njo usahle jarke... Orosil sem puščavske ravnine; dal sem jim plodovitost in izobilje. Napravil sem iz njih domovanje sreče.« To je pravilno, čeprav bahato, predočena vloga vzhodne države v organizaciji družbenega procesa proizvodstva.

⁵ Kakor jo v nekaterih primerih ne ovira, da ne bi bila plod podjarmljenja enega naroda s strani drugega. Vloga nasilja je pri nadomestitvi enih uredb z drugimi zelo velika. Toda z nasiljem nikakor ni moči objasniti možnosti podobne nadomestitve, kakor tudi ne njenih družbenih rezultatov. (Podrobno kritiko »teorije nasilja«, s katero si meščanski sociologi tako radi razlagajo nastanek neenakosti, glej pri Engelsu v »Gospoda Eugena Dühringa prevrat v znanosti« in pri Plehanovu v »Osnovnih problemih marksizma«. Op. prev.)

kako pa ni dvoma, da ga ne moremo sprejeti v obliki, v kateri je izraženo.

Rdečekožna plemena Amerike kajpak ne spadajo k isti rasi kakor plemena, ki so v prazgodovinskem času prebivala na grškem arhipelagu ali na obalah Baltiškega morja. Ni dvoma, da je bil pračlovek v vsakem izmed teh krajev izpostavljen zelo svojevrstnim vplivom naravnega okolja. Lahko bi pričakovali, da se bo razlika teh vplivov odražala na proizvodih prvotne umetnosti primitivnih prebivalcev imenovanih krajev. Vendar pa tega ne opazimo. Po vseh delih zemeljske oble, pa naj se še tako ločijo drug od drugega, odgovarjajo enakim stopnjam v razvoju primitivnega človeka enake stopnje v razvoju umetnosti. Poznamo umetnost kamene dobe, umetnost železne dobe; ne poznamo pa umetnosti različnih ras: bele, žolte itd. Stanje produkcijskih sil se odraža celo v posameznostih. Izpočetka srečamo na primer na lončarskih izdelkih same ravne in lomljene črte: štirikotnike, križe, križkrazhe itd. To vrsto okrasov si primitivna umetnost izposoja od še primitivnejših obrti: preje in pletenja. V bronasti dobi se skupaj z obdelavo kovin, ki pri tem lahko dobijo vse-mogoče geometrične oblike, pojavijo krivoljasti okraski; končno pa se z udomačenjem živali pojavijo njihove podobe in predvsem podoba konja.

Res je, pri upodabljanju človeka se mora vsekako očitovati vpliv raznih znakov na »ideale lepote«, svojstvene primitivnim umetnikom. Znano je, da vsaka rasa, posebno na prvih stopnjah družbenega razvoja, smatra sama sebe za najlepšo in zelo visoko ceni ravno tiste znake, ki jo ločijo od drugih ras.⁶ Toda prvič te posebnosti resne estetike, — v kolikor ostanejo stalne, — ne morejo s svojim vplivom izpremeniti toka razvoja umetnosti; drugič pa so trdne samo do nekega časa, t. j. samo v izvestnih razmerah. V primerih, ko dano pleme mora priznati nad sabo premoč drugega, bolj razvitega plemena, njegovo rasno samozadovoljstvo izginja in se namestu njega pojavi posnemanje tujih okusov, ki so se prej zdeli smešni, časih pa celo sramotni, odvrtni. Tu se z divjakom zgodi isto, kar se v civilizirani družbi zgodi s kmetom, ki izpočetka zasmehuje nravi in oblačila meščanov, nato pa si jih z vznikom in rastom gospodstva mesta nad vasjo, skuša prisvojiti, kolikor se da.

Preden preidemo k zgodovinskim narodom, moramo najprej omeniti, da zanje besede *r a s a* vobče ne moremo in ne smemo uporabljati. Mi ne poznamo niti enega zgodovinskega naroda, ki bi ga lahko imenovali narod čiste rase; vsak izmed njih je plod izredno dolgotrajnega in močnega medsebojnega križanja in mešanja različnih etničnih elementov.

⁶ O tem gl. Darwina »Deseent of man«, London 1883, pp. 582—585.

Zdaj pa po vsem tem izvolite določiti vpliv »rase« na zgodovino ideologije pri tem ali drugem narodu!

Na prvi pogled je videti, da ni nič enostavnejšega in pravilnejšega od misli o vplivu naravnega okolja na narodni temperament, preko temperamenta pa na zgodovino njegovega umstvenega in estetičnega razvoja. Labrioli ne bi bilo treba nič drugega, kakor da bi se spomnil na zgodovino svoje lastne domovine, pa bi se prepričal o zmotnosti te misli. Sodobne Italijane obdaja isto naravno okolje, v katerem so živeli stari Rimljani, toda kako malo je podoben »temperament« sodobnih Menelikovih tributnikov temperamentu sirovih zmagovalcev Kartagine! Če bi si hoteli z italijanskim temperamentom objasniti zgodovino, recimo, italijanske umetnosti bi se prav kmalu v nedoumevanju ustavili pred vprašanjem o vzrokih, iz katerih se je v raznih časih in v raznih delih Apeninskega polotoka temperament s svoje strani zelo globoko izpreminjal.

Fran Kranjc: 17

POTREBA ŠTUDIJA MARKSIZMA

Danes imamo Slovenci prevedena osnovna dela marksizma. Poleg tega je izšlo v zadnjih letih v hrvatskih in srbskih prevodih mnogo važnih marksističnih del, ki so dostopna tudi večini slovenskih čitateljev. Pogoji študija marksizma so torej dani. Daleč premalo pa je razumevanja za ta študij, premalo spoznanja ogromne važnosti in pomena teoretične strani delovanja. Kjer pa je poznanje lastnega neznanja in volja za študij marksizma, tam pa najčeste ni znan pravilen način, metoda študija in pravilen študijski načrt.

I.

Mnogi intelektualci, ki so se pridružili socialističnemu gibanju, so prinesli z meščanskih gimnazij in univerz splošno razširjeno mnenje, da je študij filozofije in teoretični študij družbenih znanosti — nesmisel, brez pomena, ker sta »življenje in praksa — drugačna«.

Dejstvo je, da ima meščanska znanost¹ danes bore malo skupnosti z resničnostjo in prakso; nikakor pa to ne velja za marksistično znanost. Meščansko znanost določa zaostala meščanska in malomeščanska psihologija, meščanski interesi, skratka, meščansko bivanje, čigar družbeni obseg je radi

¹ Pod »znanostjo« homo v tem članku pojmovali družbene znanosti in filozofijo; pod »teorijo« teorijo teh znanosti in pod »prakso« — družbeno prakso.

delovanja razvojnih zakonov kapitalizma vedno manjši. Meščanska znanost utrjuje vero v večnost meščanstva in zanemarljiva osnovna nasprotstva današnje družbe. Ker pa so ta nasprotstva v vedno večji meri gibalo resničnosti in njih spoznanje ključ za spoznanje te resničnosti, zato je meščanska znanost, ki jih ne vpoštevata in zakriva, v vedno večji meri — neresnična. Nasprotno marksizem, ki ne izhaja s stališča delno in začasno uravnotežene manjšine, temveč s stališča širokih delovnih množic, iz njihovega podzavestnega in vedno bolj zavestnega spoznanja nasprotij te družbe in nujnosti ukinitve teh nasprotij, je v polni meri za vedno večje družbene plasti — resničen. Vloga, vsebina in možnost razvoja obeh glavnih razredov današnje družbe in njihovih znanosti sta v skladu. Kakor je proletarijat vedno bolj edini nositelj progressa, tako je njegova znanost vedno bolj edina — progresivna in resnična.

Iz nasprotja med resničnostjo in »čisto znanostjo« izvirata nasprotje med prakso in teorijo. Iz enotnosti marksistične znanosti in resničnosti izvira možnost enotnosti teorije in prakse. Vsa meščanska znanost se razvija danes v znamenju dveh vedno večjih nasprotij; to je nasprotje med tem, kar »doživljamo in kar študiramo« in nasprotje med tem »kar delamo in kar mislimo«. Ta razvoj gre do absurda.² Marksizem pa skuša ustvariti enotnost med doživljanjem in študijem, med delovanjem in mišljenjem.

Spoznanje nasprotja med meščansko znanostjo in resničnostjo, o blikovna različnost dveh funkcij istega procesa — udejstvovanja, je poleg mnogih drugih faktorjev³ ustvarila napačno in skrajno površno »spoznanje« o brezsmiselnosti teoretičnega študija sploh, v vsebinskem nasprotju med teorijo in prakso. Razpasle so se krilatice kot »življenje je treba živeti

² Primerov za to je mnogo doma in v tujini. Zmedenost, igračkarnje s pojmi brez vsebine, pomanjkanje zveze z resničnostjo, nepoznanje svoje vloge v družbeni skupnosti je značilnost degenerirane meščanske znanosti in znak propadanja meščanske kulture. Teorija o »čisti znanosti«, ki zanika upravičenost »odvisnosti« znanosti od resničnosti in prakse, je krona tega propadanja. Od »čiste« znanosti do plačane je le še korak, ki so ga mnogi meščanski znanstveniki že napravili. — Jasno je, da je resničnost v vsakem slučaju podlaga znanosti. Vprašanje pa je, kaka je ta resničnost. Malomeščanska resničnost — izolacija, odvrat od »materialističnega« sveta — določa »čisto znanost«, t. j. znanost, ki naj ne služi temu pokvarjenemu svetu in naj nima nobene skupnosti z njim. Nasprotno proletarska resničnost vpije po izpremambi te resničnosti, proletariatova znanost je sredstvo, miselni instrument, s pomočjo katerega smotreneje in hitreje spreminja to resničnost za meščanstvo v resničnost zase. Marksist ne negira enotnosti teorije in prakse, zanj je višina prav te enotnosti preizkušnja višine znanosti.

³ Te »druge faktorje«, kot teoreticizem, neuspeli poizkusi študija in pomanjkanje študijskega načrta ter nepoznanje konkretne kapitalistične stvarnosti bomo obravnavali pozneje.

in ne — študirati«, ali pa — »filozofija je danes nepotrebna; naša edina filozofija naj bo — akcija«⁴ itd. itd. Ta dva izreka nazorno kažeta strogo ločitev med »živeti in študirati«, med »misliti in delati«; povsem kakor da bi bila to po svoji naravi dva vsebinsko in oblikovno različna procesa.

Teorijo o negaciji teorije lahko imenujemo prakticizem ali konkretizem, ker je njena pglavitna zapoved: opazuj življenje! Glej dejstva, iz njih izvajaj principe in spoznanja, po katerih delaj! Dejstva, kakršna so, so edini faktor spoznavanja. Drugi princip prakticistov, ki izhaja iz prvega, je princip o neupoštevanju »brezmiselnih« teorij in o čitanju le tistih knjig, ki govore o dejstvih. Njihova najbolj priljubljena fraza je: praksa je drugačna kot je teorija.

Practicizem je v svoji prvi fazi kot negacija »čiste«, to je prazne meščanske znanosti in kot negacija nepoznavanja dejstev in stvarnosti — kar je značilnost zlasti malomeščanske mladine — pozitiven in simpatičen. Njegova pozitivna vloga je v nava-
janju k opazovanju življenja, na stike različnih družbenih plasti in razredov in v povdarjanju stvarnega odnosa do stvari. To dvoje je predpogoj študija marksizma; in zato je za nekatere družbene plasti, ki nimajo teh predpogojev, practicizem nujna razvojna faza. Povsem napačno pa je, ustaviti se v tej razvojni fazi. Kajti čim dalj časa traja practicizem, tem bolj so izčrpane njegove dobre strani in tem bolj stopajo v ospredje njegove senčne strani. Načelo, ki je poprej pospeševalo rast osebnosti, postaja zdaj načelo, ki ovira njen nadaljnji razvoj.

Kaki so nedostatki practicizma? Dejstva se nam čestokrat kažejo v drugačni luči, kakor so. Upoštevanje le momentanih oblik stvari, brez ozira na njihov izvor, razvojno stopnjo in razvojne tendence, neločitev njihove trenutne in zgodovinske vloge lahko privede do napačnih zaključkov in napačnih akcij. Zapadno-evropski delavec, ki je na prehodu v 20. stoletje videl le dejstvo, da se njegov življenjski standard — kakor standard njegovega razreda, njegovega naroda dviga, se je »logično« postavil na stališče obrambe kapitalizma. Delavec pa, ki je videl, da je izvor tega dejstva v krvavem izkoriščanju kolonialnih narodov, da je začasni dvig življenjskega standarda vladajočega naroda le prehodna stopnja v razvoju kapitalizma, vodeča do še hujšega izkoriščanja, krvo-prelitij in zatiranja vsega delovnega ljudstva, in da je zgodovinska vloga tega dejstva razbitje skupnosti svetovnega proletariata, delavec, ki je vse to videl, se je postavil na še odločnejše stališče negacije kapitalizma, kljub trenutno drugačnim dejstvom.

⁴ Srečko Kosovel: »Življenje je postalo dinamično in prenese le giblivo filozofijo, a ta gibliva filozofija se imenuje akcija.« (S. Kosovel: Izbrane pesmi, Ljubljana 1931, str. 39.)

Drugi primer: trenutna vloga meščanske družbene znanosti in filozofije, umetnosti, sporta itd. dovaja mnoge prakticiste do negacije teh stvari. Spoznanje njihove zgodovinske vloge, spoznanje, da je na pr. ples v svojem bistvu le z gibi in kretnjami izraženo in potencirano veselo razpoloženje, ne more privedi do absolutne negacije plesa, temveč le do negacije današnjega plesa kot izraza in manifestacije degenerirane meščanske kulture in meščanskega človeka. Zdaj vidimo, da je negacija teorije in teoretičnega študija marksizma le ena izmed nešteti napak prakticistov.

Tretji primer: dejstvo je, da je danes mnogo nezaposlenih intelktualcev in da imajo nekateri njihovi poklicni tovariši dvojne ali celo — »trojne službe«. Dejstvo je dalje, da je nekaj inozemskih delavcev zaposlenih v »domači« industriji. Dosledno po prakticističnih načelih bi torej bilo, zlasti tam, kjer so te »krivice« najbolj vidne, boriti se proti dvojnemu zaslužkarstvu in tujim delavcem. Kdo pa ima širša obzorja in pozna brezpomembno ekonomsko in važno politično vlogo teh fašističnih parol (zabrisanje osnovnega nasprotja današnje družbe, to je nasprotja med družbeno produkcijo in privatnim prilaščanjem), ta se ne bo nikoli ogrel za te parole, temveč se bo nasprotno boril proti njim. Na tem primeru vidimo, da nas dolgo časa trajajoči praktikizem lahko privede kljub vsem našim iskrenim namenom v — fašizem.

Mišljenje ne določa le sposobnost razmišljanja, temveč predvsem obseg in vsebino bivanja. Praktikizem v svoji negativni fazi ni vedno le produkt miselne nerazvitosti, temveč ima tudi svoje materialne družbene korenine. Z odstranitvijo teh družbenih vzrokov praktikizma, z vedno manjšim krogom dobro situiranih malomeščanskih in delavsko-aristokratskih opurtonističnih množic, s spoznanjem nasprotij današnje družbe in s spoznanjem nujnosti njih negacije pa postane praktikizem, stari omejeni način mišljenja, spona za uspešno delovanje, odgovarja — nove resničnosti.

Mnogo je iskrenih prijateljev proletariata in borcev v proletarskih vrstah, ki radi miselne nerazvitosti ali radi svojega bivšega položaja še vedno mislijo na omejeni stari primitivni način. (Prakticizem je le ena izmed oblik in teorij tega mišljenja.) Posledica tega je počasen razvoj in neznatni uspehi v primeri z uspehi tistih, ki so svoja obzorja razširili in svojo prakso prilagodili znanstvenim spoznanjem. Problem prakticistov je problem načrtnega študija marksizma. Njihov zaostali način mišljenja je danes le še posledica njihove ideološke zanemarjenosti.

Obseg in vsebina vsakega bivanja, zlasti pa zaostale slovenske stvarnosti, je skrajno omejena. Spoznanja, ki rastejo iz te stvarnosti, so prav tako omejena in nudijo neznatne možnosti

pravilne orientacije. Nujen je razgled po svetu, spoznanje svetovnega kapitalizma, njegovega razstanka, razvoja, nasprotij in progresivne, edino možne rešitve teh nasprotij; nujno je spoznanje razvoja družbe, njenih glavnih razvojnih faz, spoznanje razvojne faze slovenskega kapitalizma itd., skratka: potrebni so osnovni pojmi marksistične sociologije, zgodovine, politične ekonomije in socializma.

Pravilna orientacija v danem položaju brez kompromisa, brez poznanja in vpoštevanja splošnih svojstev stvari, t. j. zlasti njihovega gibanja in zakonov tega gibanja (dialektika!), brez poznanja vloge teh stvari v določeni skupnosti, brez poznanja zveze teh stvari z družbeno ali naravno celoto (materializem!), je težavna, počasna in najčesče nemogoča. Dialektični materializem, filozofija marksizma in obenem najvišja razvojna stopnja materializma, nam nudi možnost nagle, prodorne orientacije v vsakem položaju.

Marksizem torej ni v nasprotju z resničnostjo in prakso, temveč nasprotno pravilno osvetljuje to resničnost in dviga prakso na višjo stopnjo. Na eni strani razčlenjuje resničnost in obravnava njene posamezne sestavne dele (zgodovina, politična ekonomija, socializem), na drugi strani pa opazuje to resničnost kot celoto (dialektični materializem, marksistična sociologija ali historični materializem), tako, da opredeli njene posamezne sestavne dele in določi njihovo skupnost. Edino z vezavo teh dveh načinov gledanja stvari je možna pravilna orientacija v vsakem položaju, šele zdaj ima praksa možnost, postati znanstvena. Na mesto malomeščanskih predsodkov, nagnjenj, razpoloženj in najrazličnejših omejenih principov, ki so določali doslej prakso, sledi — znanstveno spoznanje. Morala »marksista« postane marksizem. Šele zdaj je »marksist«, postal — marksist po svojem mišljenju in delovanju.

II.

Slovenci do pred kratkim nismo imeli nobenih temeljitih družbeno znanstvenih del, ki bi izhajala s stališča delovnih množic. Požirali smo mnogo malomeščanskih romanov in povesti in pri tem malo mislili. To staro metodo požiranja del smo uporabljali tudi, ko smo dobili v roke osnovna dela marksizma.

Nepriporočljivo je pasivno divjanje skozi leposlovje, ki predvsem podaja resničnost, povsem nesmiselno pa je divjanje skozi znanstveno delo, ki analizira resničnost in bolj ali manj predpostavlja nje konkretno poznanje. Plodno čitanje marksistične literature zahteva aktiven študij resničnosti, samostojno opazovanje obravnavanega predmeta in samostojno konkretizacijo znanstvenikovih spoznanj. Vsak odstavek, često vsak stavek, zahteva ure, preden ga dojamemo v

vsej njegovi globini in izčrpamo vso njegovo bogato vsebino. Marksizem ni »čista znanost«, ki nima in noče imeti skupnosti z resničnostjo, temveč raste iz resničnosti, predpostavlja nje konkretno poznanje in zahteva študijsko enotnost teorije resničnosti.

Če ne poznamo obravnavanega materiala, n. p. pri študiju politične ekonomije obratov in vasi, si najprej ogledjmo ta material na licu mesta ali — če to ni mogoče — iz leposlovnih in poljubno znanstvenih del. Formalno konkretno nepoznanje materiala otežkoča in včasih onemogoča študij tega problema, t. j. njegovo vsebinsko znanstveno spoznanje.

Poleg osnovnih napak pri študiju marksizma, t. j. divjanja skozi dela in študijske neenakosti, se ponavlja tudi druga napaka kot — guljenje marksizma na pamet in čitanje le razprto tiskanih stvari. K drugi bedastoči pripomnimo le-to, da je pri Marxu in Engelsu vsak stavek in vsaka beseda — nujna. Ta stavek predstavlja dejstva, drugi vsebuje teoretične zaključke iz njih, tretji ponazoruje te zaključke itd. Trgati iz celot posameznosti, ki jih je treba sicer strogo ločiti, pomeni samemu sebi onemogočati pravilno spoznanje stvari. K »bifljanju« marksizma je treba pripomniti, da marksizem ni katekizem ali šolska zgodovina o meščanski družbi; potrebno je, da njegova spoznanja temeljito premislimo in prebavimo, kajti le tako vam bodo služila kot ključ za spoznavanje resničnosti. Marksizem ni aritmetično, temveč algebraično spoznanje prirode, družbe in človeka.

Napačno je tudi samo enkratno čitanje del. Često nam šele po drugem ali tretjem čitanju postane tisto, kar je bilo prvič prazno — polno vsebine, težko — lahko in nejasno — jasno kot beli dan. Takrat se čudimo, zakaj nismo tega že prvič razumeli in kako to, da smo mogli prvič tako slepo mimo tega. Marksova in Engelsova dela so tako bogata, da ne moremo po prvem čitanju sprejeti vsega. Šele po ponovnem študiju, potem ko smo zopet mnogo novega doživeli, spoznali in napravili, ko smo praktično uporabili prva sprejeta spoznanja, nam bodo ostala dostopna.

Višja razvojna stopnja enotnosti teorije in resničnosti je njuna opazovalna enotnost. Spoznanja marksizma uporabljamo za resničnejše spoznanje svoje okolice. Obe izpopolnjujoči se enotnosti teorije in resničnosti pa predstavljata predpogoj in pot do enotnosti teorije in prakse.

Preslabo spoštovanje študijske in opazovalne enotnosti teorije in resničnosti, pojmovanje marksizma kot spoznanja vsakokratne resničnosti in ne kot ključa za to spoznanje, je dovedlo do nasprotnega tečaja prakticizma — do teoreticizma. Teoreticist je spoznal nujnost študija marksizma, ni

pa spoznal njegove globoke pravilne zveze z resničnostjo. Teoretična spoznanja je vsiljeval resničnosti, brez ozira na njeno trenutno podobo in svojstvenost ter tako s šablonsko dogmatično uporabo marksizma povzročil hrup »o dogmatičnosti« marksistične teorije. Kakor praktikist negira teorijo, tako teoreticist negira, ne vpoštevava vsakokratne resničnosti.

Na primeru teroreticizma vidimo, kolikega pomena je pravilno spoznanje enotnosti teorije in resničnosti in enotnosti teorije in prakse; spoznanje, ki poleg njune enotnosti vpoštevata tudi njuno različnost. Teoreticizem, ki ne vpoštevata različnosti teorije in vsakokratne resničnosti, in praktikizem, ki ne vidi njene enotnosti, se znajdetata na skupni poti — nazadovanja. Kvaliteta prakse in spoznanj pade brez teorije, teoretični razvoj je vedno počasnejši in vedno nemožnejši, če pravilno ne vezemo teorije s vsakokratno resničnostjo in prakso.

Spoznanje in izvajanje enotnosti teorije in prakse pomeni eno izmed največjih kvalitativnih izprememb, skokov v razvoju marksista. Njegova praksa in kvaliteta njegovih spoznanj se dvigne, samozavest, ponos uravnovešene osebnosti se ojači, vloga subjektivnega faktorja se poveča na maksimum.

Spoznanje in izvajanje pravilnega načina in načrta študija pa je predpogoj za enotnost teorije in prakse.

III.

Posebno vprašanje pri študiju marksizma je vprašanje študijskega načrta. Zlasti je važen začetek študija. Ko je izšla v slovenščini Borhardtova izdaja Marxovega »Kapitala«, so se mnogi, ki niso imeli pojma o marksizmu, »vrgli« nanjo. Po nekaj dneh ali tednih so jo pa razočarani odložili, češ, to je pretežko, to ni važno, zakaj tako zavija itd. itd. Odkod ta njihov odklonilni odnos do največjega dela marksizma? Odtod, ker v »Kapitalu« Marx obravnava in razčlenjuje politično ekonomijo, materialno bazo (osnovo) kapitalistične družbe. Če ga hočemo razumeti, moramo najprej vedeti, kaj je to materialna baza, kaka je njena vloga v celotnem družbenem življenju, kak je njen odnos do drugih funkcij družbenega udejstvovanja itd. Dokler tega ne vemo, je študij »Kapitala« res — »nevažen«.

Za začetek je potrebno, da si pridobimo osnovna spoznanja marksizma (dialektični odnosno historični materializem) in da zvmemo, zakaj in kako je marksizem nastal (Znanstveni socializem). Ta osnovna spoznanja dobimo v Engelsovi brošuri »Razvoj socializma od utopije do znanosti«, zlasti v tretjem poglavju, ki ga je treba vedno iznova in iznova čitati in študirati,

⁵ Ta brošura je sestavljena iz treh poglavij, ki so vzeta iz »Anti-Dühringa« (1. poglavje 2. dela, 1. in 2. poglavje 3. dela). Anti-Dühringa (točno: »Gospoda Eugena Dühringa znanstveni prevrat«) je izdala Nova knjiga v Ljubljani 1933.

ter v Marxovem in Engelsovem »Manifestu«. Vzporedno s študijem teh dveh brošur je priporočljiva Beerova knjižica »Karl Marx«. ⁶ Iz nje dobimo vpogled v dobo, v kateri je marksizem nastal. Obenem predstavlja knjižica poljudno pisan pregled sestavnih delov marksizma in njegovih temeljnih misli. Komur dela težave eno izmed osnovnih spoznanj marksizma, t. j. spoznanje povezanosti in odvisnosti miselnosti, družbenih oblik življenja, politike itd. od gospodarstva, ta si naj prečita Thalheimerjev »Uvod u dialektički materializam«. ⁷ V ponazoritev tega dejstva povezanosti najrazličnejših družbenih funkcij lahko prečita krajše članke o materialističnem pojmovanju vzgoje, ⁸ seksualnega življenja, ⁹ umetnosti, ¹⁰ šolstva, ¹¹ fašizma ¹² itd. Važno je pri tem osebno zanimanje. Za zaključek prve faze študijskega razvoja naj služi članek »Trije viri in trije sestavni deli marksizma.« ¹³

Kot prehodna faza iz prve v drugo fazo je potreben študij članka V. Uljanova »Marksizam«, ki je izšel v »Knjigi o Marxu« (Rjazanov: Knjiga o Marxu, Zagreb 1934, str. 97). Ta članek je pregleden, sistematičen prikaz marksizma v celoti in služi za orientacijo pri nadaljnjem študiju sestavnih delov marksizma.

Vloga druge faze študijskega razvoja je poglobitev in vsestranska razširitev osnovnih spoznanj marksizma, izgraditev enotnega harmoničnega svetovnega nazora. Deli, ki nas bosta zlasti vodili na tej poti, sta Engelsov »Anti-Dühring« in »Ludwig Feuerbach« ¹⁴ Filozofijo, ki je najvažnejša v tej razvojni fazi, študirajmo po tem vrstnem redu: Anti-Dühring I., Ludwig Feuerbach, Osnovni problemi marksizma. ¹⁵ Najprimer-

⁶ Maks Beer: Karl Marx, Ljubljana, Zadržna založba.

⁷ Thalheimer: Uvod u dialektički materijalizam, izdala Naučna biblioteka, Zagreb, 1933. Delo ima sicer mnogo napak (mehanični materializem!), vendar ga radi poenostavitve in dobrega prikazovanja osnovnih misli marksizma — in radi pomanjkanja popularno prepričevalnih pisanih del priporočamo. Približno isto velja za slovensko predelavo Thalheimerja, za Sigmin »Naš svetovni nazor«, ki ga je izdala Cankarjeva družba 1934, le da ima ta več nedostatkov in nepopolnosti kot Thalheimerjev original.

⁸ Glej »Književnost« 1933, stran 446.

⁹ Glej »Književnost« 1933, stran 250.

¹⁰ Glej Plehanova brošuro »Umjetnost i socialni život«, izdal Književnik, Zagreb 1933.

¹¹ Glej »Književnost« 1933, str. 215.

¹² Glej Tone Brodar »Fašizem«, izdala Mala biblioteka v Ljubljani 1934.

¹³ Glej »Književnost« 1933, str. 297.

¹⁴ »Ludwig Feuerbach« je izšel v knjigi »Uvod v dialektični materializam«, izdala Nova knjiga v Ljubljani 1933.

¹⁵ Plehanov »Osnovni problemi marksizma«, izdala Ekonomska enota 1934.

nejši za študij marksistične sociologije¹⁶ so »Osnovni problemi marksizma«, ki jih je treba v tej fazi v celoti predelati. Študij politične ekonomije (Anti-Dühring II; Mezdno delo in kapital; Mezda, Cena in profit) naj bo uvod v »Kapital«. Poleg tega je treba predelati kako Marxovo zgodovinsko delo,¹⁷ Brumaire, kako delo o problemih socializma¹⁸ in po možnosti Preobraženskega »Moral i klasne norme«.¹⁹

Ta razvojna faza, ki je zvezana z uresničenjem enotnosti teorije in prakse, traja jasno dalje časa kakor prva. Težko je določiti konkretno čas njenega trajanja, vendar je pol leta pod najugodnejšimi pogoji minimum.

Šele v tretji fazi študijskega razvoja preidemo po daljšem odmoru na študij »Kapitala«²⁰

Na ta študijski načrt ne morejo odločilno vplivati razlike v slojih, stopnjah izobrazbe, starosti itd. Nikakor pa ne sme-

¹⁶ Popularna knjiga marksistične sociologije je Buharinova »Teorija historičnega materijalizma«, ki jo izdaja (1935) beograjska založba »Stvarnost« s podnaslovom »Učbenik marksizma«. Delo nikakor ne služi tega podnaslova in ga priporočamo tako kot Thalheimerja le tistim, ki bi jim študij sociologije delal radi pomanjkanja preprosto pisanih del težkoče, torej ne kot »učbenik«, temveč kot eventualni pripomoček. Buharinov mehanični materializem pride do negativnega izraza zlasti pri premalem povdanku subjektivnega faktorja zgodovine, pri nevpoštevanju dialektike, pri izgraditvi skrajno primitivnega »sistema premičnih ravnotežij« itd. — Za študij nacionalnega vprašanja priporočamo razpravo T. Brodarja »Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje« »Književnost« 1933. I.—VII. štev.).

¹⁷ Karl Marx: »18. brumaire«, izdala Nova knjiga 1934 in članek o tem delu v »Književnosti« 1934. str. 347.

¹⁸ Ker ni na razpolago boljših del, priporočamo za študij socializma deli K. Kautskega »Erfurtski program« in »Put ka vlasti«. Obe datirata iz progresivne faze delovanja Kautskega in sta za tedanje dobo pravilni. Mislimo, da ne bo nihče odklonil priporočenih del, pisanih v srbsčini (cirilica) ali hrvaščini radi »samoslovenstva«. Poznanje tujih jezikov je za Slovence predpogoj miselnega razvoja in ker se je srbohrvaščini radi srbohrvaščine in tako ovirati svoj lastni razvoj. V tem je reakcionarna napačna stran nacionalne zavesti. — Dober seznam srbohrvaških in slovenskih del pisanih v luči dialektičnega materializma glej v »Uvodu v dialektični materializem« (Ljubljana 1933).

¹⁹ Preobraženski: Moral i klasne norme, Zagreb 1927.

²⁰ Komur ni dostopen »Kapital« v originalu, naj študira Borchartovo slov. izdajo in — da zamaši njen osnovni nedostatek, to je nezgodovinsko obravnavanje zgodovinske znanosti. — za pripomoček Markovičeve »Osnove političke ekonomije«, izšle 1934. pri G. Kohnu v Beogradu. Vprašanje kriz, ki v navedenih delih ni dovolj ali pravilno obravnavano, je obdelal Vl. Kostanjevec v članku »Gospodarska kriza v luči Marxove ekonomike« »Književnost« 1933. str. 173). Za študij agrarnega vprašanja glej »Književnost« 1933. str. 254, 288, 261, 301, in »Književnost« 1934., dalje zemljiško rento v »Kapitalu« in Iličevo »Agrarno pitanje« (Zagreb 1934, Naučna biblioteka); za študij gospodarskega zemljepisja (ekonomsko geografijo) je primeren Horabin »Osnovi ekonomske geografije« (Zagreb, Naučna biblioteka 1934), napovedan tudi v slovenščini pri Ekonomski Enoti.

mo zanikati vloge teh faktorjev. Malomeščanska privzgojena miselnost sploh ovira tempo študijskega razvoja. Iz tega dejstva se tudi da razložiti, zakaj se intelektualci »marksisti«²¹ bolj zanimajo za individualno psihologijo, seksualno vprašanje itd. kot za ekonomska-politična vprašanja. — Vendar vplivajo osebne razlike le na tempo razvoja, nikakor pa ne smejo vplivati na smer razvoja. Bojazen in nestrpnost pred prepočasnostjo razvoja ne sme niti najmanj vplivati na hitrost ali celo smer razvoja, če nočemo, da bo še počasnejši ali celo — ustavljen.

Ogromni večini bo prva študijska faza pretežka. Zato je treba vzeti v roke lažja dela za uspešen naskok na prvo fazo. Zlasti primeren za to pripravljajno fazo je študij r a z v o j a d r u ž b e. Engels: Izvor rodbine, privatne lastnine in družbe; Engels: Kmetška vojna v Nemčiji.²¹

Zdaj se bomo dotaknili še ene napake zoper načrtni študij, t. j. prerane š p e c i a l i z a c i j e. Specializacija pred temeljito orientacijo, pred končano tretjo ali celo drugo študijsko razvojno fazo, pomeni mešanje bistvenega in nebistvenega, megleno počasno tipajoče iskanje resnice, zahajanje na stranpota, zaviranje tempa lastnega razvoja, grobe napake in včasih celo odpad od marksizma. Specializacija po tretji ali v nekaterih slučajih z a č a s n a specializacija po drugi fazi pomeni naglo prodorno, pravilno reševanje problemov. Trenotna potreba res včasih zahteva predčasno specializacijo, toda ta trenotna specializacija se naj čimbolj osredotoči na dela s pravilno, to je z marksistično obravnavo problemov in čim manj na študij nasprotnikov. — Podobnejši študij nasprotnikov je ploden šele takrat, ko smo si sami na jasnem.

Še večje precenjevanje neizgrajenega marksista pomeni anarhistično pojmovanje študija: čitaj kadarkoli karkoli hočeš, le misli pri čitanju. To mnenje zanemarja dejstvo, da je čitateljevo mišljenje odvisno od njegove življenjske prakse, okolice in njegove duševnosti in da skupnost teh vplivov na njegovo mišljenje vsebuje mnogo brezizglednega, napačnega, ovirajočega, in da je njegov odklonilni odnos do današnje družbe še slaboten, primitiven in meglen. Njemu je v prvi vrsti potrebno, da se njegov nejasni progresivni odnos do družbe poglobi, razširi in znanstveno izkristalizira. In kdo bo mu bil pri tem boljši učitelj kakor Marx in Engels, ki stojita na njegovem polzavestnem stališču in ki sta pravilnost tega stališča dokazala in spravila v

²¹ Obe deli bo izdala Ekonomska Enota v Ljubljani. Najlažja knjižica za spoznanje gospodarskega razvoja družbe pa je Kardeljevo »Potovanje skozi čas«, ki ga je izdala Mladinska Matica 1934. v Ljubljani. Ko je že za nami prva študijska faza, lahko v želji po utrditvi osnovnih spoznanj in po preglednem konkretnem spoznanju razvoja družbe študiramo Filipovića »Razvitak društva« (Beograd 1924.). Kvaliteta in pravilnost »Razvitka družbe« je slična Thalheimerjevemu »Uvodu v dialektički materializam« (Mehanični materializem!)

sklad z izsledki dosedanje progresivne filozofije, sociologije, zgodovine in politične ekonomije? Zanemarjati ogromno bogastvo Marxovih in Engelsovih del in se prekljati z vedno večjimi absurdi meščanskih pisateljev, se pravi ali biti slep ali bolno adlerjevsko »osebnosten«.

Često so slučaji, ko ne moremo razumeti nekaterih odstavkov ali stavkov v Marxovih in Engelsovih delih kljub ponosnemu in časovno ločenemu študiju. V takih primerih se obrnimo na tovariša, ki je vsaj na približno isti razvojni stopnji kakor mi, in predelajmo stvar z njim skupno. Sploh je vezava osebnega študija s kolektivnim plodna, ker ima kolektiv večje možnosti konkrizacij bistev stvari, samotni študij pa omogoča večjo koncentracijo.

Kakor vidimo iz vsega navedenega je za študij marksizma potrebna trdna volja in vztrajnost. Obup ali resignacija, ki nas včasih za hip prevzameta, nas ne smeta nikoli streti. Edino s smotrenim naporim delom si bomo priborili obzorja neprecenljive vrednosti.

A. Ločnik:

KATOLIŠKI STROKOVNJAK ZA MARKSIZEM — A. U. (= ALEŠ UŠENIČKI)

Kritike prevodov marksistične književnosti, ki jih piše v katoliški reviji »Čas« g. A. U., so na videz zelo nepristranske, človek bi skoro dejal, da so celo dobrotne. Toda »boj se Danajcev, čeprav ti prinašajo darove!«, kakor so govorili v starem veku o tem narodu oni, ki so doživeli bridke skušnje z njim.

V predgovoru slovenskega prevoda Plehanovljevih »Osnovnih problema marksizma« pravi prevajalec, da mu je »predvsem namen ugotoviti, koliko so argumenti, ki se jih ideološki predstavniki buržuazije poslužujejo v svojih »kritikah« marksizma, v zadnjem času pridobili na svoji prepričevalnosti in veljavnosti in koliko potemtakem predstavljajo nekaj novega, še neovrženega. Zato ta predgovor čitatelja noče uvažati v filozofijo marksizma (podčrtal L.), zakaj Plehanov je to storil bolje, nego bi bili v stanu storiti mi.« (l. c., str. III.)

Naslovi teh poglavij, v katera se deli predgovor, so:

1. Marksistična sociologija in njeni sodobni (podčrtal A. L.) »kritiki«.
2. Osnove dialektičnega materializma in »prevrate« v moderni (podčrtal A. L.) znanosti.
3. G. V. Plehanov kot utemeljitelj in teoretik ruskega marksizma.

Zadnji naslov za naše sedanje namene ni važen. Iz vsega

ostalega pa sledi jasno, da prevajalec ni nameraval v uvodu razlagati filozofije marksizma, niti ni mislil u v a j a t i koga v filozofijo marksizma, kar je baš cilj Plehanovljevega dela, pač pa hoče konfrontirati dialektični materializem z n o v i m i kritičnimi ugovori proti njemu, v moderni znanosti skuša dobiti dejstva, ki govoré proti dialektičnemu materializmu ali zanj, oziroma za idealistično filozofijo in proti njej, kajti že Engels je dejal nekoč, da spremeni dialektični materializem svojo podobo z vsakim novim odkritjem v prirodnih vedah. Prav zaradi tega marksist ni in ne more biti dogmatik, temveč je edini materialist, ki stoji na stališču ustvarjajočega, neprestano razvijajočega se materializma, ki si je prisvojil rezultate dosedanjega razvoja znanosti in si še vedno prisvaja vsak uspeh znanosti.

Kljub temu točno označenemu namenu pa pravi katoliški strokovnjak g. A. U., da se »B. Ločan, ki je to delo prevedel, v predgovoru trudi, da bi nam materializem teoretično približal« (podčrtal A. L.) [»Čas«, l. XXIX, št. VI, 1934—35, str. 193]. Ne vem, ali je tak način »kritike« znak popolne nesposobnosti za logično mišljenje že v ozkem okviru metafizične logike — da o nesposobnosti večine slovenskih meščanskih znanstvenikov za dialektično gledanje na gibanje prirode in družbe sploh ne govorim — ali pa je to zavestno zavijanje in napačno podajanje dejstev, kar bi ne bilo nič čudnega, ker je pri današnji zaostrenosti vseh ekonomskih protislovij meščanske družbe in iz teh izvirajoče zaostrenosti razrednih nasprotij še bolj kot kadarkoli poprej potrebno, da buržuazni ideologi prikrajajo marksizem, proti kateremu se bore, svojim potrebam primerno in ga tako zavestno potvarjajo. Čim bolj propada meščanska družba, tem bolj lažnjiva, tem bolj zahrbtna, tem bolj svetohlinska postaja njena borba proti pravemu nosilcu naprednih stremeljenj — proletariatu in njegovim ideološkim predstavnikom. Ker torej ne gre v Ločanovem predgovoru za teoretično (in za teoretično še posebno ne, ker se bori proti čisto konkretnim, sedanjim nasprotnikom marksizma: Spektorskemu, Vebru in na osnovi konkretnih, sedanjih znanstvenih ugotovitev: Semkovski, Marr) približevanje materializma, zato tudi ne more biti to nikak »zares le klavern poskus«, kakor trdi A. U. (istotam, str. 193). Tako se torej že najpreprostejša objektivna realnost zrcali v možganih idealističnega znanstvenika (t. j. znanstvenika, ki stoji o b j e k t i v n o na strani buržuazije, pa najsi je on sam, s u b j e k t i v n o, še tako prepričan o nasprotnem) ne samo postavljena na glavo, temveč tudi popolnoma izkrivljena in napačno zložena, in v tem je »napredek« novejšega idealizma v nasprotju s Heglovim, ki ga je bilo Marxu in Engelsu potreba samo postaviti na noge, da sta dobila sintezo materializma in dialektike.

Kakor drugi idealistični znanstveniki (na pr. dr. Derganc v

svoji borbi proti historičnemu materializmu, ko vendar o zgodovini niti osnovnega pojma nima, če skoraj trdi, da je vzrok revolucijam puberteta) tako tudi A. U. zamenjuje historični in dialektični materializem, ko pravi, da »Ločan misli, da je Šerko... izrazil vprav teorijo historičnega ali dialektičnega materializma« (istotam, str. 193). Na strani XIV, ki jo »citira« A. U., je napisano: »To je dosledni dialektični materializem in dr. Šerko se... s priznavanjem objektivnosti vnanjega sveta postavlja na povsem isto stališče, ne da bi se morda zavedal, da ima to kaj skupnega z dialektičnim materializmom.« Dvakrat je v tem stavku govor o dialektičnem materializmu in niti enkrat ni prevajalec čutil potrebe — niti ne iz estetskih razlogov, da bi ustregel načelu: »variatio delectat« (raznolikost razveseljuje) — da bi podtaknil dr. Šerku toliko nepremišljenost, da bi ta kar na lepem začel sredi svojih fizioloških raziskavanj govoriti o zakonih, po katerih se giblje zgodovinsko dogajanje v svojih konkretnih oblikah minljivih družbenih formacij kot so: antična (na suženjstvu osnovana) družba, fevdalna (na nevoljništvu osnovana) družba, kapitalistična (na mezdnem suženjstvu osnovana) družba itd. Toda preveč bi terjal, če bi pri idealističnem znanstveniku terjal, naj razume, da je dialektični materializem obsežnejši materializem nego historični materializem, ki je samo poseben del — del celote — dialektičnega materializma; saj vendar vidimo, da idealistični kritiki ne samo niso več zmožni misliti niti po svoji omejeni in okorni metafizični logiki (ki odgovarja na vsa vprašanja z »da, da« in »ne, ne«, kakor pravi Engels), temveč celo čitati ne znajo več. Tudi to je nov »uspeh« idealistične znanosti in idealistične vzgoje, ki vodi naravnost v analfabetizem.

Tudi ni nikjer zapisano, da bi bil dr. Šerko dialektičen materialist. To, da je dr. Šerko v svojih znanstvenih delih na odločilnih točkah istega mnenja kot dialektični materialisti, da pa je drugod — posebno kjer gre za osebno filozofsko prepričanje avtorjevo — mogoče agnostik, t. j. prikrit idealist ali pa morda celo odkrit idealist, to je vsakemu, kdor količkaj pozna prirodoslovno književnost, vsakdanji pojav. Treba pa je ta pojav razumeti, ker mora biti razlog za tako dvoživkarstvo, za tako nedoslednost. Ta razlog je družbene narave. Dokler je družba razcepljena v razrede, tako dolgo ima vsa ideologija (in znanost je del te ideologije) dvojno podobo: po eni strani so mnenja in ugotovitve te ideologije izraz vladajočega razreda, in sicer so ta mnenja in te ugotovitve precej svobodne, dokler ta razred predstavlja progresivni del družbe (zato je meščanska revolucija razglasila načelo »svobode znanosti« in ga je vladajoče meščanstvo sprejelo v svoje ustave), dokler se ta razred še veseli oblasti, katere se je bil pravkar polastil; po drugi strani pa se začne pojavljati zaradi nujnosti dialektičnega zgodovinskega procesa, ker ustvarja vladajoči razred v vse večjem obsegu tlačeni in

izkoriščani razred (na pr. buržuazija proletariat), tudi nova ideologija izkoriščanega razreda; v začetku nosi ta ideologija zaradi nerazvitosti tlačenega razreda, ki se še ne zaveda jasno svojih nalog, ker niso še dani materialni pogoji za izvršitev teh nalog, pečat utopije, na višji stopnji svojega razvoja pa postane ta ideologija znanost, in ko se je oprimejo množice, postane sama materialna sila; tedaj pa zavrže vladajoči razred načelo o »svobodi znanosti« (v teoriji — v ustavi — ga morda še obdrži, v praksi pa zgoré znanstvena dela, ki ne ustrezajo ideologiji vladajočega razreda, na grmadi) in terja od vsakega znanstvenika, da se postavi na jasno stališče; vmes med dobo svobodne znanosti in nesvobodne znanosti, če hočemo govoriti o spremembah v družbi, kakor se zrcalijo na ideološkem območju, pa je doba, ko se v enem in istem znanstveniku mešata lahko obe ideologiji. Lep primer je navedel že Marx v svojem delu »Vrednost, cena in profit«, ko pravi: »Žato je bila velika zasluga Ricardova, da je v svojem delu »Osnove politične ekonomije«, ki ga je izdal leta 1817, temeljito pobil staro, popularno in obrabljeno zmoto, da »mezde določajo cene«, zmoto, ki so jo Adam Smith in njegovi francoski predhodniki zavrgli v zares znanstvenih odstavkih svojih raziskavanj, katero pa so spet ponavljali v svojih bolj eksoteričnih in poljubnih poglavjih.« (K. Marx: Value, Price and Profit, 1931, George Allen & Union Ltd., London, str. 40—41.) Ricardo, predstavnik zmagovitega meščanstva, je smel izreči popolnoma svobodno svojo znanstveno ugotovitev, Smith in Francozi pa so morali v svoji prehodni dobi iz fevdalizma v kapitalizem govoriti na tem mestu to, na drugem mestu drugo. Neke »objektivne« znanosti, ki bi plavala nad to, v razrede razcepljeno družbo, danes ni; šele v brezrazredni družbi bo možna najveličastnejša sinteza znanosti brez vseh reakcionarnih primesi.

Kritiko A. U. že dolga leta preganja še neka fiksna ideja, o kateri je treba natančneje spregovoriti ne samo zaradi našega katoliškega kritika, temveč tudi zaradi slovenskih idealističnih filozofov na sploh. Že v svoji »Sociologiji« iz l. 1910 je na str. 292 Ušeničnik napisal: »Metoda marksizma je, kakor smo že rekli, Heglova dialektika, na podlagi historičnega materializma. Marx ne dokazuje materializma. (Podčrtal A. L.) Ta mu je dogma vsled protislovij Heglovega apriorističnega idealizma.« In isto vprašanje o »dokazanem materializmu« ponavlja A. U. znova po 25 letih. »Docela drugo pa je vprašanje, ali je Plehanov tudi dokazal, da je Marxov materializem resničen in upravičen« (podčrtal A. L.), tako pravi A. U. v svoji kritiki (istotam, str. 193). Zdi se mi, da bi A. U. hotel imeti dokaz za resničnost materializma, ki bi imel nekako obliko takegale silogizma: 1. Papež je nezmojljiv. 2. »Osservatore Romano« je papeški uradni list. 3. Torej je vsaka laž tega lista brezdvomna resnica (čeprav ves svet vé, da je s stvarjo drugače nego ta list piše).

Plehanov je v tem delu preveč dialektični materialist, da bi ne vedel, kaj je znanstveni kriterij resnice; zato tudi ni imel namena, da bi v svojem delu dokazal resničnost dialektičnega materializma, temveč je samo »zajel sociološke osnove marksizma... in jih obdelal s tako jasnostjo in temeljitostjo...«, kakor pravi Ločan v predgovoru takoj na prvi strani, tako da bi to tudi A. U. lahko čital. Kar se pa dokaza za resničnost tiče, je Ločan prav tako dal v istem predgovoru nekaj migljajev, kako se to vprašanje rešuje v dialektičnem materializmu.

Na str. XII pravi: »Ali moji spoznatki in občutki odgovarjajo tem objektivnim procesom, o tem se prepričamo v svoji praktični dejavnosti.«

Na str. XVII: »...izhaja, da je dialektičnemu materializmu kot marksistični spoznavni teoriji kriterij znanstvene prakse edini merodajni kriterij...«

Na str. XX: »...ko je postala praksa vsega družbenega gibanja eno samo veliko potrdilo pravilnosti dialektičnega materializma kot spoznavne teorije marksizma...«

Poleg teh izjav navajam tudi mesto iz »Materializma in empiriokriticizma«, ki poudarja ta posebni kriterij za resničnost kake trditve: »Gospodstvo nad naravo, ki se očituje v človeški praksi, je rezultat objektivno pravilnega zrcaljenja naravnih pojavov in dogodkov v človeški glavi, je dokaz, da je to zrcaljenje (v mejah tistega, kar nam kaže praksa) objektivna, absolutna resnica.«

Dialektični materializem, ki je strnil izkustvo vsega tisočletnega razvoja znanosti, poudarja torej, da je pravi kriterij za pravilnost kakega spoznatka, kake sodbe edino praksa in samo praksa. Ni ga kriterija, zaradi katerega bi že po svoji notranji strukturi bila neka sodba pravilna, še manj pa more biti kak kriterij, zaradi katerega naj bi bil že po svoji notranji strukturi kar neki celoten sistem pravilen, in najsi bi bil to tudi samo krščanstvo. Naj navedem še jako važno mesto iz Engelsovih del, ki govori o tem vprašanju z vso potrebno jasnostjo. Ko se bori proti agnosticizmu, ki je zavladal z novokantovsko filozofijo v zadnji četrtini prejšnjega stoletja, pravi Engels: »...Toda preden so ljudje dokazovali, so delali. V začetku je bilo dejanje.« In človeško dejanje je bilo težavo že rešilo, davno preden jo je človeška lažna bistroumnost iznašla... V trenutku, ko upotrebljamo te stvari zaradi lastnosti, ki jih v njih zaznavamo, za svojo lastno porabo, v istem trenutku podvržemo naše čutne zaznave nezmotljivi preskušnji glede njihove pravilnosti ali nepravilnosti.« (Gl. »Književnost«, 1935, št. 3, str. 87—88. Vse podčrtal A. L.)

To je stališče, ki ga dosledno zavzema vsak prirodoslovec. Najlepša teorija mu je prazna, če se dejanja — eksperimenti —

ne skladajo z njo. Zavrže jo, in če bi bila še tako »samo ob sebi umevna«, »razvidna« itd. (kakor se ob takih prilikah izražajo naši globokoumni filozofi) kot je na pr. tolikokrat ponavljano in navadno zlorablano dejstvo, da je $2 \times 2 = 4$. Najmočnejše potrdilo za pravilnost kake prirodoslovne teorije pa je, če je na njeni osnovi mogoče predvidevati nove pojave, to se pravi, če nam naša praksa ne potrjuje samo tega, kar smo bili prej ugotovili, temveč nam daje tudi navodila za naše nadaljnje delovanje. Ta kriterij za pravilnost, resničnost, upravičenost itd. prirodoslovnih teorij — znanstvena praksa torej, pa je tudi kriterij, ki odloča, ali je »Marxov materializem resničen in upravičen« ali ne. Samo tako bi smel postaviti vprašanje g. A. U., ne pa, da zahteva od dialektičnih materialistov, naj mu kar tako povprek — teoretično in splošno — dokažejo pravilnost svojega materializma. Tedaj bi pa tudi videl, da se je mogoče prepričati o pravilnosti Marxovega materializma samo pri konkretnih primerih in da je vsa resničnost konkretna.

Za dokaz, kako se je marksizem približal idealu stroge prirodne znanosti in kaj pravi praksa o pravilnosti marksizma, navajam manifest nemškega socialdemokratskega odbora **5. dne 9. septembra 1870**, v katerem je Marx podal klasično analizo svetovnega položaja in vzoren primer marksistične znanosti:

»Vojaška klika, profesorji, meščanstvo in gostilniška politika trdè, da je aneksija Alzacije in Lorene tisto sredstvo, ki bo za večne čase zavarovalo Nemčijo pred vojno s Francijo. Prav nasprotno pa je to najboljše sredstvo, da se ta vojna spremeni v evropsko ustanovo. V resnici je to najznosljivejše sredstvo, s katerim bo vojaški despotizem postal v pomlajeni Nemčiji večni pojav, ker bo nujen zaradi ohranitve nekake zahodne Poljske — Alzacije in Lorene. To je najbolj nezmotljivo sredstvo, da se bodoči mir spremeni v samo začasno premirje, dokler si Francija ne bo toliko opomogla, da bo zahtevala povrnitev izgubljenega ozemlja. To je najbolj nezmotljivo sredstvo, s katerim se bosta Nemčija in Francija z medsebojnim razmesarjenjem uničili.

Bedaki in norci, ki so odkrili to garancijo za večni mir, bi pač lahko vedeli iz pruske zgodovine, iz Napoleonove konjske kure v Tilzitskem miru, kako dosežejo taki nasilni ukrepi, s katerimi hočete ubiti za življenje sposoben narod, prav nasprotje tega, kar ste hoteli. In kaj je Francija, celo po izgubi Alzacije in Lorene, v primeri s Prusijo po Tilzitskem miru!

Če je imel francoski šovinizem, dokler trajajo razmerja starodavnih držav, kolikortolikošno materialno opravičilo v dejstvu, da je bilo po l. 1815 glavno mesto Pariz in s tem Francija po par izgubljenih bitkah izročeno na milost in nemilost sovražniku — kako novo hrano bo šele vsesal, čim bo meja vzhodno na Vogezih in severno pri Metzu?

Da bi si Lotringijci in Alzačani želeli blagoslova nemške vladavine, tega si celo usrani tevtoman ne upa trditi. Princip pangermanizma in »varnih« mejâ je, ki se razglaša in ki bi na vzhodu dovedel do lepih rezultatov za Nemčijo in Evropo.

Kogar kričanje sedanjega trenutka ni popolnoma omamilo ali kdor nima interesa na tem, da bi omamil nemški narod, mora uvideti, da nosi vojna iz l. 1870 prav tako nujno v svojem krilu vojno med Nemčijo in Rusijo, kakor vojna l. 1866 vojno v l. 1870. Pravim nujno, neizogibno, razen v neverjetnem slučaju, da bi poprej nastala v Rusiji revolucija. Če se ne bo zgodil ta neverjetni slučaj, potem moramo že danes obravnavati vojno med Nemčijo in Rusijo kot dovršeno dejstvo. Samo od tega, kako se bodo vedli sedaj nemški zmagovalci, zavisi, ali bo ta vojna koristna ali škodljiva. Če bodo vzeli Alzacijo in Loreno, tedaj bo Francija v zvezi z Rusijo napadla Nemčijo. Odveč je, da bi razlagal usodne posledice.

Če sklenejo s Francijo časten mir, tedaj bo ona vojna emancipirala Evropo moskovske diktature, povzročila bo, da se bo Prusija zlila z Nemčijo, dovolila bo, da se bo zahodna celina v miru razvijala, končno bo pomogla, da se začne ruska socialna revolucija, katere elementi potrebujejo za svoj razvoj samo takega sunka od zunaj, torej bo s tem koristila tudi ruskemu ljudstvu.

Toda bojimo se, da bodo bedaki in norci nemoteno igrali svojo besno igro, če ne bo nemški delavski razred en masse (= v celoti) dvignil svojega glasu...

S sedanjjo vojno se zato začinja svetovno-zgodovinska epoha, ker je Nemčija dokazala, da je celo brez nemške Avstrije zmožna, nezavisno od tujine, hoditi svoja lastna pota. Da je za sedaj našla svojo enotnost v pruski kasarni, je kazeno, ki jo je v obilni meri zaslužila. Toda celo tako smo neposredno dosegli neki rezultat. Manjše lumparije, kakor na pr. spor med nacionalno-liberalnimi severnimi Nemci in severnimi Nemci v ljudski stranki, ne bodo več brez koristi zastavljale poti. Razmere se bodo razvijale in poenostavile v velikem merilu. Če nemški delavski razred tedaj ne bo igral vloge, ki mu gre, bo njegova krivda. Ta vojna je težišče kontinentalnega delavskega gibanja premaknila iz Francije v Nemčijo. S tem pa je dobil nemški delavski razred večjo odgovornost. (Neue Zeit, 1894/95 II, str. 675. — Vse podčrtal A. L.)

Vse, kar je bil Marx l. 1870 napovedal, je poznejša zgodovinska praksa potrdila. Imperialistična Bismarckova Nemčija se je polastila Alzacije in Lorene; mir je bil samo premirje, med katerim so se vsi kapitalistični roparji oboroževali do zob; l. 1914 ni prišlo samo do vojne, ki bi bila evropska ustanova, temveč je postala svetovna ustanova; Francija in Rusija sta se borili proti Nemčiji; nemški delavski razred, to se pravi, nemška socialna

demokracija, ki je bila najmočnejša stranka II. internacionale in je zato tudi nosila največjo odgovornost za delavsko gibanje, je zaradi izdajalske politike svojih reformističnih in socialpatriotičnih voditeljev zaigrala svojo zgodovinsko vlogo; v Rusiji je nastala revolucija, itd.

To je samo en primer, kako dokazuje p r a k s a, ne pa teoretični silogizmi, pravilnost in resničnost marksizma. Nešteto primerov, tudi iz najnovejše dobe, si bo g. A. U. lahko sam poiskal, če se mu ne bo zdelo primernejše, govoriti zares a priori (= brez dokaza, kar v naprej) o dogmatičnosti marksizma. Marksizem ni dogmatičen, pač pa se zaradi svojih uspehov izraža s tako prepričanostjo in gotovostjo, kakor na pr. Marx v gornjem citatu: »Pravim nujno, neizogibno... Če se ne bo zgodil ta neverjetni slučaj, potem moramo že danes obravnavati vojno med Nemčijo in Rusijo kot d o v r š e n o d e j s t v o.« Ker pa je temelj marksizma dialektičen materializem in more marksist samo na tej osnovi priti do svojih trdnih rezultatov, tedaj mora biti tudi dialektični materializem pravilen in resničen. V tem je razlog, zakaj zajema marksizem vse širše množice delovnega ljudstva in inteligence; zato je vsaka taka borba proti marksizmu nemogoča. »Marksizem je sila, ker je resničen.«

NEKAJ O ENOTNOSTI DELAVSKEGA POKRETA.

»Delavska Politika« z dne 3. aprila je prinesla pridigo, naslovljeno na »takozvano levico«, ki je v njej tako lepo zbrana tipična označitev vse miselnosti in vsega delovanja namišljenih levičarjev-socialbirokratov (pridigo je podpisal »Levičar«) — in ki jasno dokazuje, da se »Delavska politika« še vedno ni otrsela starih načelnih napak, da bi bilo škoda zamuditi to priliko in ne pokazati na tipične misli, taktiko, bojne metode in teoretično in zgodovinsko znanje teh borecev. Poudarjam, da so tudi moje vrstice napisane prav tako v želji, da bi bil v bodoče prihranjen žalostni razdor prejšnjih let.

Dopisnik ugotavlja, da »se skuša žonglirati s psovkami »komorščak« in »socijalfašizma«, zopet se skuša zabiti klin med naše delavstvo in ga razdvojiti. V čigavem interesu? Pač ne v interesu jugoslovanskega proletarijata, ki še nikdar ni tako krvavo potreboval složnosti kakor danes. (Ta stavek podčrtan). Ali naj ostane delavstvo v tej državi vedno brez zastopstva in brez najmanjšega vpliva tam, kjer se mu deli pravica in krivica?

Popolnoma se strinjam s tem, da je enotnost delovnega ljudstva njegova življenjska zahteva. Kaj zahteva tukaj dopisnik? Enotnost delovnega ljudstva, protestira proti razbijanju enotnosti. Toda izraziti se je treba bolj določeno. Enotnost vendar ni nič absolutnega. Treba je povedati tudi to, v čem je enotnost. Enotni so vsi delavci in kmetje Slovenije v tem, da govorijo po slovensko. Po svojem delu so enotni v tem, da so v proletarskem položaju. Tukaj pa gre za enotnost v boju za življenje. V Italiji so vsi delavci in kmetje prisilno enotni v enotnih fašističnih strokovnih organizacijah. In vendar bo dopisnik, ki je borec za enotnost, za razbijanje fašističnih strokovnih organizacij, čeprav so enotne. Zakaj? Zato, ker po njegovem mnenju ne služijo boju delavskega razreda proti kapitalu za zboljšanje ekonomskega položaja. Torej se bomo strinjali z dopisnikom v tem, da smo za tako enotnost,

ki delavskemu razredu v boju proti kapitalu res kaj zaleže, za borbeno enotnost.

V tistem trenutku pa, ko hočejo nekateri postaviti katerokoli enotno akcijo pod vodstvo človeka, ki je bil skozi deset let podpornik meščanskega režima in je z njim v najtesnejših, prijateljskih zvezah, izgubi taka enotnost svojo vrednost. Če je voditeljem in levičarjem okrog »Delavske Politike« res za borbeno proletarsko enotnost, bodo odnehali od zahteve, da bi postavili dotičnega človeka na čelo enotne fronte. Če pa ne odnehajo, potem radi enega samega človeka razbijajo enotnost desettisočev delavcev in kmetov.

Taka bi bila naša logika. Ne tako pri birokratih, komoraših in reformistih. Tam je bil razbijač vsakdo, ki je bil proti njihovi kompromisarski enotnosti, proti enotnosti v podpiranju kapitala in skratka proti vsemu, kar bi utegnilo — ne poslabšati položaja proletariata, temveč zmanjati birokratom dobre stolčke. Kdorkoli se je boril za resnično borbeno enotnost delovnega ljudstva ter je pri tem zadel na oviro raznih birokratov, ki so se bolj ali manj udobno počutili na svojih mestih ali pri skupni mizi s kapitalisti ter je zahteval, da se ta ali oni birokrat umakne s poti, je bil vedno proglašen za razbijača enotnosti delavskega razreda. Drugi očitek »nasprotnikom z levece« je ta, da so se pred leti baje oklepali gesla »čim slabše, tem bolje«. To pa je očitek, ki pada na marksizem že desetletja od strani meščanov, klerikalcev in reformistov. Radi tega, ker je Marx na podlagi svoje analize kapitalističnega razvoja prišel do zaključka, da kapitalizem nujno vodi k poslabšanju položaja delovnega ljudstva, so meščani razlagali, da Marx hoče in želi poslabšanje položaja delovnega ljudstva. Kako je bilo s tem v resnici?

Marx in Engels sta vedno poudarjala, da le razredni boj ohranja delavski razred telesno in duhovno zdrav in močan in da je najsvetejša dolžnost delavca, da se v življenjskem in moralnem interesu sebe, svojega razreda in celih generacij bori ne samo za končni cilj delavskega gibanja, temveč tudi za vsakdanje ekonomske in politične potrebe. Tako na primer za zvišanje mezde na račun dobička: »Določitev njene resnične mere (t. j. mere izkoriščanja ali mere dobička, moja opomba) se vrši samo z neprestanim bojem med delom in kapitalom: kapitalist vedno skuša znižati mezde na njihovo fizično najmanjšo mero in podaljšati delovnik na njegovo fizično najdaljšo mero, dočim delavci vedno izvajajo pritisk v nasprotni smeri. Ta stvar se razreši v vprašanje o sorazmernih močeh bojujočih se.« (Marx, »Mezda, cena in profit«.) Dalje piše Engels: »Mezdni zakon (t. j. da dobi delavec plačan samo oni del delovnika, ki odgovarja vrednosti njegove delovne sile, ta vrednost sama je pa z razvojem kapitalizma relativno in absolutno vedno manjša) se z bojem strokovnih organizacij (pri tem je Engels mislil borbene strokovne organizacije) ne odpravi. Nasprotno, šele s tem bojem pride sploh do veljave. Brez odpornih sredstev strokovnih organizacij ne bi delavec dobil niti tega, kar mu pripada po pravih mezd-nega zakona.«

Ko sta tedaj Marx in Engels »povzročila«, da se je (navajamo spet »Delavsko politiko«) položaj delavstva... poslabšal, da slabše biti ne more, je postalo dopisniku »Delavske politike« očitno, da se je »ta deviza... (namreč podtaknjena deviza: čim slabše — tem boljše)... izkazala za napačno... V čim slabšem ekonomskem položaju živi proletariati, tem bolj je splošno zbežan, dezorijentiran, tembolj je do-stopen demagoškimi frazami raznih fašizmov, tem manj revolucionarne in odporne sile je v njem.«

Dopisnik »Delavske politike« nas je tedaj poučil, da je popolnoma napačna Marxova teorija: »Dočim stalno pojema število kapitalističnih magnatov, ki grabijo vse prednosti tega prekinjanja zase, raste množina revščine, pritiska, hlapčevstva, degeneracije, izkoriščanja, pa tudi odpora vedno naraščajočega in v samem mehanizmu kapitali-

stične produkcije izšolanega, združenega in organiziranega delavskega razreda.« (»Kapital«, poljudna Borchardtova izdaja v slovenskem prevodu, str. 199–200. Vse podčrtal Vl. K.)

Toda dopustimo, da ima prav Marx, ne pa »Delavska politika«. Mislimo, da je prav tisti odpor oni faktor, ki je privedel v tolikih deželah do fašizma, kajti po Marxovem nauku kapital ne bo odgovarjal na odpor delavskega razreda s prostovoljnimi popuščanjem, kakor uči teorija postopnega vraščanja v socializem, o čemur so živ dokaz Nemčija in Avstrija in kakor bomo bržkone prejkoslej doživeli tudi v »socialističnem« Londonu, Švedski in Danski. Fašizem ni prav nič drugega kakor odgovor na tak odpor delavskega razreda, ki se začne resno boriti, da se obvaruje »popolnega ekonomskega propada« in ki mu je vsiljena celo »katoržna romantika«, da govorimo spet z »Delavsko politiko«. Če pa se delavski razred prostovoljno vdaja ekonomskemu propadanju, v katerega ga tira kapitalistični razvoj, potem je meščanska demokracija za večno zasigurana.

Naj omenimo samo še to, da fašistične množice tako brutalno nastopajo proti delavskemu razredu ne zato, ker bi hotele zavestno brati velekapital, temveč, ker so se prepričale, da se socialreformisti nikdar niso resno borili proti kapitalu in mu niso skrivili niti lasu. Fašistične množice so v velikem delu, kolikor obstoje iz proletariiziranih srednjih plasti, proti velekapitalu in ga v resnici le nevede podpirajo, ker so zapeljane; toda ko jih bo praksa izsolala, bodo počasi prehajale v vrste »vedno naraščajočega in v samem mehanizmu kapitalistične produkcije izšolanega, združenega in organiziranega proletariata.« Vesti, ki prihajajo po ovinkih iz Nemčije, to sproti potrjujejo.

Ozrmo še še na to, kar imenuje Marx »sorazmerne moči bojujočih se«. S tem Marx niti malo ni mislil ministrskih stolčkov in drugih pozicij delavskega razreda v meščanski državi, ki jo je označil kot organ ali eksekutivo za zaščito meščanskega reda, kakor jo je opisal tudi Engels v »Izvoru družine, privatne lastnine in države«. V kapitalizmu je Marx mislil nasprotno na moč gibanja množic, ljudskega mnenja zavesti skupnosti in odpora, ki se izraža v kakršnikoli masovnih oblikah in ki prisili meščanstvo do koncesij. Dopisnik pa hoče, da delavstvo ne ostane »v tej državi vedno brez zastopstva«; to se pravi z Marxovimi besedami, on hoče imeti zastopstvo v organu za zaščito meščanskega reda. S tem seveda ni rečeno, da je bil Marx proti udeležbam volitev v meščanski parlament, da delovno ljudstvo izmeri svojo moč in lahko na glasnejši način izreče svojo besedo; toda izgubitev mandatov ni nikakor smatrati za tragično stvar, ker ostanejo še vedno deputacije in stotine drugih masovnih akcij za izboljšanje pravnega in ekonomskega položaja. Če bi Mussolini ali Hitler dala delavcem količjak možnosti, da si svobodno izberejo nekaj parlamentarnih zastopnikov in če samo v tej akciji med delavstvom ne bi prišlo do enotnosti, bi tudi dopisnik »D. P.« priznal, da ni v tem primeru nobena posebna nesreča, če ostane delavstvo brez zastopstva.

»Delavska politika« smatra, da je čas, ko pride proletarijat do zmage, še »zelo, zelo daleč« in se radi tega bori proti odpovedovanju vsakemu vplivu na upravo v državi — naj pripomnimo, da s tem ne misli na svoje odpovedovanje razrednemu boju, temveč na potegovanje za soudeležbo v meščanskem režimu. Da je pa ta čas zelo daleč, dopoveduje »Delavska politika« s tem, da tvori v naši državi delavstvo samo 10 odstotkov prebivalstva in da bi torej bilo treba počakati, da narase. »Delavska politika« se torej postavlja na isto stališče kakor n. pr. ne samo oportunisti, temveč tudi Plehanov, ki je leta 1903 in 1917 trdil, da ruski proletarijat še ni zadosti močan, kajti bilo ga ni niti 6%. leta 1900 do 1917. Plehanov je pri tem popolnoma prezrl kmete in malomeščanstvo, na katere je že Marx leta 1848 in 1871 polagal tako veliko važnost in že takrat trdil o možnosti zmage socializma, če se proletariatu

posreči pridobiti srednje sloje, čeprav takrat francoskega in nemškega proletariata prav tako ni bilo niti 10%, kaj še preko $\frac{1}{4}$ ali $\frac{1}{2}$ kakor danes v Nemčiji, Angliji ali Franciji; nadalje so oportunisti vedno prezirali vprašanje zatiranih narodov.

Dopisnik hoče biti zgodovinar in pozna čisto svojo zgodovino. Med drugim pravi: »Prepričati smo se morali (namreč v zadnjih letih, op. pis.), da so taki poskusi v kolikor toliko normalizirani, mirni dobi obsojeni na neuspeh, ki vrže pokrete za desetletja nazaj. Revolucije so bile uspešne, kadar so bile izzvane po kaki elementarni, vsenarodni katastrofi, kakor je na primer vojna in kar je z njo v zvezi. O tem nam pričajo skoraj vse revolucije zadnjih stopetdesetih let, najbolj pa prevratni ob koncu svetovne vojne.« Pred nekaj več kakor stopetdesetimi leti je bila angleška meščanska revolucija, ki ni bila neposredna posledica nobene vojne in nobene vsenarodne katastrofe. Velika francoska meščanska revolucija, ena največjih v prejšnjih časih, ni sledila nobeni vojni. Tako tudi ne revolucije v letih 1848 in 1830, ki so po Marxovih besedah propadle le radi zanemarjanja srednjih slojev. Vse te revolucije so izbruhnile iz malone tako nepomembnih povodov, kakor je bila afera Dreyfus ali afera Stavisky. Pač pa je na primer sledila vojni nemška revolucija 1918, ki so jo zadušile z orožjem socialdemokratske vlade.

Najbolj interesantna v zvezi z desetimi procenti proletariata je trditev, da je stal po vojni proletariatu ob strani velik del kmečkega prebivalstva in meščanstva (menda srednjih slojev) in zaključek: »Kdo bi bil danes tako neumen, in bi delal take račune?« Namreč, ko tvori delavstvo samo 10% prebivalstva. Ta odgovor je nerazumljiv; saj ni bilo delavstva pred 10 leti več in njegov odstotek nima nič opravka z razpoloženjem srednjih slojev. »Pred seboj imamo široko polje, vse naše podeželje, ki ga moramo najprej obdelati, predno mislimo na kako žetev.« S tem konstatira, da podeželje ni na strani delavstva in da ga je treba obdelati. Prvič je treba dopisniku povedati, da je smrtni greh proti principom oportunizma in Socialistične Internacionalne, če misli obdelovati podeželje; kajti njen princip je čakati sto ali pa tudi dvesto, tristo let, da se tistih 10% ali 30% proletariata dvigne do najmanj 75%, kolikor bo tako čakanje v splošnem ubožoanju in izstradanju mogoče. Vse podeželje smatra Socialistična internacionala za prirojeno reakcijo; zato se zanj ni nikdar dejansko brigala in iz teh razlogov je po vojni, ko je stal proletariatu ob strani »velik del kmečkega prebivalstva in pa meščanstva«, zanemarila in zavrgla to zavezništvo ter se zvezala s kapitalom. Primer Nemčija, Avstrija in cela vrsta drugih držav, primer tudi Rusija, kjer je hotel in še danes hoče menjševizem po vsej sili zvezo z buržoazijo. Drugič pa je tisto široko polje, ki ga ima danes dopisnik pred seboj in ga misli obdelovati mogoče še skozi več generacij, kriza kapitalizma že tako obdelala, da ga ni mogla bolj, kar ve danes ves svet in prav posebno buržoazija; samo »levičarji« iz »Delavske politike« tega ne vidijo, ker so navajeni smatrati kmete in obrtnike principiarno za reakcionarno maso (oziroma jih po principih Socialistične Internacionalne morajo za take smatrati) in ker so zato doslej vedno predpostavljali paktiranje s kapitalom za »maksimum svobode, ki jo moremo doseči«, boječ se vsake borbene politike, ker imajo v kapitalizmu kaj izgubiti, namreč dobra mesta v zbornicah, okrožnem uradu in sindikatih, dočim nima proletariat ničesar izgubiti, da govorimo z Marxovimi besedami v »Manifestu«. Zato se je reformistična birokracija in generaliteta vedno bala vsakega resnega boja za dnevne zahteve delavskega razreda in za socializem (namreč ne za tak, kakor je vladal v Avstriji), bolj kakor hudič križa. Poglejte Zgodovino Socialistične Stranke Nemčije od 1918 do danes in Avstrije od 1918 do danes. Sama Bauerjeva brošura je za to živ dokaz. (Prim. T. Brodar, »Ofenziva avstrijskega fašizma«, »Književnost« II, Str. 128). Da se že v naprej zavarujem proti očitku »lažic in »podtikanja«, naj citiram

pisanje socialdemokraškega berlinskega »Vorwärts« iz časov januar-skega štrajka v Porurju leta 1931, ko je bilo delavstvo močno in enotno in je imelo vse izgleda na uspeh ter je »Vorwärts« nastopal proti štrajku. Šlo je za boj za ohranitev mezdne tarife in »Vorwärts« je pisal — očitvidno na naslov kapitalistov in države: »Odpraviti mezdno tarifo bi pomenilo izzvati rudarje in njihove organizacije k skrajni borbi. Če bi ostalo pri tem, da bi se izvojeval ta boj samo gospodarsko, z orožjem štrajka, bi lahko pri vsej nesreči govorili še o sreči. Toda ne smemo se varati. S štrajkom v Porurju, kjer so mase zgnetene skupaj in kjer so stotisoči že mesece brezposelni, bi se lahko nekaj začelo, kar bi imelo take posledice, da si ne moremo misliti. Gojiti take načrte pomeni igro z ognjem.«

»Koder so imeli socialni demokrati v vladah kak vpliv, so se vedno borili proti intervencionistični politiki raznih držav napram sovjetski Rusiji,« pravi dopisnik in hoče protidokazov. Prvi je oborožena borba menjševikov proti sovjetom v letih 1919—1921, ki je bila podpirana moralno od vse Socialistične internacionale. Karl Kautsky je bil vedno in je še danes v vseh svojih spisih in dejanjih pristaš »osvoboditve ruskega proletariata izpod sovjetskega jarma«. V letih 1918 do pred svetovno gospodarsko krizo oziroma pred polomom nemškega postopnega vraščanja v socializem je iz vseh vodilnih socialdemokraških časopisov na svetu lila na Rusijo hujša in ostudnejša gnojnica kakor iz meščanskih, radi česar je Rusija prepovedovala socialdemokraškim novinarjem bivanje v Rusiji. Poglejte samo to, kar je svoj čas Topalović pisal proti SU! Mnogo pozornosti, začudenja in smeha obenem je izzval dogodek, ko je »Vorwärts« zaprosil za potni list za svoje urednike in dopisnike in so mu organi ruske vlade odgovorili, da ga bo dobil tedaj, kadar bo pisal o Rusiji vsaj v tako dostojnem tonu kakor buržoazni listi »Vossische Zeitung«, »Berliner Tagblatt« in »Frankfurter Zeitung«, ki so imeli vsi brez vsakih težav svojo poročevalsko službo v Rusiji! Če je danes socialdemokraško časopisje svoj ton obrnilo, je to pripisati po eni strani odporu njihovih delavskih pristašev in strahu pred izgubo naročnikov, po drugi strani pa hočejo socialdemokraški voditelji po polomu v Avstriji in Nemčiji proglasiti nekaj za svoje, proti čemur so se prej vedno borili. In po uvedbi tajne volilne pravice in razširjenja državljanskih pravic na kmetih pravi »Delavska politika«: »Današnja uradna ruska politika pa se kreta po potih, ki jih je socialna demokracija označila in po njih hodila, ko so jo levičarji zato zmerjali kot izdajalko«. »Delavska politika« piše o tej spremembi prav tako kakor »Slovenec«, ki z zadovoljstvom ugotavlja, da je Rusija prišla nazaj na pot prave demokracije. Tako »Slovenec« kakor »Delavska politika«, ki imata oba isto meščansko pojmovanje o demokraciji in državi, pa pozabljata na »malenkost«, da se je to zgodilo šele tedaj, ko je bila poprej buržoazija popolnoma razbita in prav tako ves njen dokazni aparat in njen vpliv v teku dela skozi vrsto let uničen; tako dokazujeta, da prav nič ne razumeta niti zgodovine niti sociologije in nimata ali nočeta imeti pojma o Marxu. Oba pozabljata, da je do tega prišlo točno tako, kakor sta govorila Marx in Engels (glej n. pr. »Anti Dühring str. 224. »Izvor rodbine itd.«), pri čemer je v začetku igrala veliko vlogo tudi »katoržna romantika«, kakor se »Delavska politika« norčuje iz požrtvovalnega boja delavskih borcev, nikakor pa se ni vršilo po receptih oportunistov okrog »Delavske politike«, ki so bili uporabljani v Nemčiji in Avstriji, »ko so jo levičarji zato zmerjali kot izdajalko.«

Ob zaključku je treba kljub vsemu priznati, da ni dvoma, da se oportunisti popravljajo. V to popravljanje jih tira sam tok dogodkov, toda sila počasi, največ — kar je treba odkrito povedati — zaradi materialnih pozicij, ki jih zavzemajo v meščanskih institucijah. Ne gre obglavljati človeka, ki se boji za svojo materialno eksistenco in svojo družinico, pač pa človeka, ki hoče biti voditelj delavskega razreda in

ves njegov boj usmerjati po izgledih in riziku svoje lastne materialne pozicije. Sveta dolžnost dotičnih ljudi bi bila, da se umaknejo vsaj na postranska mesta, kajti boj delavskega razreda zahteva osebnega junaštva in žrtve, in sicer prav pri voditeljih v največji meri. Drugi razlog počasnega popravljanja pa je nepoznavanje bistvenih sestavin marksizma, čemur se ni čuditi, ker so ti ljudje tako močno prenasiteni z meščanskimi teorijami, z Masarykom, Bernsteinom, popačenim marksizmom Kautskega, da pravi Marx sila težko najde prostora v njihovih glavah, kaj šele, da bi izpodrinil staro ropotijo. Toda ves gospodarski in politični razvoj jim z nosom kaže nazaj na Marxa in opaziti je pri njih resno voljo, da se vračajo k Marxu. Priporočati bi jim bilo le, da se iskreno poglobijo v bistvo njegovih naukov o razrednem boju in državi in v dialektiko, kajti potem ne bodo imeli več tako zaostalih in siromašnih nazorov in znanja, kakor so pokazali v »Nekaj besedah in takozvano levico«, ter bodo z bolj odprtimi očmi gledali na sedanost in bodočnost.

VI. K.

ANGELA VODE: ŽENA V DANAŠNJI DRUŽBI.

(Izdala založba lista »Žena in dom« l. 1934. v Ljubljani.)

Za naše razmere nenavadna hitrost, s katero se širi knjiga Angele Vode, jasno priča, da je bila zelo potrebna; da je bila izdaja take knjige zahteva, zrasla iz razmer, v katerih živi slovenska žena. In te razmere nikakor niso take, kakršne bi žena po svojem pomenu in vlogi v življenju zaslužila. Žene čutijo to. Toda pri vsem tem čutenju večina njih svojega položaja ne razume. Pojmuje ga kot svojo individualno nesrečo in izhoda iz nje išče v rešitvah, ki so za današnji čas iluzorne. Pri tem iskanju izhoda naseda raznim »voditeljem«, ki ji obljublajo srečo in blagostanje, v resnici pa le še pospešujejo njeno bedo in nesrečo.

Taka je večina. Ne manjka pa niti takih žen, ki v svoji otopelosti mislijo, da vse to mora biti tako in da je to volja neke narave, nekako prirodno pravilo.

»Naj bodo te preproste besede napisane v razmišljanje tudi naši ženi.« Tako pravi Vode, in njena knjiga tudi v polni meri odgovarja zahtevam, ki jih stavljamo spisom, ki naj privedejo čitatelja do razmišljanja o lastni usodi. Kajti jasnost, stroga logičnost in dosledno prikazovanje vzročne zveze med splošnimi družbenimi razmerami in ženinim položajem, vse to mora v čitateljici, ki bere z razumevanjem, zbuditi smisel za kolektivno gledanje svoje usode, tesno povezane v sistem gospodarskih, socialnih, političnih in kulturnih razmer.

Ta misel je podana takoj v uvodu k »Ženi v današnji družbi«, ki mu sledi zgodovinski pregled ženinkega položaja v družbi od prvotnih družbenih oblik do danes. Na dosledno historično-materialističen način opisuje pisateljica prakomunistično družbo, potem materinsko zadrugo s primeri iz slovanske zgodovine. Pri tem poudarja dejstvo, da je položila temelj zlasti slovanski civilizaciji prav žena, ki je dobila kot poljedelka ob možu lovu odločujočo veljavo. Ko se je mož oprijel kmetijstva in se je ob razpadu zadrug v družini razvila zasebna lastnina, je prehajala žena vedno bolj pod možovo nadoblast, dokler ni postala predmet njegove zasebne lastnine. To razmerje se zrcali v zakonodaji državnih tvorb tedanjega časa, tudi že rimski. Moževo, odnosno očetovo vsegamogočnost je začelo okrnjevati prehajanje od neprestanega bojevanja k mirnejšemu življenju. V teh dobah se je začel razvijati v ženskah kot odraz življenjskih razmer značaj, ki je še danes deloma značilen za ženske; značaj, katerega glavna poteza je pasivnost in pripravnost k poslušnosti, istočasno pa nevednost in zvičajnost.

Kršćanstvo je na tem položaju kaj malo izpremenilo. Ni izključeno, da se je pod njegovim vplivom položaj žene še poslabšal, saj mnenje o ženini manjvrednosti je usidrano tudi v krščanski ideologiji (n. pr. l. 585. so na cerkvenem zboru v Macomu škofje resno razpravljali, ali ima tudi ženska umrjočo dušo).

V času fevdalizma so imele žene različno usodo, kar je bilo pač odvisno od pripadnosti k temu ali onemu stanu. Dočim so bile plemkinje brezpravne in brezdelne samice, opevane po potujočih vitezhih, so se žene obrtnikov prav produktivno udejstvovala v hišnem gospodarstvu; kmetice-tlačanke so bile pač dvojne sužnje, podvržene svojim možem in fevdnemu gospodu, kateri je dobival skoro ves plod njihovega dela. Bilo je pa tudi precej brezposelnih deklet v tistih časih, tako da je bila prostitucija močno razširjena. V tedanjo dobo spada tudi najgrozotnejši pojav v zgodovini žene: sežiganje »čarovnic«, kar je bilo v velikem številu primerov delo podlega osebnega maščevanja.

Razvoj manufakture, uvedba stroja v produkcijo, racionalizacija in drugi pojavi, ki so značilni za kapitalistični produkcijski način, so bistveno izpremenili družbeno življenje. Ločitev dela od lastnika produkcijskega sredstva je ustvarila dva nova tipa: kapitalista in meznega delavca-proletarca. Ta izprememba se je krepko odražala tudi v življenju družine in v odnosu žene do moža. Družina kot produkcijska enota se je umaknila družbenemu načinu proizvodnje, kar je v zvezi z njegovo antitezo, z individualnim prilaščanjem proizvodov vplivalo v tem smislu, da se je bogastvo vedno bolj osredotočilo v rokah malostevilnih kapitalistov, dočim širše plasti ljudstva vedno bolj obubožajo. Začela se je proletarizacija malomeščanov, srednjega stanu, pa tudi kmetov, ki tvorijo zlasti pri nas večino prebivalstva. S tem se je začelo stalno padanje kupne moči širokih ljudskih plasti in v zvezi z njim zniževanje zaslužkov ter brezposelnost. Člani družine, ki jih je prej lahko vzdrževal oče, odnosno mož, so si morali iskati samostojnega zaslužka, poroka je postajala radi nizkih plač vedno težavnejša, tako da so tudi dekleta morala misliti na lastni zaslužek.

S tem se je težišče družbenega življenja premaknilo iz območja družine v javnost. To je bilo odločilnega pomena zlasti za ženske in otroke, ki so jih kot cenejše delovne moči podjetniki zelo radi jemali v službo, s čemer se je po eni strani povečala brezposelnost med moškimi, po drugi strani pa trpljenje žene-delavke, ki je morala iz skrbi za otroke sprejeti delo pod vsakim pogojem.

Delavski pokret, ki je pod vplivom socialističnih idej vedno dosledneje in uspešneje uveljavljal zahteve delavskega razreda, ni bil brez vpliva na ženske. Vzporedno z borbo za delavsko zavarovanje, za kolektivne pogodbe, je nastajal ženski pokret z vodilno parolo borbe za enakopravnost: »Za enako delo enako plačilo!« Ta pokret, ki je izšel iz vrst proletark, se je ob spoznanju enakosti ciljev kmalu strnil z ostalim pokretom razredno-zavednega delavstva.

Med meščankami in malomeščankami gibanje za enakopravnost ni našlo takoj tal. Mladi kapitalizem je ustvaril zanje pač blagostanje, ki je omogočalo denarno ugodno »stanu primerne« poroke, več si pa želele niso. Bile so »dame«, katerih maloga je bila znati reprezentirati ter biti prijetna v družbi. Poslabšanje materialnih razmer je prineslo spremembo tudi v njih življenje. Pričele so se šolati in se boriti za dostop v poklice, ki so bili dotlej dostopni le moškim.

Tako je nastalo meščansko žensko — »feministično« — gibanje, ki se loči od proletarskega programa za žensko enakopravnost po svojem drugačnem stališču do razredne borbe. Meščanskemu ženskemu pokretu so se pridružile večinoma tudi malomeščanke, kajti te so gojile še vedno nade, da postanejo nekoč tudi one »dame«, ki ne spadajo v vrste proletariata.

Žensko gibanje je našlo tla tudi v Sloveniji. Kot prvo žensko društvo moremo smatrati žensko podružnico »Družbe sv. Cirila in Me-

today v Trstu. Radikalnejše stališče od nje so zastopale socialistke, ki so osnovalе svoje glasilo »Ženski list«. Dr. Krek je ustanovil »Katoliško društvo za delavke«, ki si je pozneje vzelo ime »Krekova prosveta«.

Prvi »višji« poklic, ki je bil Slovenkam dostopen, je bil učiteljski. Učiteljice so osnovalе svoje »Društvo slovenskih učiteljic«, ki je bilo prvo žensko borbno društvo med Slovenkami. Sledila je ustanovitev meščanskega »Splošnega ženskega društva«, »Ženskega telovadnega društva« in vzgajališča »Mladika«. »Zavod sv. Nikolaja«, »Marijina družba«, »Marijanišče« in »Zavod sv. Marte« so bili osnovani v socialne namene. Od konca devetnajstega stoletja naprej so začeli izhajati listi »Slovenka«, »Slovenska gospodinja« in »Naša gospodinja«. Delo slovenskih žen je opisano v zborniku »Slovenska žena«.

Oddelek o »ženinem današnjem položaju« poroča o razmahu kapitalističnega gospodarstva, zlasti o nacionalizaciji in monopolizaciji. Poglavje o načrtnem gospodarstvu prikazuje na kratko vzroke in posledice socialne revolucije v Rusiji, zlasti pa delo na izgraditvi nove družbe. Novi družbeni red, ki se je uveljavil mesto zasebne kolektivno lastnino na produkcijskih sredstvih, je bistveno izpremenil tudi ženin položaj. Ne samo, da so ji dostopna vsa službena mesta, všteti celo vojaška, ampak celo posebno zaščito in podporo uživa v času pred porodom in po njem. Razne posvetovalnice so ji na razpolago za vse zadeve. Tudi revolucionarni ekstremi so preboleni, n. pr. prisilna oddaja otrok v skupna vzgajališča.

Po razpravljanju o položaju žene v dobi gospodarskega razmaha prihaja pisateljica ponovno do zaključka, da razmere nujno zahtevajo udejstvovanje žen v samostojnih poklicih, ki pa naj bodo po možnosti primerni ženski duševnosti. Taki poklici so predvsem vzgojni in socialni poklici. Zanimiv je med drugim zaključek, naj se na policijskih oddelkih, ki imajo opravka z delikventi ženskega spola, nameščajo predvsem uradnice.

Sledijo podatki, tudi statistični, o zaposlitvi slovenskih žena. Podatki o ročnih delavkah, gospodinjstvih uslužbenkah, obrtnicah trgovkah, nameščenkah kažejo, kako sramotno nizko je plačano pri nas žensko delo, ki pa proizvaja zelo velik del gospodarskih dobrin. O ostroosti konkurenčne borbe in zapostavljanja žen pričajo tudi poglavja o vzgojnih in akademskih poklicih. Edina izjema so umetnice. Pri teh ni konkurence od strani moških, kar je pač iz bistva poklica, n. pr. igralskega, razumljivo.

Nerazdružljiv z ženskim političnim delom je problem: služba in materinstvo. To je tista težava, ki daje v največji meri občutiti ženam poklic, to prekletstvo in težavo, ki bi se že rade iznebile.

Zlasti velja to glede ročnih delavk. Te morajo zaslužiti včasih za vso družino, opravljati materinske posle, vzgajati, pripravljati hrano in izvrševati vsa ostala gospodinjstvska dela. Ni čudo, da v takih razmerah ni mogoče misliti na kako smotreno vzgojo otrok, temveč da so ti prepuščeni stradanju, revščini ter vplivom ulice. »Domače ognjišče, poslanstvo žene, svetost materinstva — vse te lepe besede so puhle fraze, če ni pogojev, da postanejo resnica. A teh pogojev danes ni.«

Poklicno delo je ženo privedlo nazadnje tudi v politiko. Nastopale so tu predvsem za enakopravnost z moškimi v vsakem pogledu, za zaščito delovne žene — matere, proti razliki v zakonskem in nezakonskem materinstvu, proti dvojni morali, proti trgovini z dekleti in proti vojni. V večini civiliziranih držav so ženske res dosegle nekatere pravice, n. pr. volilno pravico, vendar jim reakcija, ki je nastopila v raznih državah, postopoma ukinja pridobljene pravice.

Sledi poglavje o gospodarski krizi, njenih vzrokih in posledicah. Akumulacija kapitala v rokah maloštevilnikov po eni strani, obubožanje širokih ljudskih plasti po drugi strani, dovede do relativne nadprodukcije, kar ima za posledico odpuščanje delavcev in uradnikov iz služb.

To je imelo za posledico gonjo proti ženskam, ki so bile v službah, češ, one so krive, da moški ne morejo dobiti mest; posvetijo naj se svojemu »naravnemu« poklicu: materinstvu in gospodinjstvu, mesto da odjedajo moškim kruh! Ta klic je kmalu našel odmev, začela se je na več mestih, zlasti uradih, redukcija ženskih delovnih moči.

Da se je s tem začelo še večje pehanje za zaslužek, je jasno. Usodepolno je postalo to zlasti tam, kjer je morala mati v iskanju dela opustiti še zadnjo skrb za vzgojo otrok. Najpogostejši je ta pojav pri delavstvu in lahko se reče, da je danes razkroj delavske družine v bistvu že dovršen.

Pa ne samo delavska, tudi malomeščanska družina je že v razkroju. Uradnik, nameščenec, je danes malokdaj v stanu, da preživi poleg sebe še ženo in eventualno še otroke. Družine imajo vedno manj potomstva in na tem ne izpremenijo nič niti premije, kakršne dobivajo v Nemčiji in drugod.

Kriza pritiska na žensko mladino najhuje. Dekle, ki dovrši šole, ostane prečesto brez službe, bil je torej ves trud in denar brezuspešno vložen v njen študij. Še huje pa je z dekleti iz kmetiških in delavskih družin, ki najdejo rešitev iz brezposelnosti često na ulici, ob prodanju svojega telesa.

V takih razmerah človek mrzlično išče rešitve in veruje vsaki obljubi, ne da bi premislil, koliko se bo spolnila in koliko ne. Največ obljub pa daje fašizem, ki je zlasti glede obljub popolnoma preračunan na malomeščansko miselnost. Žensko vprašanje rešuje s starinskimi gesli v rodbinski sreči, z obljubami, ki jih nikoli ne bo izpolnil. Kajti fašizem je le v besedah pokret za delovno ljudstvo, v resnici pa je le zadnja obramba propadajočega kapitalizma. Fašizem je nosilec imperializma, to se pravi, nasilnega iskanja novih, zunanjih trgov, ne izbiraje med sredstvi, čeprav stane to milijone življenj. Vojna, napadalna, imperialistična, je nujna posledica fašizma. In za to vojno potrebuje fašizem množice, ki bodo drle v smrt »na polju slave«. Zato prepoveduje omejevanje porodov, zato mora žena roditi, če hoče ali noče.

V naslednjih odstavkih pisateljica obširno razlaga vprašanje regulacije porodov in obdela predmet s socialnega, evgeničnega, medicinskega in moralnega stališča. Zaključek, do katerega prihaja, je afirmacija regulacije porodov — stališče, kakor ga je zavzela že Zveza delavskih žen in deklet. Istočasno se dotika vprašanja prisilne sterilizacije in jo označuje kot sredstvo, ki se v velikem številu primerov zlorablja.

Zaključno poglavje »Naprej ali nazaj?« vsebuje nekoliko zaključkov iz vseh izvajanj, predvsem pa tole: žena igra v svetovni zgodovini vseskozi pozitivno vlogo, a njen delež je večinoma le zapostavljanje in trpljenje. In kot tragična ironija učinkuje ob tem spoznanju dejstvo, da se malomeščanka, ki tvori velik del slovenskega ženstva »deklarirana in na stopnji izkoriščanega proletariata, krčevito oprijema stanovskih tradicij srednjega sloja izza časov, ko je ta živel še udobno življenje solidnega meščana« — mesto, da se zave, da je izhod iz današnje krize le v tisti bodočnosti, ki bo prišla »kakor pomlad v viharju in povodnji«.

*

»Žena v sedANJI družbi« je velika pridobitev za slovensko socialno-publicistično literaturo. V njej je prikazano, kako naj se gleda na enega naših najtežjih problemov, na žensko vprašanje. Težave pri reševanju tega vprašanja so toliko večje, ker se gleda pri nas nanj skozi neko malomeščansko romantiko. Tip slovenskega malomeščanskega dekleta, in v veliki meri tudi kmečkega in delavskega, je pohlevna sramežljiva »dušica«, vsa pasivna napram življenju in polna predsodkov. Svoje življenje si predstavlja kot življenje kraljične na gradu, po katero pride vitez, s katerim bo srečno živela do smrti in po smrti

se bosta na njunem grobu dve trti ovijali druga okoli druge. Temu idealu nasproti pa stoji realno življenje, ki spremeni nežne in »sentimentalne grajske kraljičice« v pevačice, prostitutke in nezakonske matere, v izrabljano živino, ki samo gara, medtem ko uživajo plod njenega dela drugi. Tudi med meščani ni dosti takih družin, kjer so žene »dame«, ki se lahko udajajo moraliziranju po kavarnah. V večini zakonov je žena gospodinja, dekla in kuharica, ki pomiva posodo, medtem ko poseda moč v gostilni. Pasivnost slovenskega dekleta se dobro odraža v njenem odnosu do spolnosti in do moškega. Ne stopi mu nasproti kot oseba, temveč kot predmet, čaka na njegova dejanja, ne združi se prostovoljno, kot oseba z osebo, temveč pade. Najznačilnejše občutje, ki ga ima slovensko malomeščansko dekle, je menda kesanje in razočaranje. Cerkev tu res triumfira; svoj delež k uničenju osebnosti je krepko prispevala...

V to temo je posvetila Angela Vode z »Ženo v sedanji družbi«. Z odkrito jasnostjo je postavila vprašanje ženinega socialnega položaja, podajajoč zgled, kako naj se to vprašanje presoja in rešuje. Jasna je tudi vodilna misel in linija celotnega spisa od uvodne misli, da je treba presojati žensko vprašanje v tesni povezanosti z gospodarskimi, socialnimi, političnimi in kulturnimi razmerami, — preko vrhunca vsega spisa v poglavju o ženi in krizi do zaključnega citata iz Cankarja. Stališče, da so gospodarske razmere osnova socialnim in vsem ostalim je dosledno izvedeno, zgodovinski razvoj podan ne preobširno, prav toliko, kolikor je potrebno, da se razume, kako je prišlo do današnjega položaja. In kar je glavno: ves potek, vsi dogodki so gledani v medsebojni vzročni zvezi.

Zatiranje žene je del razrednega zatiranja, zato bo žensko vprašanje rešeno le z emancipacijo vseh zatiranih v razredni borbi. Da bi to zmago odložili na čim poznejši čas, se pojavljajo demagogi, ki priklepajo s praznimi obljubami ženo v suženjstvo. Ta vloga fašizma je v knjigi razkrinkana do podrobnosti, kar aktualnost spisa močno zvišuje.

Posebej naj še omenim odstavek o legalizaciji splava. V njih je pisateljica zajela problem z vso potrebno globino in prikazala njegovo pravilno rešitev. Važno je pri stvari to: nekatere ženske se upirajo prekinitvi nosnosti iz čuvstvenih razlogov in zagovorniki regulacije porodov pri navajanju razlogov za svoje stališče večinoma ne računajo s tem razpoloženjem žen. Vodetova je problem rešila tudi s tega stališča vzorno. Njen slog in način prikazovanja tega vprašanja brez dvoma prime vsako čitateljico. Zna zadeti ton, v katerem se govori k »sreču«.

Ceprav je v knjigi nakopičena nadvse obširna snov, ki dokazuje, da pisateljica predmet res temeljito obvlada, je vendar slog knjige poljuden, tako da ga lahko razume tudi žena brez kake predizobrazbe. Inicijato za prav posrečeno fotomontažo na platnici je dala pisateljica sama.

Spis nima bistvenih pomanjkljivosti. Toda opaza se ponekod — kot pri velikem delu slovenskih progresivnih spisov — neko zane-marjanje pravilnosti jezika. Na primer: Vodetova rabi dosledno »vsled« (infolge!) mesto »radi«, »obstoja« mesto »obstoji« ali »obstaja«, potem konstrukcije kakor »po končani vojni« mesto »po vojni«. To so stvari, ki bi pri spisih s kvaliteto »Žene v sedanji družbi« pač lahko odpadle. Nekatere teze iz ekonomske teorije so nepravilno izražene, n. pr. »kapital in delo se ločita«. Pravilno bi bilo: »Delo in lastnina nad produkcijskim sredstvom se ločita«, kajti kapital nastane šele potem, ko si stojita nasproti lastnik produkcijskih sredstev in delavec kot ločeni osebi in ustvarja delavec presežno delo, čigar produkt dobi obliko večvrednosti.

Pisateljica trdi, da je ženska duševno bolj enotna kot moški, dalje, da je v bistvu ženske narave absolutno konkretno gledanje življenja in njegovih pojavov. To je trdil že Schopenhauer, čitatelj pa mu lahko

verjame, ali pa tudi ne. (V resnici je to dokazoval Schopenhauer v precej vulgarnem smislu — kot »sovražnik ženske«. Op. ured.) Če postavlja progresivna pisateljica take trditve, bi bilo vsekakor nujno, da jih tudi utemelji in obrazloži, čitatelj pričakuje vsekakor razlogov, ki so dovedli pisateljico do tega prepričanja.

Stališče pisateljice do družine je, kolikor se da povzeti iz duha celotnega spisa, nekoliko presentimentalno. Kajti čeprav ne gre tudi samo za družino v kapitalističnem družbenem redu s tipično oznako materialne odvisnosti žene in otrok do staršev, je vendar prav v bistvu ljubezni med roditelji in potomci, ki jo Vodetova tako zelo ceni, neki antisocialni element. Znano je namreč, da se prav v takozvanih srečnih, vzornih družinah, osredotoči vsa ljubezen, ves altruizem in čut za skupnost njenih članov na medsebojno razmerje, dočim stoji napram ostalemu svetu kot napram tujcem, sebično in sovražno. Poudarjam, da je ta pojav sicer najpogostejši v meščanskih družinah, toda njegovi vzroki niso izključno ekonomski, tako da lahko nastopi v vseh družinah, kjer pride ljubezen zlasti med materjo in otroci do močne veljave, kar je poznavalec psihoanalize, zlasti pa individualne psihologije, znano. Vprašanje vzgoje je potem, pravilno ločiti te otroke od matere in jih vzgajati v kolektivu, ne zanemarjajoč pri tem vendarle važnosti materine ljubezni in vzgoje, zlasti v prvih letih.

Potem se mi zdi, da je podatkov o družinskem življenju v Rusiji premalo. Kajti če nekdo trdi, da je vzrok današnje krize v družini gospodarski sistem, bi moral vsekakor pokazati, kako je z družino v drugem gospodarskem sistemu. Zlasti tedaj, če se položaja žene v Rusiji itak dotika. Saj ni nujno, da se s tamkajšnjimi uredbami strinja ali da jih hvali. Poroča naj o njih kot o dejstvih. Zakaj to opušča, ne vidim razloga. Ali so to zakrivali kakšni »tehnični« razlogi? To je tem važnejše, ker je med našimi malomeščanskimi ženami še močno razširjeno prepričanje, da so žene v Rusiji kolektivna last kakor n. pr. produkcijska sredstva, dočim v resnici prav nova ruska zakonodaja stremi za tem, da zagotovi ženi življenje kot osebi, medtem, ko je žena drugod v veliki meri le predmet.

V tem smislu naj bi se »žena v sedanjih družbi« dopolnila. Vsekakor pa ponavljam, da ti nedostatki nikakor niso bistveni in nič ne izpremenijo na dejstvu, da je ta spis kot delo žene krepak dokaz proti resničnosti teze o ženi manjvrednosti, kar je tako zelo razširjeno med nekaterimi meščanskimi ideologi, zlasti pa je to mnenje osnova fašističnemu gledanju na žensko sploh, ki jo tudi radi tega na vse načine hoče prikleniti zgolj na dom in kuhinjo.

V. Šk.

Kaj ve profesor Veber o materializmu? Dr. Veber je imel 23. aprila 1935 v Ptujju predavanje o »Poti od materializma k idealizmu«. Ne bomo se tu spuščali v znanstvene polemike z njim; to bomo opravili pri drugi priliki. Začasno le ugotovimo neko njegovo izjavo, ki jo je dal v debati po predavanju. Ta izjava zavijanj brez »dokazov« poda razliko med idealizmom in materializmom. Izjavil je:

»MATERIALIZEM NE PRIZNAVA DUŠEVNOSTI. IN KER DUŠEVNOST JE, JE MATERIALIZEM NAPACEN.«

Torej za to gre g. dr. Vebru, to je osnovna razlika med materializmom in idealizmom: Idealizem priznava duševnost, materializem pa je ne priznava.

Jasno je, da tako pojmuje materializem in idealizem LE G. DR. VEBER. Na izjavo navzočih pripadnikov materializma, da materializem priznava duševnost, jih je g. dr. Veber zavrnil: »Potem pa Vi niste materialisti!« Na citate iz Marxa, Engelsa in Iljiča, ki jasno pričajo o tem, da materialisti priznavajo duševnost, je g. dr. Veber izjavil, da DVOMI, ali so ti citati res citati navedenih avtorjev. Na vpra-

šanje, ali je čital »Osnovne probleme marksizma« Plehanova, je izjavil, da jih ni.

Svetujem g. dr. Vebru, da si prečita vsaj eno marksistično delo. »Osnovne probleme marksizma« pozna marsikateri ročni delavec; sramota bi bila za g. profesorja, da jih ne bi poznal on, ki je oficijalni predstavnik slovenske filozofije in ki se smatra kompetentnega, pobijati materializem. V »osnovnih problemih marksizma« bo našel na mnogih straneh RAZPRTO tiskano: »BIVANJE DOLOČA MISLJENJE«.

To je osnovni stavek materializma, ki ugotavlja ZVEZO med bivanjem in mišljenjem ter kakovost te zveze. Zaman bo pa g. dr. Veber iskal stavka, v katerem bi se zanikavala duševnost.

Ali misli g. profesor, da je delavstvo vsega sveta tako neumno, da bi v svoji težki borbi za bodočnost sezalo po takih teorijah, ki bi zanikavale osnovna dejstva prakse, mu zapirale razglede in ga poneumnjale? Ali ni prav najboljši del meščanske mladine tisti, ki je radi svoje duševne neuravnovešenosti, radi bede meščanske kulture prešel k marksizmu, ki mu je dal odgovora na osnovna vprašanja prirode, družbe in človeka, ki ga ni odpravil z otročarijami ali lažmi; k marksizmu, ki ga je duševno uravnovesil? In končno, ali ni prav delavstvo vsega sveta tisti razred, ki je vedno in povsod ne le v teoriji, temveč predvsem v praksi dokazal, da se bori tudi za višje oblike duševnega življenja, proti analfabetizmu, proti vsem nevednostim, za popularizacijo prave znanosti in umetnosti? — Trditi, da materializem, ki je filozofija marksizma, ne priznava duševnosti, se pravi trditi, da delavski razred ne priznava duševnosti (marksizem je znanstvena formulacija osnovnih interesov delavskega razreda), se pravi ne poznati delavskega razreda in ne poznati materializma v njegovi najvišji razvojni stopnji — dialektičnega materializma.

Če bi g. dr. Veber bil vedno tako jasen v svojih trditvah, kakor je bil pri debati v Ptuj, potem bi bila naša polemika z njim lažja in uspešnejša. Upamo, da se bo v bodoče bolj držal načela »preprosto in kratko«, kajti le na ta način bomo v iskrenem sodelovanju, ki je z nami možno, prišli do čimprejšnjih pozitivnih rezultatov.

M. P.

Miroslav Krleža: Evropa danas. Ker je Minerva nenadoma prenehala iz nam neznanih razlogov izdajati zbranih spisov Miroslava Krleže, prav tako je morala prenehati revija »Danas«, ki sta jo urejala in izdajala Krleža in M. Bogdanovič, je nastalo precejšnje mrtvilo na srbohrvatskem knjižnem trgu, kajti priznati je treba, da so bile vse omenjene publikacije od Krleževih knjig do člankov v »Danas« najzanimivejša sodobna srbsko-hrvatska književnost, čeprav se mogoče nisi povsem strinjal z njo. Radi tega je velika škoda, da delo na novem izdajanju revije »Danas« tako počasi napreduje. »Danas« je bil naš prvi, lahko bi rekli, evropski kulturni mesečnik na Balkanu sploh.

Pred kratkim se je ustanovila v Zagrebu »Biblioteka aktualnih knjiga«, ki je napovedala izdajo treh novih Krleževih knjig. Prva knjiga »Evropa danas«, v kateri so zbrani razni politični in literarni eseji, je pred kratkim izšla. Kot uvodni esej, ki je dal tudi naslov knjigi, je razmišljanje o današnji Evropi, o kateri pravi Krleža, da »ne ve, kaj ve in da nima pojma o tem, kaj hoče...«. Od vseh evropskih pojavov pa je najbolj žalosten pojav njena evropska pamet... »Amsterdamske varijacije« se pečajo s konferenco II. Internationale in z njenimi predstavniki, »Bečke varijacije« so prerez skozi Dollfusovo c. kr. Avstrijo brez cesarja itd. Za razumevanje Krleže lirike najdemo v knjigi zelo dragocen prispevek v članku »Moja ratna lirika«. Naravnost klasičen je esej o Staviskem, v katerem razgali pisatelj vso lažimoralo kapitalistične družbe našega časa, ki je Staviskega častila, dokler je čutila denar pod njegovim palcem, ko pa je skrahiral, ga je opljuvala, zavrgla in umorila. Nadalje so v knjigi eseji: Stefan George, Smrt Ja-

koba Wassermann, Hermann Bahr, A. D. Lunačarski, U spomen Adolfa Loosa, Crnjanski o ratu, Dragutin Domjenić itd. V članku »Hrvatska Smotra« nam prikazuje obraz hrvaškega klerofašizma in njegovega propovednika Fra Segvića, čigar delo proti materializmu si je vzela v vzgled slovenska klerikalna klika okrog »Straže v viharju«, ki bi boljše storila, če bi dala svojemu lističu ime »Strah pred viharjem«, kajti samo strahopetci so zmogni tako besneti in rjoveti, kakor besne v vrstah tega lista, ki si je vzel za sveto nalogo, obraniti slovenstvo pred vsem, kar ni čisto katoliško (papeško) itd. To dela s tako »doslednostjo«, da napada tudi nekatere mlajše katoliške književnike, ki se ji zde premalo vneti zagovorniki novodobnega slovenskega ultramontanizma, ki mu kumujeta Gil Robles in Dollfus... Klerikalni fašizem je že internacionalni pojav in Krležev članek o hrvaškem klerofašizmu je stvaren in udaren prispevek k razkrinkanju te najbolj klavrne oblike fašizma, odnosno najbolj žalostne izdaje katolicizma, ki se je udeležil v službo kapitalistične reakcije. — Posebnost najnovejše Krleževe knjige pa je »Tumač imena i pojmov«, ki je originalen, vprav Krležijanski komentar imen in pojmov v njegovih esejih. Pomemben je tolmač o materializmu. — Ista založba (Biblioteka aktualnih knjiga, Zagreb, Patačićkina u. 4. tel. 22-72, števil. ček. računa 39322) je napovedala še izdajo najnovejšega Krleževega romana »Banket u Blitvi« in knjigo še neobjavljene proze. Priporočamo!

Maksim Gorki: Mati. Založba »Hram« v Ljubljani je izdala v novem lepem prevodu Vladimirja Levstika to velepomembno delo svetovne socialne književnosti. Prvi prevod, ki ga je oskrbel pred vojno Etbin Kristan, je že izginil s knjižnega trga, zato je bil nov prevod, ki po svoji kakovosti, lepoti in točnosti nadkriljuje Kristanovega, ne samo dobrodošel, temveč nujen. Vse delavske knjižnice kakor vse ljubitelje socialne književnosti opozarjamo, da si to delo naroče.

Miško Kranjec: Os življenja. Ista založba je izdala nov roman znane mladega kmečkega pisatelja iz Prekmurja, ki je sedaj tudi urednik tednika »Ljudska pravica«. V tem romanu se nam je pokazal Kranjec v povsem novi smeri, ki je idejno blizu »Predmestju«, njegovemu prvemu romanu, ki pa je po umetniški vrednosti močno nad vsemi dosedanjimi njegovimi knjigami. Idejno so dragocena tista mesta v romanu, kjer razpravljajo njegovi kmečki junaki o problemu zemlje, agrarne reforme, o kolektivizaciji itd. Ves roman izreven v trdni veri v novo bodočnost, ki mora priti po jasno začrtani poti tudi za kmete. Roman toplo priporočamo kot do zdaj najprogresivnejše domače literarno delo iz kmečkega življenja. Istočasno opozarjamo na kmečki socialni roman Ingoliča, ki izhaja v letošnjem Ljubljanskem Zvonu, in na dr. Zgečovo razpravo o Halozah, ki izhaja v Sodobnosti.

Izvor rodbine, privatne lastnine in države je naslov Engelsovega dela, ki bo v kratkem izšlo kot II. knjiga Znanstvene biblioteke v založbi Ekonomske enote. Ta knjiga pomeni poleg »Kapitala« in »Anti-Dühringa« najvažnejšo temeljno knjigo marksizma in bo radi svoje pomembnosti našla gotovo velik odziv pri čitateljem delavstvu in inteligenci. Opremljena bo s krajšim predgovorom in slovarčkom tujk. V prodaji bo stala vez. Din 35.—, broš. pa Din 28.—. Kdor se naroči na celoletno kolekcijo, prejme takoj še Plehanova: »Osnovne probleme marksizma« (Din 40.— vez. in 34.— broš.), do jeseni pa še Horrabinova: »Osnove geografske ekonomije« ter Reimesa: »Zgodovina gospodarstva«. Vsa ta dela prejmete za ceno 108.— Din, ki jo lahko plačujete v obrokih.

Priporočamo tudi: Engels: »Anti-Dühring«, Engels-Plehanov: »Uvod v dialektični materializem« ter Marx: »18. Brumaire« za skupno vsoto 108.— Din za vezane in 84.— za broširane, ki jo tudi lahko odplačujete v obrokih. Javite se na naslov:

Ekonomska enota, Ljubljana, Pražakova ulica 15/I.

Znanstveno ali študijsko knjižnico smo sklenili ustanoviti. Zbrati želimo vsa marksistična znanstvena dela, pa tudi druga. Posamezniki, ki bi radi študirali, si ne morejo nabaviti vseh potrebnih knjig. Zato je dolžnost vsake delavske knjižnice, da skrbi za nabavo socialno znanstvenih del, čeprav ni morda to tako rentabilno. V našem Delavskem domu je sicer javna knjižnica, ki je bila na naš lanski javni pritisk odprta s strani kovinarske organizacije, kateri jo je predala centrala »Svobode« v upravo (ali pa morda tudi v last?). Ker pa ta knjižnica ne vrši zadostno svoje naloge v smeri znanstvene izobrazbe delavstva smo primorani ustanoviti posebno knjižnico v ta namen. Za njen potreben prosteph nam pa nedostaja sredstev. Radi bi imeli vsaj vsa dela, ki so izšla v slovenščini in srbohrvaščini. Tem potom se obračamo na vse, ki razumejo pomen take knjižnice in ki morejo odstopiti kakšno knjigo, da nam priskočijo v pomoč!

Pomotoma smo poročali, da je umrl s. Resman v februarju, a je le v marcu.

Založba »Ekonomska enota« in »Mala biblioteka« sta preselili svojo pisarno v Pražakovo ul. 15/l. nadstropje. Prosimo naročnike, da vzamejo to na znanje.

»Kako je s Cerkvijo?«, ki jo je spisal Vl. Kostanjevec, je knjižica, ki je naletela povsod, z izjemo krogov, ki jih obdeluje, na splošno zanimanje in odobravanje. Knjižica poda na 70 straneh malega formata zelo dobro analizo krščanskega gibanja od vzrokov in okoliščin, radi katerih se je pojavilo, do njegove sedanje oblike, s katero se služi kapitalizem, da strahuje delovne množice. Pokaže nam pravadno krščanstvo v teoriji in praksi ter razsvetli vprašanje, iz kakšnih koristi neki bojuje Cerkve neizprosni boj z »brezbožnim« delavskim gibanjem za »luč spoznanja« in »večno zveličanje«.

Posamezna številka stane 5.— Din. Poleg te je izdala »Mala biblioteka« še vrsto zanimivih knjižic: »Dinamit na daljnem vzhodu«, »Polno svetovno gospodarstvo«, »Stanovska država in fašizem« (slednji dve sta razprodani). V kratkem pa izide 7. štev. »Položaj srednjih stanov«. Ako se prijavite za stalnega naročnika, plačujete za 3 knjižice po 12.— Din. tako da Vas stane zvezek le 4.— Din. Naročajte se na naslov: »Mala biblioteka«, Ljubljana, Pražakova 15/l. Štev. ček. rač. 14.303.

Bebel: Žena in socializem je Ekonomska enota namerava prvotno izdati v knjigi. Ker pa se je javilo premajhno število naročnikov in ker je knjiga preobširna, da bi mogla založba nositi tako velik riziko, jo bo, raje kot da jo sploh umakne, izdala v 4—5 zvezkih. Prvi zvezek, ki obravnava ženo v preteklosti izide v kratkem in bo stal Din 10.—. Naročajte na: Ekonomska enota, Ljubljana, Pražakova 15/l.

Program Cankarjeve družbe za l. 1936. Letos izda Cankarjeva družba zopet na tak način knjige, kakor lani. To je: 4 knjige tistim, ki plačajo članarino Din 20.—, tistim pa, ki še doplačajo Din 5.—, torej Din 25.—, pa garnituro za 5 knjig.

Garnitura iz 4 knjig bo tako-le sestavljena: 1. Koledar Cankarjeve družbe za leto 1936, ki bo letos ves z domačo vsebino in lepo ilustriran. Vi veste, da so Koledarji C. D. vedno vsebinsko bogati in lepi in bo Koledar za leto 1936 tudi na svoji višini. 2. Beer: Zgodovina socialnih bojev, III. in IV. del. Kakšna sta I. in II. del te zgodovine, ste videli lani. Da je to neprecenljivo bogastvo za delavstvo, nam ni treba poudarjati, zato skrbite, da bo čim več naročnikov. 4. Bratko Kreft: Med potniki in mornarji. Potovanje po Grčiji in Turčiji. Potopis bo opremljen tudi s slikami. Zanimiva in prijetna knjiga bo ta potopis. Te 4 knjige torej bodo dobili vsi tisti člani, ki bodo plačali naročnino Din 20.—. Kdor pa še doplača Din 5.—, bo dobil 5 knjigo — Tone Seliskar: Hiša brez oken. Krasna povest iz življenja delavcev v tovarniški četrti industrijskega mesta.

P. n. naročnike prijazno prosimo, da nam oprostijo, ker smo z izdajo 5.—6. številke tako zakasnili. Verjemite, da so bili tehtni vzroki in tehtne ovire, ki jih pač moramo upoštevati. Zato smo pa izdali to številko na 72 straneh in tako ima ta zvezek obseg, kakršnega še noben zvezek »Književnosti« ni imel, kar izhaja naš mesečnik. (Zato ima v podrobni prodaji tudi dvojno ceno, na kar še prav posebej opozarjamo). P. n. naročnike pa prijazno prosimo, da takoj po prejemu številke nakažejo zamujeno ali pa še sploh neplačano naročnino, ki jo zelo težko pričakujemo, ker smo imeli z izdajo tega zvezka velike stroške. Vedno in vedno se zavedajte, da je »Književnost« odvisna zgolj od Vaše naročnine in Vaše naklonjenosti; čim bolj vestno boste plačevali naročnino in čim bolj jo boste vsestransko podpirali, tem lažje bo premagovala vse ovire in tem več Vam bo nudila! Temu zvezku smo zato priložili vsem naročnikom položnice. Kdor je svoje obveznosti že izpolnil, jo naj ohrani za prihodnjo priliko, ali pa, če more, naj nakaže kaj za tiskovni sklad! Vsak najmanjši dar je dobrodošel. Naslednja številka izide točno 1. julija.

TISKARNA „SLOVENIJA“ D. Z. O. Z.

LJUBLJANA
WOLFOVA UL. ŠT. 1

TELEFON 27-55

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko
spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije,
brošure, vabila, letaki, plakati itd.
Zaloga beležnih koledarjev.

Uprava in uredništvo: Mestni trg 6-II. — Lastnik, izdajatelj in odgovorni urednik: Bratko Kreft, Mestni trg 6-II. — Štev. čekovnega računa »Književnosti« je 16.320. — Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 16 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna številka stane 10 Din. — Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. Predstavnik Albert Kolman.